

**MEVSİLÎ'NİN MUHTAR ADLI ESERİNİN
KİTABÜ'N NİKAH İLE FERAİZ BÖLÜMLERİ
ARASINDAKİ İMÂMEYN'E YAPILAN ATIFLARIN
TESBİT VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Abdullah ERDEM

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Davut YAYLALI
2017
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Abdullah ERDEM

**MEVSİLÎ'NİN MUHTAR ADLI ESERİNİN KİTÂBÜ'N NİKAH İLE FERAİZ
BÖLÜMLERİ ARASINDAKİ İMÂMEYN'E YAPILAN ATIFLARIN TESBİT
VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

30/06/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Mevsili’nin Muhtar Adlı Eserinin Kitabı’nın Nikah ile Feraiz Bölümleri Arasındaki İmameyn’e Yapılan Atıfların Tesbit ve Değerlendirilmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

30/06/2017

Abdullah ERDEM

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında, Abdullah ERDEM tarafından hazırlanan bu çalışma 30/06 /2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hakkı AYDIN

İmza:

Jüri Üyesi : Yard. Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX

GİRİŞ

EL-MEVSİLÎ, EBÛ HANİFE, EBÛ YUSUF VE İMAM MUHAMMED'İN HAYATLARI VE ESERLERİ

I. EL-MEVSİLÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ	1
A. EL-MEVSİLÎ'NİN HAYATI.....	1
B- ESERLERİ	2
II. EBÛ HANİFE'NİN HAYATI HOCALARI VE ESERLERİ	3
A. EBÛ HANİFE'NİN HAYATI.....	3
B. EBÛ HANİFE'NİN HOCALARI.....	7
C. EBÛ HANİFE'NİN ESERLERİ.....	8
III. EBÛ YUSUF'UN HAYATI, ESERLERİ ve HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	9
A. EBÛ YUSUF'UN HAYATI.....	9
B. EBÛ YUSUF'UN HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	11
C. İMAM EBÛ YUSUF'UN ESERLERİ	14
IV. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI, ESERLERİ VE HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	16
A. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI	16
B. HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	17
C. ESERLERİ.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

İMÂMEYNE ATIFTA BULUNULAN YERLER

1.1. NİKAH KİTABI.....	21
1.1.1. Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar Faslı	21
1.1.2. Kadınların Sözlerinin Muteber Olması Faslı.....	23

1.1.3. Nikâhta Muteber Olan Denklik Faslı	27
1.1.4. Mehir Faslı	28
1.1.5. Şarap ve Hinzır Karşılığında Evlenme Faslı	29
1.1.6. Efendisinin İzni Olmadan Kölenin Evlenmesinin Câiz Olmaması	32
1.1.7. Zimmîlerin Evlenmeleri Faslı	32
1.1.8. Kendisiyle Muhayyerlik Sabit Olan Ayıplar Faslı	35
1.2. RADA' (SÛT EMMEK) KİTABI	36
1.3. BOŞANMA KİTABI.....	38
1.3.1. Sarih Talâk faslı.....	38
1.3.2. Hanımını Dühûlden Evvel Üç Talâkla Boşayanın Hükümü	39
1.3.3. Kinayeli Boşama Faslı.....	40
1.3.4. Hastalığında Hanımını Boşayıp Sonra ÖlenKişinin Hükümü.....	42
1.3.5. Ric'i Talâkla Boşadıktan Sonra Kadına Geri Dönmek	42
1.3.6. İlayı Kaldıran Sebepler Faslı	46
1.3.7. Hul' (Mal Karşılığı Boşama) Babı	46
1.3.8. Zihar Keffareti Faslı	48
1.3.9. Li'an (Lanetleşme) Babı.....	49
1.3.10. İddet Babı	50
1.3.11. Kur' Faslı.....	51
1.3.12. Hamileliğin En Az ve En Fazla Müddeti	52
1.3.13. Nafaka Babı.....	53
1.3.14. Çocukların Nafakası Faslı	54
1.4. KÖLE ÂZÂD ETME KİTABI.....	54
1.4.1. Kendisine Mahrem Olan Birisini Köle Edinmek Faslı	55
1.4.2. Kölenin Bir Kısmını Azâd Eden Kimse Faslı	55
1.4.3. Tedbir Babı.....	58
1.5. MÜKÂTEB KİTABI.....	59
1.5.1. Fasid Kitabet ve Hükümleri	59
1.5.2. Mükateb Kölenin Ölümü.....	60
1.6. VELÂ KİTABI	61
1.7. YEMİNLER KİTABI	61

1.7.1. Oruç Tutmamaya Yemin Edip Oruca Niyetlenen ve Bir Saat Oruç Tutan Kişi Faslı	61
1.8. SİYER KİTABI	62
1.8.1. İmamın Bir Beldeyi Feth Ettiğinde Yapacağı Şeyler	62
1.8.2. Ganimetler ve Taksimi	63
1.8.3. İmamın Daru'ı Harbe Girerken Yapacağı Şeyler	63
1.8.4. Kafirlerin Aldığı Müslüman Mallarının Hükümü	64
1.8.5. Cizyenin Hükümleri	65
1.8.6. Arap Arazisinin Hükümü	65
1.8.7. Dinden Dönme ve Hükümleri	66
1.8.8. Devlet Başkanına Karşı İtaattan Çıkanlar ve Eşkîyaların Hükümü	68
1.9. KERAHİYE KİTABI (YAPILMASI MEKRÛH OLAN ŞEYLER)	69
1.9.1. İpek ve Altının Hükümü	69
1.9.2. İhtikâr (Gıda Maddelerinin Saklanması)	70
1.10. AV KİTABI	71
1.11. ZEBAYİH KİTABI	71
1.11.1. Yenmesi Helal Olmayan Şeyler	73
1.12. CİNAYETLER KİTABI	73
1.12.1. Kisasla Öldürülen ve Öldürülmeyenler Kişiler	74
1.12.2. Uzuvar Hakkında Kisas	76
1.13. DİYETLER KİTABI	77
1.13.1. Hakkında Diyet Gereken Şeyler	78
1.13.2. Başdaki ve Yüzdeki Yaralamalar ve Bunların Gerektirdiği Şeyler	78
1.13.3. Kölenin Cinâyeti	79
1.13.4. Kasâme Babı	80
1.14. VASİYETLER KİTABI	81
1.14.1. Kendisiyle Vasiyyet Câiz Olan Şeyler	83
1.14.2. Malının Üçte Birini Bir Kimseye Geri kalanı da başka Birine Vasiyyet Eden Kişi	83
1.14.3. Komşusu İçin Vasiyyet Eden Kişi	85
1.15. FERAİZ KİTABI	88
1.15.1. Zevi-l Erham	88

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂMEYN'İN İHTİLAFININ BULUNUP DA MEVSİLÎ'NİN ATIFTA
BULUNMADIĞI YERLER

2.1. NİKAH KİTABI.....	90
2.1.1. Kadınların Sözlerine İtibar	90
2.1.2. Mehir Faslı	90
2.1.3. Zimmîlerin Evliliği.....	91
2.2. BOŞANMA KİTABI.....	91
2.2.1. Zihar Babı.....	92
2.2.2. Liân Babı	93
2.2.3. Nafaka Babı	94
2.2.4. Çocukların Nafakası	95
2.3. YEMİNLER KİTABI	95
2.3.1. Kasem Harfleri ve Kendisiyle Yemin Edilen Şeyler.....	95
2.3.2. Bir Yere Girmemeye veya Çıkmamaya yemin Eden Kişi	96
2.3.3. Üzerindeki Elbiseyi Giymeyeceğine Yemin eden Kişi.....	96
2.3.4. Hîyn, Zaman ve Dehr Kelimeleriyle Yapılan Yemin.....	97
2.3.5. Yememek ve İçmemek Üzere Yemin Eden Kişi.....	97
2.3.6. Gökyüzüne Çıkmaya ve Benzeri Şekilde Yemin Eden Kişi	99
2.3.7. Nezir Babı.....	100
2.4. HADLER KİTABI	101
2.4.1. Zina Eden Kişinin Haddi	101
2.4.2. Çocuğunun veya Babasının Cârîyesiyle Cima' Eden Kişi	101
2.4.3. İçki İçme Haddi	103
2.4.4. İçecekler Babı.....	104
2.5. HIRSIZLIK KİTABI	105
2.5.1. Elin Kesilmediği ve Kesildiği şeyler	106
2.5.2. Elin Kesilme Yeri	107
2.6. SİYER KİTABI	107
2.6.1. Eman.....	107
2.6.2. Cizyenin Hükümleri	108

2.7. KERAHİYYE KİTABI.....	108
2.7.1. İhtikar	109
2.7.2. Muhtelif Meseleler	109
2.8. ZEBAYİH KİTABI.....	109
2.9. KURBAN KİTABI.....	110
2.10. DİYETLER KİTABI	110
2.10.1. Başdaki Yaralamalar ve Gerekleri	110
2.10.2. Kasâme Babı.....	111
2.11. VASIYYETLER KİTABI	112
 SONUÇ.....	 113
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	117

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEVSİLİ'NİN MUHTAR ADLI ESERİNİN KİTAP'ÜN NİKAH İLE FERAİZ
BÖLÜMLERİ ARASINDAKİ İMAMEYN'E YAPILAN ATIFLARIN TESBİT
VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdullah ERDEM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2017, 117 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Hakkı AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat KUMBASAR

Çalışmaya konu olan el-Mevsîlî'nin el-Muhtar adlı eserinin Nikâh Kitabı ile Feraiz Kitabı bölümleri arasındaki kısımlarda Mevsîlî'nin rûmuzlarla işaret etmiş olduğu Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri tahkik edilip, bu iki büyük müctehidin görüşleri tesbit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde 191 meselede Ebû Hanife ve diğer iki imam arasında ihtilaf olduğu tesbit edilmiştir.

Çalışma, bir giriş ve iki bölüm halinde gerçekleştirilmiştir. Giriş bölümünde kitabın Müellifi ve görüşleri üzerine çalışma yapılan Hanefî mezhebinin Üç İmamı tanıtılmıştır. Birinci bölümde, el-Mevsîlî'nin İmameyn'e atıfta bulunduğu yerlerdeki İmameyn'in görüşleri, ikinci bölümde de atıfta bulunulmayan ama aslında bu iki imamın herbirinin veya her ikisinin muhalefetine olduğu yerler belirtilip bu görüşler ortaya çıkarılmıştır.

191 meselenin 141 tanesine müellif işaret etmiş, geri kalan 50 mesele de, diğer kaynaklardan bulunarak rûmuz konulması gereken yerleri belirlenmiştir. Ancak şu da bilinmelidir ki: bu 191 ihtilafın tamamında Ebû Yusuf ile İmam Muhammed aynı görüşte değildir. Bazen Ebû Yusuf, bazen de İmam Muhammed, Ebû Hanife ile aynı görüşte olabildiği gibi, bazen de bu üç İmamın herbireri farklı görüşte olabilmektedir. Bu yüzden çalışmada Ebû Hanife merkeze alınıp, onunla muhalefet halinde olan Ebû Yusuf veya İmam Muhammed'in veya da her ikisinin birleşip Ebû Hanife'ye karşı aynı görüşle muhalefet ettikleri konular tesbit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nikah, Talak, Siyer, Vasiyet, Ebû Hanife, Ebû Yusuf, İmam Muhammed

ABSTRACT

MASTER THESIS

**AN INQUIRY ON REFERENCES TO IMAMEYN IN THE MARRIAGE AND
PUNISHMENT SECTIONS OF MEVSİLÎ'S BOOK NAMED MUHTAR**

Abdullah ERDEM

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2017, page: 117

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Hakkı AYDIN

Assist. Prof. Dr. Hacı Murat KUMBASAR

We searched the opinions of Ebû Yusuf and İmam Muhammed that el-Mevsılî pointed out with the symbols in the Münakehat and Ukubat sections of el_Mevsılî's work called el-Muhtar, which is the subject of our study, and tried to determine the opinions of these two mujtahids. In this section we have found out that there is a dispute between Ebû Hanife and the other two imams on 191 affairs.

We have implemented our work as an introduction and two chapters. We introduced the author of our book and two imams in the introduction. In the first part, we indicated the views of the two imams where el-Mevsılî addressed to the two İmams; in the second part, we indicated the parts where the imams were not addressed to but each of these two Imams or both of them were opponent, and we revealed these opinions.

The author referred to 141 of 191 affairs, We have identified the remaining 50 issues from other sources and determined where the symbol should be placed. But we should also mention that Ebû Yusuf and İmam Muhammed are not in the same opinion in the entire 191 conflicts. Sometimes Ebû Yusuf and sometimes İmam Muhammed can be in the same opinion with Ebû Hanife, and sometimes each of these three İmams can have different ideas. Therefore, by taking Ebû Hanife to the center, we determined the issues which Ebû Yusuf or İmam Muhammed were in opposition with Ebû Hanife or both of them, by coming together, opposed to Ebû Hanife.

Keyword: Marriage, Talak, Siyer, Will, Ebû Hanife, Abu Yusuf, İmam Muhammad

KISALTMALAR DİZİNİ

as	: Aleyhi-s selâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bty.	: Basım tarihi yok
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâluhû
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Mîlâdî
nr	: Numara
r.a.	: Radiyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
vb.	: Ve Benzeri
v.	: Vefat

ÖNSÖZ

Allah'ü Teâlâ'nın bizlere vermiş olduğu nimetlerin en büyüğü, bizleri Zâtı'na kul olarak kabul etmesidir. Zira Allah (cc) bizleri yaratmış, bizleri kendi nefsimizle başıboş bırakmamış ve bizlere bazı sorumluluklar yüklemiştir. Sorumluluklarımızı da Peygamber (sav) Efendimiz'e gönderdiği Kur'an-ı Kerim ve O'nun sünneti vasıtasıyla bizlere bildirmiştir.

Peygamber Efendimiz (sav), 23 yıla yakın bir süre Allah'ü Teâlâ'nın kendisine verdiği tebliğ vazifesini tüm zorluklara rağmen en iyi şekilde yerine getirmiş ve bizlere, dinimizin kıyamete kadar bozulmadan devam edecek sistemini miras bırakmıştır.

23 yıla yakın sürede İslamiyet, Arap yarımadası'nın neredeyse tamamına yayılmış, diğer yerlere bu dinin ulaşmasını da sonra gelen ümmet üstlenmiştir. Sahabe efendilerimiz İslam'ın yayılmasında Peygamber (sav) Efendimizin sistemini devam ettirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in ve Sünnet-i Seniyye'nin bozulmadan sonraki nesillere aktarılmasında âzami gayret sarf etmişlerdir.

İslamiyetin dünyanın farklı yerlerdeki, farklı ırklardan insanlara ulaşmasıyla, dînî açıdan farklı farklı meseleler ortaya çıkmıştır. Alimler de insanların bu ihtiyaçlarına cevap verebilmek için bütün gayretlerini sarf etmişlerdir. Bu gayretleri sarf ederken de müctehidlik seviyesine ulaşmış olan alimlerin herbirerinin meseleye farklı bir şekilde bakışı veya nassları farklı anlamaları gâyet normaldir.

İslamda icthadi farklılıklar bu ümmet için esasında bir nimet olarak anlaşılmalıdır. Zira müctehidler, Peygamber (sav) Efendimiz'den sonra, bu ümmetin bütün uhrevî sorumluluklarını üstlenmiş ve kendilerine tâbi olan kişilerin darda kalmaması için bütün çabalarını sarfetmişlerdir. Bu çabalar sonrasında da farklı mezhepler oluşmuştur. Mezheplerin oluşmasından sonra da insanlar tâbi oldukları mezheplerin görüşüne göre amel etmişlerdir. Bu mezhepler mezhebin kurucularının adıyla anılmış, bazı mezhepler günümüze kadar varlığını sürdürmüş, bazıları ise mensubu kalmadığından günümüze kadar ulaşamamıştır.

Günümüzde mensubu en fazla olan mezheplerin başında gelen Hanefî mezhebinin kurucusu kabul edilen Ebû Hanife (v.150/767), mezhebinin görüşlerini bizzat kendisi kaleme almamış, bu vazifeyi kendisinden sonra yetiştirmiş olduğu talebeleri

üstlenmiştir. Aslında Ebû Hanife'nin ders sistemi diğer âlimlerin sisteminden farklıdır. Diğer müctehidler kendi görüşlerini talebelerine direk aktarırken, Ebû Hanife kendilerine gelen meseleleri, öğrencileriyle istişare yaparak çözüme kavuşturmayı hedeflemiştir. Bazen kırk kadar müctehid öğrencisinin bu istişarelere katıldığı meşhurdur. Bütün öğrencilerinin görüşlerini alır, en sonunda kendi görüşünü de bildirirdi.

O'nun görüşleri, daha çok geride bıraktığı talebeleri aracılığıyla bizlere kadar ulaşmıştır. Özellikle Ebû Yusuf (v.182/798) ve İmam Muhammed (v.189/804), mezhebin görüşlerinin sonraki nesillere aktarılmasında önemli rol üstlenmişlerdir. İmameyn olarak meşhur olmuş bu iki imam, hocalarının görüşlerini aktarırken, kendilerinin farklı görüşte olduğu zaman da, bunu belirtmekten çekinmemişlerdir. Daha sonra da Hanefi mezhebi sisteminde yetişmiş çok değerli âlimlerimiz gelmiş, bu âlimlerimiz yazdıkları çok değerli kitaplarla mezhebin günümüze kadar ulaşmasında katkı sağlamışlardır.

Hanefi mezhebinin en muteber kitaplarından olan ve çalışmaya konu olan el-Muhtar adlı eser, Ebû Hanife'nin görüşlerini ihtiva eden bir kitap olarak birçok medresede ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eser, Ebû Hanife'nin görüşlerine yer vermiş, diğer müctehidlerin ihtilaf ettiği yerlere de rümûzlarla işaret etmiştir.

Hanefi mezhebi için çok önemli olan bu eserde, İmameyn'e yapılan atıflar tahkik edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda İmameyn'in ihtilafının bulunduğu fakat Mevsılî'nin işaret etmediği yerler de tesbit edilip ikinci bölümde bu yerlere de değinilmiştir.

İmameyn'in görüşlerini en doğru şekilde tesbit edebilmek için, diğer müteber Hanefi kaynakları referans alınmıştır. Özellikle Tahâvî (v.321/933) ve Kudûri'nin (v.428/1037) Muhtasar'ları, Serahsi'nin (v.483/1090) el-Mebsût'u, Merğînânî'nin (v.593/1197) el-Hidâye'sinden ve diğer kaynak olabilecek eserlerden âzami derecede istifade edilmeye çalışılmıştır. Zira İmameyn bu mezhebin Ebû Hanife'den sonra gelen en önemli şahsiyetleridir. Öyle ki; bazı hususlarda fetvaları Ebû Hanife'nin fetvalarından daha fazla rağbet görmüştür.

Bu çalışmada İmameyn'in hocalarından farklı düşündükleri görüşler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zira müslümanların, özellikle çalışmaya konu olan bölümlerle

(Münakehât ve Ukûbât) ilgili konularda, bazen çok zor durumda kalıp, içerisinde olduğu durumdan kurtaracak farklı bir fetva aradığı durumlar meydana gelmektedir. İşte bu durumlardaki müslümanların başvurabilmeleri açısından, bu çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma, el-Mevsılî'nin kitabında dizayn ettiği şekilde ele alınarak ikiye bölünmüştür. İbadât ve Muâmelat bölümünü çok değerli arkadaşım Seyfullah Kara'nın çalışmasına, sonraki bölüm olan Nikâh ile Ferâiz arasındaki bölümün de acizâne bizim çalışmamıza karar verilmiştir. Bu çalışmada bazen ibadâtla veya muâmelâtla ilişkisi olan konular olabilmektedir. Ancak tamamen el-Mevsılî'nin tertibine riâyet ederek kitabın tertibini bozmamak adına NİKÂH KİTABI'na kadar olan kısmı bir çalışma olarak, NİKÂH KİTABI'ndan sonrası da başka bir çalışma olarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın fıkıh ilmiyle uğraşmak isteyen ilim adamı adaylarına faydalı olmasını Yüce Rabbim'den niyaz ediyorum. Yine çalışmamızda bize rehberlik eden ve bize her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Davut YAYLALI'ya, yüksek lisans yaparken bize fikirleriyle rehberlik eden *Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi* Müdürümüz Sayın Doç. Dr. Zeki KOÇAK'a, tez çalışmasında bize teknik açıdan yardımcı olan değerli kursiyer arkadaşım Aslan GÜLAY'a ve hem teknik açıdan hem de moral açısından her türlü desteği veren değerli yeğenim İzzet ERDEM'e teşekkürü bir borç bilirim. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Erzurum-2017

Abdullah ERDEM

GİRİŞ

EL-MEVSİLÎ, EBÛ HANİFE, EBÛ YUSUF VE İMAM MUHAMMED'İN HAYATLARI VE ESERLERİ

I. EL-MEVSİLÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

A. EL-MEVSİLÎ'NİN HAYATI

Tam adı Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî'dir.¹

Hanefî Fakihlerinden olan Mevsîlî, 29 Şevval 599 (11 Temmuz 1203) tarihinde Musûl'da (Mevsîl) dünyaya gelmiştir.²

Temel eğitimini babası Şeyh Mahmud'dan almıştır. Döneminde Musûl nakibi olan Kemâleddin Haydar b. Muhammed b. Zeyd el-Hüseynî'nin ders halkasına dahil olmuştur. Musûl, Dimaşk ve Bağdat'ta çeşitli hadis âlimlerinden hadis dinlemiştir. Çeşitli dersler aldığı âlimler arasında Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî, İbnü'l-Ahdar, İbn Sükeyne, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ruhâvî ve İbnü'l-Hâcib gibi zamanın önemli şahsiyetleri bulunmaktadır.³

Bir müddet Kûfe kadılığında da bulunan Mevsîlî, kadılıktan azledildikten sonra Bağdat'a yerleşerek, vefat edinceye kadar burada kalmış ve bu süre zarfında Meşhed-i Ebû Hanîfe'de tadrîs, telif ve fetva işleriyle meşgul olmuştur.⁴

Fıkıh ve usûl sahasında devrin otoriteleri arasında yer alan Mevsîlî, mezhepte kuvvetli görüşleri zayıflarından ayırt edebilecek seviyede ilmî yeterliliğe sahip fakihlerden (ashâbü't-temyîz) kabul edilmektedir.⁵ Talebeleri arasında çeşitli mezheplerden Hadis Âlimi Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî ve Muhaddis ve Tarih Alimi olan İbnü'l-Fuvatî gibi âlimler bulunmaktadır.⁶

¹ Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud (683/1284); *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr* I, 5; Özel Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer mezheplerin Meşhurları*, 113; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

² Mevsîlî, *el-İhtiyâr* I, 5; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 113; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

³ Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyâr* I, 6; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 113; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

⁵ Mevsîlî, *el-İhtiyâr* I, 5.

⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 113; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

Mevsîlî'nin yanı sıra babası Mahmûd, kardeşleri Abdüddâim, Abdülkerîm ve Abdülazîz de birer ilim adamı olarak bilinmektedir. Dindâr, hayır ve takva sahibi, ümeranın iltifatına aldırış etmeyen, melik ve âyâna karşı azametli, fakirlere ve talebeye karşı mütevazî bir kişiliğe sahip olduğu bildirilmiştir.⁷

19 Muharrem 683 (7 Nisan 1284) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁸

B- ESERLERİ

1. EL-MUHTAR Lİ'L-FETVA: Kendisinden Ebû Hanîfe'nin fıkhnı derlemesi yönündeki istekler üzerine gençlik yıllarında hazırladığı bu eser Hanefî mezhebinin “mütûn-i erba‘a” olarak bilinen dört temel metninden biridir. Mevsîlî eserini Ebû Hanife'nin görüşlerini esas alarak hazırlamış, bununla beraber, İmam Züfer, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî'nin muhalefetlerini de rumûzlarla göstermiştir.⁹

Eseri Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali ed-Dımaşkî önce et-Tahrir adıyla kısaltmış, ardından şerhetmek istemiş ama şerhi tamamlayamamıştır.¹⁰

Ebû İshak Cemâleddin İbrâhim b. Ahmed el-Mevsîlî, Tevcîhü'l-Muhtâr adıyla hazırladığı şerhi, Mevsîlî'ye defalarca okumuştur.¹¹

Kitap üzerinde Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (el-Îşâr li-Hallî'l-Muhtâr), Zeylâî, Ömer b. İshak el-Gaznevî, İbn Emîru Hâc, İbn Kutluboğa, Hattâb b. Ebû'l-Kâsım el-Karahisârî, Muhammed b. İbrâhim b. Ahmed el-İmâm gibi âlimler de el-Muhtâr üzerine şerhler yazmışlardır.

Ebû Muhammed Zeynüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir el-Aynî kitabın ferâiz bahsini şerhetmiştir. Kitap ayrıca Ebû Abdullah Tâceddin Abdullah b. Ali el-Buhârî tarafından manzum hale getirilmiştir.¹²

Prof. Dr. Orhan Çeker de, el-Muhtar'ın metni üzerine bir Ta'lik çalışması yapmıştır.

⁷ Yaylalı, Davud, “Mevsîlî”, *DİA*, XXIX, 487.

⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113; Yaylalı, Davud, “Mevsîlî”, *DİA*, XXIX, 487.

⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyar* I, 5; Yaylalı, Davud, “Mevsîlî”, *DİA*, XXIX, 487.

¹⁰ Mevsîlî, *el-İhtiyar* I, 6.

¹¹ Mevsîlî, *el-İhtiyar* I, 6.

¹² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113-114; Yaylalı, Davud, “Mevsîlî”, *DİA*, XXIX, 487.

2. EL-İHTİYÂR Lİ'TA'LİLİ'L-MUHTÂR: el-Muhtâr'ın şerhidir. El-İhtiyâr Hanefî fıkhnın orta hacimdeki muteber kaynakları arasında yer almaktadır. Müellifin ifadesine göre, el-Muhtâr ders kitabı olarak benimsenip talebe tarafından ezberlenmeye başlanınca, hükümlerin illetlerini ve delillerini aktaran, rûmuzlarla işaret ettiği diğer müctehidlerin görüşlerini kısaca açıklayan, umûmü'l-belvâ haline gelmiş bazı meselelere dair fetvalara yer veren bir şerh yazması yönündeki talep üzerine bu şerhi hazırlamıştır.¹³

İçindeki hadisleri, İbn Kutluboğa, et-Ta'rîf ve'l-ihbâr bi-tahrîci ehâdîşi'l-İhtiyâr adıyla tahrîc etmiştir.¹⁴

Celal Yeniçeri el-İHTİYÂR'ı, El-İhtiyar Metn-i el-Muhtar li'l-Fetva (İmam-ı Azam'ın İctihat ve Görüşleri) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

Yine el-İhtiyârı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Mehmet Keskin Türkçe'ye tercüme etmiştir.

3. KİTÂBÜ'L-MÜŞTEMİL ALÂ MESÂ'İLİ'L-MUHTASAR: Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Yenicami, nr. 534) bir nüshası vardır.¹⁵

II. EBÛ HANİFE'NİN HAYATI HOCALARI VE ESERLERİ

A. EBÛ HANİFE'NİN HAYATI

Mezhebin kurucusu Numan bin Sabit'tir. Aslen Farisi olan Ebû Hanife hicri 80 yılında Küfe'de doğmuş, hicri 150 yılında Bağdat'da vefat etmiştir.¹⁶

Ebû Hanife'nin aslen Nesa'lı, Enbar'lı, Tirmiz'li olduğu veya babasının Fars, annesinin Hint menşe'li olduğu rivayetleri mevcuttur. Yine O'nun Türk asıllı olduğu rivayetleri de mevcutsa da, dedesi Züta'nın aslen Kabil bölgesinde yaşayan Parisoğulları'na mensup "merzüban" denilen bir uçbeyi olduğu rivayeti daha güçlü bir rivayettir.¹⁷

¹³ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 114; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

¹⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyar* I, 6; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 114; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

¹⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 114; Yaylalı, Davud, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

¹⁶ Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, 173, Özel, :Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 9, Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal li Diraseti 'ş-Şeri'ati'l İslamiyye*, s.130

¹⁷ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, *DİA*, X, 131

Birçok farklı bölge ve ırklara mensubiyetinin rivayet edilmesi, babası Sabit'in bütün bu anılan yerlerde bir müddet ikamet ettikten sonra Küfe'ye gelip yerleşmiş olmasıyla izah edilebilir. Ebû Hanife'nin dedelerinin ana yurdu olan bölgede aralarında Türklerin de bulunduğu birçok müslüman kavmin yaşamış olması, onun aslen Türk olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir. Torunu İsmail'in bildirdiğine göre Ebû Hanife'nin babası Sabit, Hz. Ali'yi ziyaret etmiş, o da kendisine ve nesline duada bulunmuştur.¹⁸

Önceleri kumaş ticaretiyle meşgul olup daha sonra ilimle meşgul olmaya başlayınca ticareti, ortakları aracılığıyla sürdürdüğü rivayet edilmektedir. Başta kelim ve hadis ilmiyle ilgilenmiş sonra meylini fıkha çevirmiş ve bu ilimle temayüz etmiştir.¹⁹

Hayatı maddi sıkıntılardan uzak olarak geçmiştir. Küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği düşünülen Ebû Hanife, kıraat ilmini Asım b. Behdele'den öğrenmiştir. Aslında Ebû Hanife'nin doğup büyüdüğü Küfe ile bölgenin ikinci büyük şehri olan Basra, diğer milletler ve eski medeniyetlerle irtibatı bulunan, yeni müslüman olanlara İslam'ın ve Arapça'nın öğretildiği, siyasi faaliyetlerin yoğun olduğu önemli yerleşim birimleriydi. Aynı zamanda buralar birçok ilim dallarından alimin bulunduğu birer ilim merkeziydi. Böyle bir ortamda ticaretle uğraşan parlak bir zekaya sahip Ebû Hanife'ye çevresindeki alimler yakın ilgi gösterdiler ve onun ilmi yönden yetişmesi yönünde telkinlerde bulundular.²⁰

Önce akaid ve cedel ilmini öğrenmeye başlamıştır. Akaid ilminde belli bir mesafe alan Ebû Hanife, dönemindeki inkarcı ve bidatçılarla tartışma imkanı elde etmiştir. Zaman zaman diğer ilim merkezlerine yaptığı seyahatlerde de farklı itikadi düşünceye sahip kimselerin ve mezheplerin taraftarlarıyla da tartışmalarını devam ettirmiştir. Ebû Hanife bu tür münakaşa ve tartışma meclislerinde, Hz. Peygamber'den sahabeye ve sonraki nesillere intikal eden ve o dönem müslümanlarının çoğunluğunca da benimsenen itikadi esasları savunmayı gaye edinmiştir. Onun akaide dair görüşleri,

¹⁸ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 131

¹⁹ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174, Özel, Ahmet, *Henefi Fıkıh Alimleri*, s. 9, Zeydan, Abdulkerim, *el-Medhal*, s.130, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 131

²⁰ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 131

daha sonra oluşacak olan Ehl-i sünnet anlayışının oluşmasında önemli ölçüde temel teşkil edecektir.²¹

Ebû Hanife akaid ilminde belli bir seviyeye eriştikten sonra fıkıh ilmine ilgi duymuş ve meylini tamamen fıkıh ilmine çevirmiştir. Yirmi iki yaşlarında iken Küfe re'y ekolünün öncüsü kabul edilen Hammad b. Ebi Süleyman'ın ders halkasına dahil olmuş yaklaşık 18 yıl O'ndan fıkıh dersleri almıştır. Ebû Hanife'nin Fıkıh ilminde bu seviyeye ulaşmasında en büyük pay Hammad b. Ebi Süleyman'a ait olmakla beraber, hocaları arasında Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn. Abbas ve özellikle İbn. Mes'ud'un talebeleri olan tabiinin büyük alimleri vardır.²²

Hocası Hammad'ın 120 (738) yılında vefat etmesi üzerine, yaklaşık kırk yaşlarında iken arkadaşları ve öğrencilerin ısrarları üzerine hocasının yerine geçerek ders okutmaya başlamış, bu hocalığı bazı aralıklarla vefatına kadar devam etmiştir.²³

Son derece vakarlı, mütevazı ve üstün anlayış sahibi olan Ebû Hanife'nin derslerine Irak, Horasan, Türkistan, Yemen ve Arabistan gibi memleketlerden gelen binlerce talebe iştirak etmiştir. Otuz yıl kadar süren bu ders halkasına 4000 civarında talebenin katıldığı, bunlardan en az 40 kişinin ictihat seviyesine ulaştığı kabul edilmektedir.²⁴

Hayatının elli iki yılı Emeviler, on sekiz yılı Abbasiler devrinde geçen Ebû Hanife, Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan'dan (685-705) başlayarak son halife II. Mervan zamanına (744-750) kadar geçen bütün olaylara şahit olmuştur. Hilafetin Emeviler'den Abbasiler'e geçişine ve Abbasi halifelerinden Ebû'l-Abbas es-Seffah (750-754) ile Ebû Ca'fer el-Mansür (754-775) zamanında gelişen olaylara da şahitlik eden Ebû Hanife'nin Ehl-i beyt'e karşı muhabbetinin olduğu, bu olaylardaki takındığı tavırlardan anlaşılmaktadır. Zira Emeviler'in Ehl-i beyt'e karşı tutumu sertleşince Ebû Hanife onları açıkça tenkit etmekten çekinmemiştir. Hatta onun, Zeyd b. Ali'nin 121 (739) yılında Emevi Halifesi Hişam b. Abdülmelik'e karşı başlattığı ayaklanmayı hem maddi olarak hem de fetvalarıyla manen desteklediği nakledilmektedir. Bu ayaklanma

²¹ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 131

²² Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 131

²³ Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 132

²⁴ Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 131

122'de (740) Zeyd'in öldürülmesiyle sona ermiş, daha sonra oğlu Yahya 125'te (743) Horasan'da ayaklanmış ve o da öldürülmüştür. Üst üste gelen bu olaylar alimlerin Emevi hilafetini açıktan eleştirmelerine, dolayısıyla hilafetin sarsılmasına sebep olmuştur.²⁵

Son halife II. Mervan, alimlerin gönüllerini almak ve yönetime karşı muhalefetlerini yumuşatmak maksadıyla Irak Valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre aracılığıyla birçok alime memuriyetler teklif etmiştir. Bu arada Ebû Hanife'ye de Küfe kadılığı veya beytûlmal eminliği teklif edilmiş, her türlü baskıya rağmen kabul etmeyince de hapsedilmiş ve dövülmüştür. 130 (747- 48) yılında meydana gelen bu olayda Ebû Hanife'nin durumunun ağırlaştığı, sağlığının kötüye gittiği görülünce valiye haber verilmiş, vali de arkadaşlarıyla istişare etmesi için Ebû Hanife'ye zaman tanıyarak onu hapisten çıkarmıştır. Bunun üzerine Ebû Hanife Mekke'ye gitmiş ve hilafet Abbasiler'e intikal edinceye kadar orada kalmıştır.²⁶

Emeviler'in sıkıntılı geçen iktidarının ardından Ebû Hanife, Hz. Ali evladının haklarını koruyacağını söyleyen Abbasiler'in iktidarından ümitvar olduğu için Küfe'ye dönerek arkadaşlarıyla birlikte Ebû'l-Abbas es-Seffah'a biat etmiştir. Fakat Irak'taki karışıklığın sürdüğünü görünce tekrar Mekke'ye gitmiştir. Halife Mansur zamanında ortalık tekrar yatışınca Küfe'ye gelmiş ve eskisi gibi ders vermeye devam etmiştir.²⁷

Küfe'de ders vermeye devam etmekte iken Halife Mansur'un Hz. Ali evladı ile olan mücadelesinde Ali evladı taraftarlarını destekleyen Ebû Hanife'nin gönlünü almak ve kendi tarafına çekmek için ona halife tarafından Bağdat şehrinin kadılığı teklif edilmiştir. Ebû Hanife bu teklifi kabul etmemiş, bunun sonucu olarak Bağdat'ta hapse atılmış, işkence edilmiş ve dövülmüştür.²⁸

Ebû Hanife 150 yılının Şaban ayında (Eylül 767) Bağdat'ta vefat etti. Zehirlenerek öldürüldüğü ve hapisten cenazesinin çıktığı rivayetleri bulunmakla beraber, olayların gelişmesi, cenaze namazında halifenin bizzat bulunması göz önüne alınırsa, Ebû Hanife'nin hapisten çıktıktan bir süre sonra vefat ettiği şeklindeki rivayeti tercih etmek

²⁵ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174, Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalıcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 132

²⁶ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalıcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 133

²⁷ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalıcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 133

²⁸ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalıcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 133

gerekir. Böylece halife halk nazarında ağır bir töhmetten zahiren de olsa kendini kurtarmıştır. Cenazesi vasiyeti üzerine Hayzüran Kabristanı'nın doğu tarafına defnedildi. Daha sonra Şerefülmülk Ebû Sa'd el-Müstevfi tarafından 459 (1067) yılında üzerine bir türbe yaptırılıp çevresine de medrese inşa ettirilmiştir. Kabri bugün Bağdat'ta kendisine nisbetle Azamiye diye anılan mahallededir.²⁹

Kaynaklar Ebû Hanife'nin kanaatkar, cömert, güvenilir, abid ve zahid bir kişi olduğunda, bütün ticari işlem ve beşeri ilişkilerinde bu özelliklerinin açıkça görüldüğünde görüş birliği içindedir. Kazancına haram ve şüpheli gelir karıştırmamaya özen gösterirdi. Dış görünüşe önem verir, temiz giyinir ve çevresindekileri de temiz giyinmeye teşvik ederdi.³⁰

Ebû Hanife derin fıkıh bilgisinin yanı sıra, inandığını ve doğru bildiğini söylemekten ve onun mücadelesini vermekten çekinmeyen güçlü bir ideal ve cesarete de sahipti. Hayatı bu yönüyle de mücadele içinde geçmiş, bu uğurda birçok sıkıntı ve mahrumiyete katlanmıştır. Gerek Emeviler gerekse Abbasiler devrinde halife ve valilerin yaptığı zulümlere açıkça karşı çıkmış, onların yanlış ve haksız tutumlarını tasvip etmiş olmamak ve halk nazarında onlara meşruiyet kazandırmamak için halifelerden gelen hediyelerin, yapılan görev tekliflerinin hiçbirini kabul etmemiş, işkenceye ve hapse katlanmayı tercih etmiştir. Onun iktidarla en iyi ilişkisi Abbasi Halifesi Mansur dönemine rastlar. Bununla birlikte aynı tutumu Mansur devrinde de sürdürmüş, onun haksız ve keyfi uygulamalarına alet olmaktan şiddetle kaçınmış ve halifeyi açıkça tenkit etmiştir.³¹

B. EBÛ HANİFE'NİN HOCALARI

Ebû hanife'nin en önemli hocası ve en çok istifa ettiği kişi Irak'ta re'y ekolünün öncülerinden Hammad b. Ebi Süleyman (v.120/738)'dir. Bu vesileyle Ebû Hanife'nin ilmi, Hammad aracılığıyla İbrahim en-Neha'i (96/714), Şa'bi (104/722), Mesruk, Alkame b. Kays (62/682) ve bunların aracılığıyla da sahabe'nin en önemli fakihlerinden

²⁹ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 10, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 133

³⁰ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 133

³¹ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 133

kabul edilen Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Abbas'a (r.anhüm) dayanmaktadır.³²

Bununla beraber Ebû Hanife devrinin büyük müctehitleriyle görüşme imkanı bulmuş bu alimlerle fikir alışverişinde bulunmuş ve bazılarıyla fıkhi meseleleri tartışma imkanı elde etmiştir. Görüştüğü alimler arasında Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne, Zeyd b. Ali, Muhammed el- Bakır, Cafer es-Sadık sayılabilir. Ayrıca küçükken Sahebe'den (çeşitli sayılarda rivayetler bulunmakla beraber) 13 kişiyle görüştüğü ve bu yüzden Tabiin'den kabul edildiğine dair rivayetler vardır.³³

C. EBÛ HANİFE'NİN ESERLERİ

1- el-Müsned: Talebeleri tarafından Ebû Hanife'nin icthadlarında delil olarak kullandığı hadisleri ihtiva eden bir eserdir. Rivayetlerin toplanmasında veya tasnifinde etkin rol oynayan şahısların adlarıyla anılan ve önemli bir kısmı basılmış olan yirmiyi aşkın Ebû Hanife müsnedi mevcuttur.³⁴

2- el-Fıkhü'l-Ekber: Akaidle dair olan bu eserinde Ehl-i sünnet'in görüşlerini özetlemiştir. Birçok şerhi bulunan eser, bazı Doğu ve Batı dillerine de tercüme edilerek defalarca basılmıştır.³⁵

3- el-Fıkhü'l Ebsat: Akaidle ilgili olup oğlu Hammad ile talebeleri Ebû Yusuf ve Ebû Muti' el-Belhi tarafından rivayet edilmiştir.³⁶

4- el-Alim ve'l-Müte'allim: Ehl-i Sünnetin Görüşlerini savunma amacıyla yazılmış soru-cevap şeklinde kaleme alınmış bir eserdir.³⁷

5- er-Risale: Ebû Hanife, Basra Kadısı Osman el-Betti'ye hitaben yazdığı bu eserinde akaid konularında kendisine yöneltilen bazı itham ve iddialara cevap vermektedir.³⁸

³² Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174, Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 14- 15, Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal*, s.131

³³ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 132

³⁴ Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 12, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

³⁵ Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, s. 12, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

³⁶ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

³⁷ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

³⁸ Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

6- el- Vaşıyye: Bazı dostlarına yazmış olduğu bu risalesinde Akaid konularını kısaca ele almıştır.³⁹

7- el-Kasidetü'l-Kafiyye (en-Nu'maniyye): Hz. Peygamber için yazdığı na't olup basılmıştır.⁴⁰

III. EBÛ YUSUF'UN HAYATI, ESERLERİ ve HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

A. EBÛ YUSUF'UN HAYATI

Tam adı, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî olup daha çok künyesiyle (Ebû Yusuf) meşhur olmuştur. Kabul gören rivayetlere göre 113 (731) yılında Kûfe'de doğmuştur.⁴¹

Ebû Yûsuf'un büyük dedesi Sa'd b. Büceyr sahâbedendir. Sa'd b. Büreyc henüz çocuk yaşta olduğu için Uhud Gazvesi'ne katılamamıştır. Daha genç yaşta iken katıldığı Hendek Gazvesi'nde büyük faydası dokunmuş, bu sebeple Hz. Peygamber'in onu çağırıp hem kendisi hem de neslinden gelecek olanlara hayır duada bulunduğu rivayet edilmektedir. Sa'd b. Büceyr daha sonra Kûfe şehrine yerleşmiştir.⁴²

Hz. Ali'nin halifeliği döneminde düşünce ve siyaset hayatında önemli bir pozisyonda olan Kûfe aynı zamanda bir ilim merkezi haline gelmişti. Bu şehir bazı sahâbî ve tâbiîlerin büyük gayretleriyle oluşan, zengin bir ilmî miras ve geleneğe sahip olmuştur. Başta Ebû Hanîfe olmak üzere çeşitli âlimlerin de katkılarıyla Kûfe, Abbâsîler döneminde büyük gelişmeler göstermiş ve o bölgenin diğer ilim merkezlerinden olan Basra'yı ikinci plana itmiştir. Ebû Yûsuf'un yetişmesinde şahsî kabiliyet ve arzusunun yanı sıra doğal olarak ilmî gelenek ve mirasa sahip böyle bir ortamda doğup büyümüş olmasının da önemli payının olduğu, inkar edilemez bir gerçektir.⁴³

Ebû Yûsuf çok çocuklu ve yoksul bir aileye mensup olduğundan, kaynaklar, O'nun çocukluk ve gençlik yıllarının büyük sıkıntılar içinde geçtiğini, ailesi tarafından

³⁹ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 12, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

⁴⁰ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 13, Uzunpostalcı, Mustafa, *Ebu Hanife*, DİA, X, 134

⁴¹ Mevslî, *el-İhtiyar* I, 7; Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal li-Diraseti's-Şeri'ati'l-İslamiyye*, 133; Öğüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 20.

⁴² Öğüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260.

⁴³ Öğüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260.

bir iş tutmaya zorlandığını, bütün bu olumsuzluklara rağmen tahsil hayatını sürdürdüğünü ifade etmektedirler. Yine kaynakların belirttiğine göre Ebû Yûsuf, evlendikten sonra da ailesinin nafakasını temin etmek için, zaman zaman Ebû Hanîfe'nin ders halkasından uzak kalmak zorunda kaldığı, fakat hocası O'nun azmini ve zekâsını çok takdir ettiği için bu öğrencisinin nafakasını üzerine alarak derslerine düzenli şekilde devam etmesini sağladığı rivayet edilmektedir.⁴⁴

Ebû Yûsuf, Kûfe'de başta Ebû Hanîfe olmak üzere, İbn Ebû Leylâ, Ebû İshak eş-Şeybânî, Süleyman et-Temîmî, A'meş, Hişâm b. Urve, Muhammed b. Yesâr, Hasan b. Dînâr ve İsmâil b. Ümeyye gibi çok sayıda âlimden ders almıştır. Hadis ilmini tahsilinde en büyük paya, Husayn b. Abdurrahman sahiptir.⁴⁵

Ebû Yûsuf, devrinin ilmî geleneğine göre belli temel dersleri aldıktan ve özellikle hadis tahsil ettikten sonra fıkıh ilmine yönelmiştir. Bu sebeple İbn Ebû Leylâ'nın derslerine dokuz yıl boyunca devam etti. Daha sonra Ebû Hanîfe'nin ders halkasına katılmış ve hocasının vefatına kadar yaklaşık on yedi yıl onun derslerine aralıksız devam etmiştir. Bu sırada hadis öğrenimini de ihmal etmemiştir. Fırsat buldukça hadis meclislerine devam etmiş, buralarda dinlediği hadisleri Ebû Hanîfe'nin ders halkasında müzakereye açmıştır. Bu sayede fıkıh ilminde olduğu gibi hadis ilminde de derinleştiği ve ehl-i re'y içinde hadisi alınabilen en güvenilir kişi olarak tanındığı belirtilir.⁴⁶

Hocası Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra (150/767) kâdılık görevine başlayıncaya kadar yaklaşık on beş yıl süre içinde Ebû Yûsuf'un ne işle meşgul olduğu tam olarak bilinmemektedir.⁴⁷

Ebû Yûsuf, geçim sıkıntısı sebebiyle yerleştiği Bağdat'ta Abbâsî Halifesi Mehdî - Billâh tarafından 166 (782) yılında kâdılık görevine getirilmiştir. Daha sonra Mehdî'nin vefatı üzerine halife olarak Bağdat'a gelen Hâdî zamanında da kâdılık görevine devam etmiştir. Halife Hârûn Reşîd de onun görevinde kalmasını sağlamış ve ilk defa onun zamanında (786-809) "kâdî'l-kudât"lık kurumu oluşturulmuş, yargılama hukukunda ve

⁴⁴ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260.

⁴⁵ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁴⁶ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁴⁷ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

uygulamada birliğin sağlanması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Ebû Yûsuf bu yönüyle İslâm yargı tarihinin ilk kâdî'l-kudâtı unvanını almıştır.⁴⁸

Hayatının sonuna kadar bu görevi en iyi şekilde yerine getiren Ebû Yûsuf, yakın arkadaşı Bişr b. Velîd el-Kindî'nin kaydettiğine göre 5 Rebîülevvel 182 (26 Nisan 798) tarihinde altmış dokuz yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir. Cenaze namazını bizzat Halife Harûn Reşid kıldırmış, namazdan sonra cenazenin önünde yürümüş ve onu kendi aile kabristanına defnettirmiştir. Kabri Bağdat'ın Kâzîmiye bölgesinde, kendi adıyla anılan caminin yanındadır.⁴⁹

Ebû Yûsuf, elli altmış hadisi bir defa dinlemekle yanlışsız olarak ezberleyecek seviyede üstün bir zekâyâ, güçlü bir hâfızaya ve intikal yeteneğine sahipti. Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî, Ebû Yûsuf'un bir hac yolculuğu sırasında hastalandığını, kendisini ziyarete gelen Süfyân b. Uyeyne'den dinlediği kırk hadisi ileri yaşına, yolculuk yorgunluğuna ve hastalığına rağmen ezberlemiş olduğunu, sonra da etrafındakilere yazdırdığını anlatır.⁵⁰

Ebû Yûsuf fazilet ve verâ sahibi bir kişi olarak bilinmektedir. Yokluk ve sıkıntı içinde geçen hayatını aklından hiçbir zaman çıkarmamış, hayatı boyunca ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatmıştır. Aynı zamanda kendisinin yetişmesinde büyük pay sahibi olan Ebû Hanîfe'yi hayır dua ile anmaktan geri kalmamıştır.⁵¹

Ebû Yûsuf'dan fıkıh öğrenmek veya hadis rivayet etmek suretiyle ilim tahsil etmek için, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Bişr b. Velîd el-Kindî, Bişr b. Gıyâs, Yahyâ b. Maîn, Hilâl b. Yahyâ er-Re'y, Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî, Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî, Esed b. Furât ve Yahyâ b. Âdem gibi pek çok kişi O'nun ders halkasına ve ilim meclislerine katılmıştır.⁵²

B. EBÛ YUSUF'UN HANEFİ MEZHEBİDEKİ KONUMU

Ebû Yûsuf'un ictihad usûlünden söz etmeden önce onun bağımsız (mutlak) bir müctehid mi yoksa mezhebde müctetehid mi olup olmadığı hususundaki tartışmalara

⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 7; Zeydan, *el-Medhal*, 134; Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, 21.

⁴⁹ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁵⁰ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁵¹ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁵² Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 262.

temas etmek gerekir. İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Kemal ve İbn Âbidîn gibi bazı âlimler Ebû Yûsuf'un mutlak müctehid olmayıp, mezhepte müctehid olduğunu belirtmişler, Şemsüle'imme es-Serahsî, İbn Hazm, Şehâbeddin el-Mercânî, son dönemde yetişen âlimlerden Ali el-Hafîf, Muhammed Ebû Zehre, M. Zâhid Kevserî ve müsteşriklerden J. Schacht ise onun mutlak müctehid olduğu görüşünü savunmuşlardır.⁵³

Ebû Yûsuf'un mutlak müctehid olduğu görüşünü benimseyen ve yukarıda bir kısmının adını saydığımız son dönem âlimlerine göre, Ebû Yûsuf ve arkadaşlarının Ebû Hanîfe'ye sadece fûrû'u fıkıhla ilgili konularda muhalefet ettiklerini, usûl-ü fıkıhla ilgili meselelerde daima ona bağlı kaldıklarını söylemek doğru değildir. Çünkü o dönemde görüşler belirtilip fetvalar verilirken dikkat edilen bazı noktalar mevcut ise de usûl ilmi henüz tam anlamıyla oluşmamıştır. Dolayısıyla bu usûl kaidelerinin tamamını Ebû Hanîfe'nin tesbit ettiğini, öğrencilerinin sadece o kuralları benimsemek ve uygulamakla yetindiklerini söylemek mümkün değildir. Çünkü Hanefî fıkının oluşumunda Ebû Hanîfe'nin önderliği bilinmekle beraber, O'nun arkadaşları ve öğrencilerinin, bu oluşumda paylarının olduğu inkâr edilemez. Kaldı ki söz konusu usûl kâidelerinin Ebû Hanîfe tarafından konulduğu, Ebû Yûsuf ve arkadaşlarının bu kuralları benimsediği kabul edilse bile bu husus O'nun mutlak müctehid olmasına engel teşkil etmemektedir. Zira Ebû Yûsuf ve arkadaşları, kabul ettikleri her konuyu taklit yoluyla değil araştırma neticesinde ulaştıkları ilmî birikimleri sebebiyle benimsemişlerdir. Hatta Ebû Hanîfe ile uygunluk arzeden görüşleri dahi onunla muhalif oldukları görüşleri kadar taklitten uzak olup delile dayanmaktadır.⁵⁴

Eğer ictihad, zamanın getirdiği meselelerin şer'î hükmünü ortaya koymak için bütün gücün sarfedilmesi demekse ve bunun şartı da Kur'ân-ı Kerîm'i edebî ve dinî yönüyle, sünneti metin ve sened yönüyle bilmekse, yine icmâ edilen hususları ve kıyas usûlünü bilmekse burada denilebilecek şey Ebû Yûsuf bağımsız, mutlak bir müctehiddir. Hemen hemen hiç ara vermeden on yedi yıl Ebû Hanife gibi bir zâtın ders halkasında bulunup onun istişare heyetinin en faal üyesi olarak yer alan Ebû Yûsuf'un

⁵³ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 262.

⁵⁴ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 262.

olağanüstü sayılabilecek zekâ ve hâfıza gücü ile ilme olan düşkünlüğü birlikte mütalaa edilince doğal olarak böyle bir sonuca ulaşılır.⁵⁵

Ebû Yusuf'un İctihad Usûlü: Ebû Yûsuf'un ictihadda bulunurken izlemiş olduğu metodu kendisinin yazdığı bir usûl kitabında bulma imkânı günümüzde mevcut değildir. Bu durumda onun ictihad usûlünü, vermiş olduğu fetvalardan veya kendisine isnad edilen bazı sözlerinden çıkarmak mümkün olabilir. Kaynaklarda Ebû Yûsuf'un son günlerinde şu şekilde dua ettiği belirtilir: *“Allahım! Sen biliyorsun ki önüme çıkan her hâdisenin hükmü için önce senin kitabına baktım ve orada bir çıkış yolu buladıysam aldım. Eğer bulamadıysam peygamberinin sünnetine baktım. Orada da bir çıkış yolu bulamadıysam ashabın sözlerine baktım.”* Bu ifadesinden, re'y ekolünün seçkin bir üyesi olarak sıkça kıyasa başvurduğu bilinen Ebû Yûsuf'un, sahâbî kavlini kıyasa tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁶

Ebû Yûsuf'un verdiği fetvalar incelendiğinde Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve Sahabe Kavli gibi delillerin yanı sıra icmâ, kıyas, istihsan, şer'u men kablenâ, örf gibi diğer aslî ve fer'î delilleri de kullandığı söylenebilir.⁵⁷

Re'y ekolüne mensup fakihler arasında, hadis ilmindeki en güçlü âlimlerden biri kabul edilen Ebû Yûsuf'un, hadisten çokça yararlanması ve kıyasa sıkça başvurması gayet doğaldır. Ancak uzun süre yargı kurumunda görev yapmış olduğundan bazan istihsanı ön planda tuttuğu da görülmektedir. Meselâ Ebû Hanîfe ve Muhammed'in, *“Hz.Peygamber faiz yasağıyla ilgili olarak bir maddenin ölçekle (keylî) veya tartıyla (veznî) alınıp satılmasını hükme bağlamışsa bu maddenin her zaman bu şekilde alınıp satılması gerekir, bu konuda örfe itibar edilmez”* şeklindeki fetvalarına rağmen Ebû Yûsuf, örfün değişmesi halinde ölçekle olanın tartıyla, tartıyla olanın ölçekle alınıp satılabileceğini savunmaktadır. Bu ve buna benzer diğer örnekler Ebû Yûsuf'un, *“zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişebileceğini”* ifade eden küllî fıkıh kaidesine göre hareket ettiğini göstermektedir.⁵⁸

Fıkıh İlmindeki Yeri: Uzun süre İbn Ebû Leylâ'nın, daha sonra da Ebû Hanîfe'nin talebesi olan Ebû Yûsuf, en çok Ebû Hanîfe'nin etkisinde kalmış olmasına

⁵⁵ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 262.

⁵⁶ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 262.

⁵⁷ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

⁵⁸ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

rağmen, gerek dâhil olduğu ders halkalarında takip edilen metot sebebiyle, gerekse kendi özel yetenekleri sayesinde hiçbir zaman taklitçi olmamış, tercih ve görüşlerini açıkça ifade etmiş, zaman zaman Ebû Hanîfe'nin görüşüne muhalefet ettiği olmuştur.⁵⁹

Yalnız kendisine son derece hürmet ve minnet duyduğu Ebû Hanîfe ile olan görüş ayrılıklarını özellikle açığa vurma gayreti içinde olmamıştır. Bununla birlikte onun hocasına karşı duyduğu bu saygı ve bağlılık, fikhî konuları kendi görüş ve tercihlerine göre değerlendirmesine mâni olmamıştır. Ebû Yûsuf'un İmam Muhammed'le birlikte veya sadece kendisinin Ebû Hanîfe'nin görüşüne muhalif olduğu yüzlerce meseleden bahsedilir. Diğer fıkıh mezheplerinde mezhep içindeki farklı görüşler, genellikle sonraki dönem Fıkıh âlimleri tarafından geliştirilmişken, Hanefî mezhebinde bu husus, genelde Ebû Hanîfe hayatta iken ve Ebû Hanife ile talebeleri Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer gibi seçkin şahsiyetler tarafından oluşturulmuştur. Bundan dolayı Hanefî mezhebindeki görüş zenginliğinde Ebû Yûsuf'un önemli ölçüde payı vardır.⁶⁰

Ebû Yûsuf'un, bazı konularda Ebû Hanîfe'den farklı düşünmesinin başka bir sebebi de önce kâdî, daha sonra kâdî'l-kudâtlık görevinde bulunmuş olmasıdır. Bu görev, Ebû Yûsuf'a önemli ölçüde deneyim kazandırmış, nazarî hükümleri uygulama imkânı elde etmiş, sonuçta da özellikle kazâî fikhın onda bir meleke haline gelmesini sağlamıştır. Bu sebeple, başta yargı hukuku olmak üzere fikhın çeşitli dallarında, Ebû Yûsuf'un görüşlerinden, sonraki dönem Hanefî fakihlerince “müftâ bih” görüş olarak adlandırılan birçok tercih ve fetvası mevcuttur.⁶¹

Öte yandan Ebû Yûsuf, kâdî'l-kudâtlık görevinde bulunması sebebiyle, kâdılarının tayin işlerinde birinci derecede söz sahibi olması ve bu atamalarında daha çok Hanefî mezhebine mensup kâdırlara görev vermesi, Hanefî mezhebine karşı ilginin artmasını sağlamış, mezhebinin yayılıp genişlemesinde onun önemli payı olmuştur.⁶²

C. İMAM EBÛ YUSUF'UN ESERLERİ

Hanefî mezhebinde fıkha dair ilk eser telif eden Ebû Yûsuf'un başlıca eserleri şunlardır:

⁵⁹ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

⁶⁰ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

⁶¹ Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 264.

⁶² Ögüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 264.

1. Kitâbü'l-Harâc: İslâm fıkıh tarihinde malî hukuk alanında yazılan en önemli eserlerden biri olup bu alanda günümüze kadar ulaşan ilk eser olduğunda ihtilaf yoktur. Genel olarak devletin ekonomiye dair yürüteceği siyasetinin portresini çizmek hedefiyle kaleme alınan eserde, dinî ve sosyal konularla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu sebeple bazı araştırmacılar bu eseri, içinde fıkıh, hadis, muhasebe, hukuk, sosyoloji, edebiyat, coğrafya vb. konuların bulunduğu bir hazine olarak değerlendirilmektedir. Birçok defa basılan eser, Türkçe'ye ve bazı Batı dillerine de tercüme edilmiştir.⁶³

2. İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ: Ebû Yûsuf bu eserinde en çok istifade ettiği hocaları Ebû Hanîfe ile İbn Ebû Leylâ'nın ihtilâf ettiği konuları ele almıştır. Bu eseri Ebû Yûsuf'tan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayet etmiştir. Çok sayıda fıkıh babını ihtiva etmektedir.⁶⁴

3. Kitâbü'r-Red Ale's-Siyerî'l-Evzâî: Ebû Hanîfe, İmam Muhammed'e devletler hukuku (siyer) konusunda bir kitap yazdırmıştır. İmam Muhammed'e nisbet edilen ve es-Siyerü's-sagîr adıyla anılan bu eserdeki görüşler, Evzâî tarafından kaleme alınan Kitâbü'l-Siyerî'l-Evzâî adlı eserde tenkit edilmiş, Ebû Yûsuf da Evzâî'ye reddiye mahiyetindeki söz konusu eseri telif etmiştir.⁶⁵

4. Kitâbü'l-Âsâr: Oğlu Yûsuf'un, babası yoluyla Ebû Hanîfe'den rivayet ettiği bazı hadisleri ve fikhî görüşleri ihtiva etmektedir.⁶⁶

Bunlardan başka EdEbû'l-kâdî, el-Mehâric, el-Mebsût, Kitâbü'l-Cevâmi', Kitâbü'r-Red alâ Mâlik b. Enes, Kitâbü İhtilâfî'l-Emsâr, Kitâbü'l-Emâlî, Kitâbü'n-Nevâdir, Müsnedü'l-İmâm Ebî Yûsuf gibi eserler de Ebû Yûsuf'a nisbet edilmektedir.⁶⁷

⁶³Zeydan, *el-Medhal*, 134; Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 22.

⁶⁴Zeydan, *el-Medhal*, 134; Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 22.

⁶⁵Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 22.

⁶⁶Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 23.

⁶⁷Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264.

IV. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI, ESERLERİ VE HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

A. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI

Tam adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânîdir. Ebû Hanîfe'nin Ebû Yusuf'la beraber en önde gelen talebelerinden olan İmam Muhammed, 132 (749-50) yılında Vâsıt'ta dünyaya gelmiştir.⁶⁸

Ailesi Abbâsî hilâfetinin kurulması üzerine Vâsıt'ı terkedip Kûfe'ye yerleşmiştir. İmam Muhammed de burada yetişmiştir.⁶⁹

On dört yaşından itibaren dört yıl boyunca Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde bulunan İmam Muhammed, hocasının vefatından sonra onun fikhî görüşlerini ve sistemini başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etmiştir. Sadece Ebû Hanife ve Talebelerinden ders almakla yetinmeyip Kûfe'deki hadisçilerin ve diğer âlimlerin ders halkalarına katılmış ve onlardan ilim tahsil etmiştir.⁷⁰

Kûfe'deki tahsilini tamamladıktan sonra hadis ilminde derinleşmek için gittiği Medine'de üç yılı aşkın bir süre kalmış bu süre zarfında İmam Mâlik'ten el-Muvatta'ı dinlemiştir. Ardından Mekke'de Süfyân b. Uyeyne, Dımaşk'ta Evzâî, Horasan'da Abdullah b. Mübârek başta olmak üzere çeşitli âlimlerden ders almıştır.⁷¹

İlim yolculuklarını tamamladıktan sonra Bağdat'a yerleşmiş ve burada ilim meclisi oluşturmuştur. İmam Muhammed'in şöhretini duyanlar onun meclisine gelerek hadis ve fıkıh dersleri almaya başlamışlardır. İlmî birikimi ve anlatım gücüyle dikkatleri üzerine çeken İmam Muhammed, Bağdatlılar tarafından Ebû Yûsuf'a tercih edilmeye başlanmış ve onun vefatından sonra ehl-i re'yin lideri konumuna yükselmiştir. İmam Muhammed'den ders alanlar arasında Şuayb b. Süleyman el-Keysânî, Ebû Süleyman el-Cûzcânî, Ebû Hafs el-Kebîr, Hişâm b. Ubeydullah er-Râzî, İsâ b. Ebân, İbn Semâa,

⁶⁸Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 8; Ebû'l Vefâ, *el-Cevahiru'l Mudîe*, 323; Zeydan, *el-Medhal*, 134; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 24; Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁶⁹Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 8; Ebû'l Vefâ, *el-Cevahiru'l Mudîe*, 323; Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁷⁰Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 8; Aliyyü'l Kâri, *el-Esmaru'l-Ceniyye*, II, 573; Zeydan, *el-Medhal*, 134; Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁷¹Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 24; Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

İsmâîl b. Tevbe el-Kazvînî, İmam Şâfiî ve Mâlikî fikhının tedvininde önemli yere sahip olan Esed b. Furât bulunmaktadır.⁷²

İmam Muhammed'in yaşadığı dönemde Abbâsî halifelerinden Ebû'l-Abbas es-Seffâh, Mansûr, Mehdî, Hâdî ve Hârûn Reşîd iktidarda bulunmakla birlikte, kaynaklarda onun sadece Hârûn Reşîd ile ilişkisinden bahsedilmekte ve bunun da Ebû Yûsuf'un tavsiyesiyle başladığı belirtilmektedir. Hârûn Reşîd, İmam Muhammed'i yine Ebû Yûsuf'un tavsiyesiyle Abbâsî halifelerinin yazlık başkenti olan Rakka'ya kâdî olarak tayin etmiştir. İmam Muhammed Rakka'daki kâdîlık görevi esnasında ilmi çalışmalarına ara vermemiş, er-Rakkıyyât ve es-Secâdât adlı iki eseri bu esnada yazmıştır.⁷³

Hârûn Reşîd, Zeydî imamı Yahyâ b. Abdullah'ın 176 (792) yılındaki isyanından dolayı İmam Muhammed ile istişare ettiğinde, onun Ali evlâdı taraftarı olduğu izlenimi edindiği için halifenin güvenini kaybetmiş, 187'de (803) kâdîlık görevinden azledilerek fetva vermesi yasaklanmıştır. Daha sonra Hârûn Reşîd, bu olayda kendisinin hatalı olduğunu anlayıp İmam Muhammed'le ilişkisini devam ettirmiş ve Ebû Yûsuf vefat edince onu kâdî'l-kudâtık görevine getirmiştir. Hayatının sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür. 189 (805) yılında Hârûn Reşîd ile beraber gittiği Rey'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.⁷⁴

B. HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

Ebû Yûsuf gibi İmam Muhammed'in de müctehidlik derecesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte onun da mutlak müctehid seviyesinde olduğu görüşü daha kuvvetli kabul edilmektedir.⁷⁵

A) İctihad Anlayışı: İmam Muhammed, icthadın muteber sayılabilmesi için mutlaka sağlam bir dayanağının bulunması gerektiğini düşündüğünden, galip olmayan zanla görüş bildirmeyi kabul etmemektedir. Ona göre her müctehidin icthadı kıymetlidir ve müctehidin kendini bağlayıcıdır. Ancak müctehid icthadında hata

⁷² Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁷³ Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁴ Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁵ Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 39.

edebilir. İctihadî hüküm, nassla sabit olan hüküm gibi olmayıp müctehid daha kuvvetli bir delille karşılaşınca icthadını değiştirebilir. İmam Muhammed'in eserlerinde geçen *"kişinin kendisiyle Allah arasında"* ifadesi, onun zihninde, daha sonra oluşan tabirle kazâen ve diyâneten ayırımının bulunduğunu göstermektedir.⁷⁶

B) Metodu: İmam Muhammed, sadece hakkında açık nas bulunmayan hususlarda icthada başvurur. Naslarda yer alan her emrin vücûb, her nehyin de tahrîm ifade ettiğini kabul etmez, bazı emirlerin tavsiye, bazı nehiylerin kerâhet ifade ettiğini düşünmektedir. Naslarda bulunan mutlak ve âmm lafızları mümkün oldukça ıtlâkını ve umumiliğini koruyarak değerlendirir. İmam Muhammed, bütün hukukî meselelerin nasların lafızıyla çözüme kavuşturulamayacağını kabul etmekte, bu sebeple naslardan hüküm çıkarmada aklî çıkarımlara da yer vermektedir.⁷⁷

D) Hanefî Mezhebindeki Yeri ve Mezhepteki Rolü: Ebû Hanîfe'nin ders halkasında sağladığı istişare ve tartışma ortamı, ortak temel prensipleri benimseyen müctehid öğrencilerinin, görüşlerini açık bir biçimde ifade etmesine imkân sağlamış, neticede Hanefî mezhebinin temel görüşleri kolektif bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ebû Hanîfe'den sonra mezhebe en çok katkı sağlayan Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, gerek kendi aralarında, gerekse Ebû Hanîfe ile birçok meselede ihtilafa düşmüşlerdir. Üçünün ihtilâf ettiği fer'î meseleler incelendiğinde görüş ayrılıklarının önemli kısmının aslında meselelere farklı açılardan baktıklarını, hadislerin kabulünde farklı kriterler benimsediklerini, rivayetleri farklı şekilde yorumladıklarını, farklı sahâbî veya tâbiî kavliyle desteklenen görüşleri esas aldıklarını ve bu sebeplerden dolayı görüş ayrılığına düştükleri görülebilir.⁷⁸

İmam Muhammed'in Hanefî mezhebine katkılarını şu şekilde özetlememiz mümkündür: İmam Muhammed mezhebin sekreteryası konumundadır. Mezhebin görüşlerini kaydedip nakletmiştir. Ebû Hanîfe'nin ders halkasındaki istişarelerde, kendi görüşlerini yazdığı gibi, Ebû Hanîfe'den ve onun diğer talebelerinden öğrendiklerini de yazarak mezhebin fikhî görüşlerini bir bütün halinde tasnif edip sonraki nesillere aktaran kişidir. Sonra gelen Mezhep âlimleri de eserlerini meydana getirirken onun eserlerini esas kabul etmiştir. Fıkıh ilminin gelişmesi açısından önemli bir dönüm

⁷⁶ Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁷ Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁸ Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 40.

noktası olan fikhî konuların kitablara, bablara ve fasıllara ayrılarak yazılması, mezhebin görüşlerinin orijinal bir metoda göre kayıt altına alınıp belli bir sisteme oturtulması hususunda İmam Muhammed'in rolü büyüktür. İmam Muhammed'in eserleri, Hanefî mezhebini meydana getiren ortak birikimde onun da önemli bir paya sahip olduğunu ve farklı icthadlarıyla mezhebin görüşlerinin zenginleşmesine ciddi katkılar sağladığını gösteren örneklerle doludur.⁷⁹

C. ESERLERİ

1. el-Asl: el-Mebsût olarak da bilinen bu eseri İmam Muhammed, Bağdat'a taşınmadan önce Kûfe'de iken yazmış ve bu eser birçok talebesi tarafından rivayet edilmiştir. İmam Muhammed'in en hacimli ve önemli eseri kabul edilen, bir anlamda diğer eserlerinin ve özellikle zâhirü'r-rivâye olanların temelini oluşturan, bazı yerlerinde soru-cevap üslûbu kullanılan eserin tamamına yakın kısmını içeren nüshaları günümüze kadar gelmiştir.⁸⁰

2. el-Câmi'u's-Sağîr: İmam Muhammed'in, el-Asl'ı yazdıktan sonra kaleme aldığı, Ebû Yûsuf'dan öğrendiği Ebû Hanîfe'ye ait görüşleri ihtiva eden bir eserdir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerini “*Muhammed an Yakûb an Ebî Hanîfe*” şeklinde aktaran İmam Muhammed, birçok yerde kendisine ve Ebû Yûsuf'a ait görüşleri de belirtmektedir.⁸¹

3. el-Câmi'u'l-Kebîr: el-Câmi'u's-Sağîr'den sonra yazdığı daha hacimli bu eserde İmam Muhammed, rivayet üslûbuna başvurmada doğrudan meseleleri ele almakta, başta yemin olmak üzere sözlü tasarruflarla ilgili konuları ele alırken yaptığı dil ağırlıklı yorumlarla, dil bilgisinde de otorite olduğunu ortaya koymaktadır.⁸²

4. ez-Ziyâdât ve Ziyâdâtü'z-Ziyâdât: Bu iki kitap küçük hacimli eserlerdir.⁸³

5. es-Siyerü's-Sağîr: Devletler hukukuyla ilgili olup el-Asl'ın nüshaları içinde günümüze kadar ulaşmış ve neşredilmiştir.⁸⁴

⁷⁹ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸⁰ Aliyyü'l Kâri, *el-Esmaru'l-Ceniyye*, II, 577; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 25; Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸¹ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸² Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸³ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸⁴ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

6. es-Siyerü'l-Kebîr: İmam Muhammed'in en son telifidir. Devletler hukuku alanında yazılan ilk kapsamlı eser olan bu kitap fikhî tahliller bakımından el-Asl'dan daha ileri düzeydedir. Aslı günümüze ulaşmayan bu eser Serahsî'nin, farklı baskıları bulunan Şerhu's-Siyeri'l-kebîr'i içinde bulunmaktadır.⁸⁵

7. el-Keysâniyyât: Sadece bir parçası zamanımıza kadar ulaşan bu eserde günlük hayatta karşılaşılabilecek muâmelâtla ilgili bazı meseleler ele alınmıştır.⁸⁶

8. el-Mehâric fi'l-Hiyel: Hiyel konusunda kaleme alınan ilk müstakil eser olduğu bilinmektedir. Hiyel hakkında genel bir değerlendirme yapılmayıp meselelerin ele alınmasıyla yetinilen kitapta, muâmelâta dâir bazı konularla birlikte, ağırlıklı olarak yemin konusuna yer verilmesi o günkü toplumsal şartlarda bu hususta hileye başvurma ihtiyacının daha çok hissedildiğini göstermektedir.⁸⁷

9. el-Hücce Alâ ehli'l-Medîne: Medine'de üç yıldan fazla kalmış olan İmam Muhammed, bu esnada İmam Mâlik'ten ve Medineli diğer âlimlerden hadis dinlemesinin yanı sıra onlarla ilmî tartışmalarda da bulunmuş ve bu tartışmalarını el-Hücce'de toplamıştır. Mukayeseli fıkhnın ilk örneklerindendir. el-Hücce'nin büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır.⁸⁸

İmam Muhammed'in bu eserlerin dışında hadis alanında el-Âsâr, Muvatta'ü'l-İmâm Mâlik rivâyetü Muhammed eserleri de vardır.

İmam Muhammed'in ilk altı eseri şöhret veya tevâtür yoluyla geldiği için “zâhirü'r-rivâye”, içeriği Hanefî fıkhnın temelini teşkil ettiği için “Mesâilü'l-Usûl” veya “el-Usûl” diye anılır. Diğer eserlerine, şöhret veya tevâtür yoluyla rivayet edilmediğini belirtmek üzere “Gayr-ü Zâhiri'r-Rivâye”, az kişi tarafından aktarıldığını ifade etmek için “Nâdirü'r-Rivâye” denir.⁸⁹

⁸⁵ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸⁶ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 41.

⁸⁷ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 41.

⁸⁸ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 41.

⁸⁹ Taş, Aydın, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 41.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMÂMEYNE ATIFTA BULUNULAN YERLER

1.1. NİKAH KİTABI

1. وإذا تزوج مسلم ذمية بشهادة ذميين جاز (م)

“Bir müslüman, iki zimmînin şahitliğiyle, zimmî bir kadın ile evlenirse (nikah) câizdir.”⁹⁰

İmam Muhammed’e göre, iki zimmî sadece zimmî olan kadına şahitlik yapabilecekleri için ve onların şahitliği müslüman olan erkek için yeterli olmadığından, müslüman bir kimse zimmî ile evlenirken, iki zimmînin şahitliği câiz değildir.⁹¹

Hanefî imamların bu ihtilafında, İmam Züfer de İmam Muhammed’le aynı görüştedir. Sonraki gelen Hanefî alimlerinden Tahâvî, İmam Muhammed ve İmam Züfer’in kavlini tercih etmektedir.⁹²

1.1.1. Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar Faslı

2. ولا يجوز نكاح الأمة على الحرية، ولا معها، ولا في عدتها (سم)

“Hürre bir kadın üzerine câriyenin nikâhlanması, hürre ile beraber câriyenin nikâhlanması ve hürre kadının iddet müddeti içerisinde câriye ile evlenmesi câiz değildir.”⁹³

İmâmeyn’e göre kişi hanımından bâin talâkla boşandığı zaman iddet müddeti içerisinde câriye ile evlenebilir. Çünkü bu nikâh hür kadın üzerine yapılmış bir nikâh değildir. Nitekim kişi hanımına “senin üzerine evlilik yapmayacağım” diye yemin etse ve câriye ile nikâhlansa yemininden dönmüş olmaz.⁹⁴

⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 103.

⁹¹ Kudûrî, *Muhtasaru-l Kudûrî*, 107; Merğînânî, *el-Hidâye şerh-u Bidayet’l Mübtedi* I, 206; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 103; Haddâdî, *Cevheratü-n Neyyire Şerh’u Muhtasaru-l Kudûrî*, II, 108; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur fi Şerh-i Mülteka-l Ebhur*, II, 14; Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi-l Kitab*, 377.

⁹² Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 172.

⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 107.

⁹⁴ Serahsi, *el-Mebsût*, III, 106; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 211; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 107; Haddâdî, *Cevhere*, II, 141; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 30.

Ebû Hanife, hürre kadın iddet müddeti içerisindeyken boşandığı kocasının sorumluluğu altında olmaya devam ettiği için, onun iddeti devam ettiği sürede erkeğin başka biriyle evlenemeyeceğini söylemektedir. İmâmeyn ise hürre kadının bâin talâkla boşandığı zaman, iddeti içerisinde câriye ile evlenmenin câiz olduğunu, ayrıca mükâtebe üzerine câriyenin, müslüman kadın üzerine de zimmînin nikâhlanmasını câiz görmektedirler.⁹⁵

Kişi hanımından ric'î talâkla boşandığı zaman ittifakla câriye ile nikâhlanması câiz değildir. İmâmeyn bu yüzden *bâin talâkla* boşandığı zaman câriye ile nikâhlanması câizdir demişlerdir.⁹⁶

3. ولا يتزوج حاملا من غيره إلا الزانية (س)

“Bir kimse başkasından hamile kalan kadınla evlenemez. Ancak zina eden (zinadan hamile kalan) kadınla evlenilebilir.”⁹⁷

Zinadan hamile kalan kadınla nikâh câizdir, fakat çocuğunu dünyaya getirinceye kadar o kadınla cima’ ve cima’ya davetiye çıkaran şeylerden uzak durması gerekir. Ancak nafakasını temin etmek zorundadır.⁹⁸

İmam Ebû Yusuf, başkasından hamile olan kadına kıyas ederek, zina sebebiyle hamile olan kadınla, çocuğunu dünyaya getirinceye kadar evlenilemeyeceği görüşündedir.⁹⁹

4. ويجوز تزويج الكتابيات والصابنيات (سم)

“Ehl-i kitaptan olan hanımlarla ve yıldıza ibadet eden kadınlarla evlenmek câizdir.”¹⁰⁰

İmâmeyn yıldıza tapanlarla evlenmenin câiz olmadığı görüşündedirler.¹⁰¹

Ancak burada İmam Ebû Hanife’nin *Sâbiîn* kavramına yüklediği anlamla, diğer fakihlerin yüklediği anlam farklı olduğu için bu ihtilafın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zira İmam Ebû Hanife *Sâbiîn* kavramını *Yıldıza tapanlar* olarak algılamamaktadır. Ona

⁹⁵Haddâdi, *Cevhere*, II, 141.

⁹⁶Serahsi, *el-Mebsût*, V, 106; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 30.

⁹⁷Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 108.

⁹⁸Kudûrî, *Muhtasar*, 133; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 211; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 30.

⁹⁹Merğînânî, *el-Hidâye* I, 211; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 108; Haddâdi, *Cevhere*, II, 260; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 30.

¹⁰⁰Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 109.

¹⁰¹Serahsi, *el-Mebsût*, IV, 194; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 109.

göre *Sâbiîn*'den maksat yıldızlara ta'zimde bulunan ve Zebûr okuyan ehl-i kitaplardır. Şâyet o kimseler yıldızla tapıyorlarsa, İmam Ebû Hanife'ye göre de onlarla evlenmek câiz değildir.¹⁰²

1.1.2. Kadınların Sözlerinin Muteber Olması Fash

5. وعبرة النساء معتبرة فى النكاح حتى لو زوجت الحرة العاقلة نفسها جاز وكذلك لو زوجت غيرها
بالولاية.....أو زوّجها غيرها فأجازت (م)

“Nikâhta kadınların sözleri mûteberdir. Hür ve akıllı olan bir kadın kendi nefsinı evlendirse, velâyet veya vekalet yoluyla başka bir kadını evlendirse veya başka bir kişiye kendisini evlendirmesi için vekalet verse veya başkası o kadını evlendirse ve o kadın da onaylasa nikâh câizdir.”¹⁰³

İmam Muhammed'e göre kadının velisi onay vermedikçe nikâh mevkuftur. Şâyet veli izin verirse nikâh geçerlidir, izin vermezse nikâh geçerli değildir.¹⁰⁴

Bu hususta İmam Ebû Yusuf'un da İmam Muhammed ile aynı görüşte olduğu, fakat sonradan İmam Ebû Hanife'nin görüşüne rücû ettiği rivayet edilmektedir. Aynı şekilde İmam Muhammed'in de bu görüşünden vaz geçtiği rivayet edilmektedir.¹⁰⁵

Kudûrî, velinin izni olmadan nikâhın olmayacağı konusunda, Ebû Yusuf'u, İmam Muhammed ile beraber zikretmektedir.¹⁰⁶

İmam Muhammed'in İmam Ebû Hanife'den rivayet ettiğine göre; velisinin izni olmadan evlenen kadınla, evlendiği erkek arasında denklik varsa nikâh geçerlidir. Ancak denklik yoksa nikâh sahih değildir. Şemsü-l Eimme de bu görüşün ihtiyat açısından daha kuvvetli olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷

6. فإن زالت بكارتها بوثة أو جراحة أو تعنيس أو حيض فهي بكر وكذلك إن زالت بزنا (سم)

¹⁰² Kudûrî, *Muhtasar*, 108; Serahsi, *el-Mebsût*, IV, 830; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 210; Haddâdi, *Cevhere*, II, 114; Dâmad, *Mecma' u-l Enhur*, II, 25; Meydânî, *el-Lübâb*, 379.

¹⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 111.

¹⁰⁴ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 213; Haddâdi, *Cevhere*, II, 115.

¹⁰⁵ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 213; Meydânî, *el-Lübâb*, 380.

¹⁰⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 108.

¹⁰⁷ Kutluboğa, *et-Tercih vet-Tashih ale-l Kudûrî*, 335.

“Eğer kadının bekareti zıplamayla, yaralanmayla, evde kalmayla, hayızla yok olmuşsa o kadın bâkire sayılır. Yine kadının bekareti zina sebebi ile gitmişse o kadın bekâr kabul edilir.”¹⁰⁸

Ebû Hanife’nin bu görüşü gizli zina ile ilgilidir. Eğer kadının bekareti açık zina ile gitmişse, yani zina sebebiyle kendisine hadd uygulanmışsa veya zinayı adet haline getirmişse bu kadın bekâr hükmünde olmadığı hususunda icmâ edilmiştir.¹⁰⁹

İmâmeyn’e göre bekareti zina sebebiyle zâil olan kadın dul kadın hükmündedir. Yani evlenirken bekâr kadın gibi evlenmez. Evlilik sorulduğunda sükût etmesi yeterli değildir. Çünkü bu kadının bekâreti hakiki bekâret değildir. Ve kadınlık uzvunu evleneceği kişiden önce başka birisine teslim etmiştir. Yani o kadından ilk yararlanan kişi kocası değil başka birisidir. Yine “falan kişinin bekâr çocuklarına” diye vasiyyet edildiği zaman, bu kadın vasiyyet edilenlerin kapsamına girmez.¹¹⁰

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşüne yer vermiştir.¹¹¹

ولو قال الزوج بلغك النكاح فسكتي، فقالت: بل رددت، فالقول قولها ولا يمين عليها (سم). 7.

“Erkek (kadına) sana nikâhlandığımız haberi ulaştı ve sende sükût ettin dese; kadın da ben (nikâhı) reddettim dese, söz kadının sözüdür. Kadına yemin gerekmez.”¹¹²

İmâmeyn’e göre bu durumda kadına yemin ettirilir. Şâyet kadın yemin ederse nikâh yok kabul edilir. Ancak yeminden kaçınırsa nikâh sabit olur.¹¹³

Tahâvî İmâmeyn’in görüşünü kabul etmektedir.¹¹⁴ Şeyh Zâde Dâmad efendi ve Meydâni de *umum-u belva* prensibine binaen fetvanın İmâmeyn’in görüşüne göre olduğunu bildirmektedir.¹¹⁵

ثم إن كان المزوج أباً أو جدّاً فلا خيار لهما بعد البلوغ وإن زوجهما غيرهما فلهما الخيار (س). 8.

¹⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 116.

¹⁰⁹ Haddâdi, *Cevhere*, II, 115; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 36.

¹¹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 214; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 116; Haddâdi, *Cevhere*, II, 117; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 36; Meydâni, *el-Lübâb*, 381.

¹¹¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 108.

¹¹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 116.

¹¹³ Tahâvî, *Muhtasar*, 172; Kudûrî, *Muhtasar*, 109; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 6; Haddâdi, *Cevhere*, II, 117, Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 37.

¹¹⁴ Tahâvî, *Muhtasar*, 172.

¹¹⁵ Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 38; Meydâni, *el-Lübâb*, 381.

“Küçük yaştaki erkek veya kız çocuğu ve mecnun olan kız çocuğunu evlendiren kişi, o çocukların babası veya dedesi ise o çocuklar için bülûğa erdikten sonra muhayyerlik yoktur. Şâyet o çocukları baba veya dedelerinden başkası evlendirmişse bülûğdan sonra o çocuklar muhayyerdir.”¹¹⁶

İmam Ebû Yusuf’a göre baba veya dedenin dışındaki velilerin nikâhladığı sabîler için de, baba ve dedenin evlendirdiği sabîler gibi bülûğdan sonra muhayyerlik yoktur.¹¹⁷

Tahâvî Ebû Yusuf’un görüşünü tercih etmiştir.¹¹⁸

Kudûrî ise ihtilafa yer vermeksizin Ebû Hanife’nin görüşünü almıştır.¹¹⁹

9. ولأُم وأقاربها التزويج ثم المولى الموالاة ثم القاضي (سم)

“(Asabeden kimse bulunmadığı zaman) Çocuğun annesi ve anne tarafından akrabaları için çocuğu evlendirme velâyeti vardır. Sonra mevlâ-l müvâlat,¹²⁰ sonra da kâdı için velâyet vardır.”¹²¹

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammd’e göre; anne tarafından akrabalar asabe olmadıkları için onların velâyet hakkı yoktur.¹²² Burada şunu belirtelim. Ebû Yusuf, Tahâvî’ye ve Dâmad Efendi’ye göre Ebû Hanife ile aynı görüştedir. Kerhi ve Kudûrî’ye göre İmam Muhammed’le aynı görüştedir.¹²³

İmam Âzam asabe olmadığı zaman çocuğun evlendirilmesi konusunda istihsan deliliyle amel etmiştir. Zira velâyet şefkati gerektiren yakınlıkla gerçekleşir. Asabenin dışındaki akrabalarda, özellikle de anne ve anne tarafından akrabalarda bu şefkat mevcuttur. Bu yüzden anne ve akrabalarının küçük çocukları evlendirmeleri câizdir.¹²⁴

Kudûrî Ebû Hanife’nin görüşüne yer vermiştir.¹²⁵

10. وابن المجنونة يقَدَّم على أبيها (م)

¹¹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 117.

¹¹⁷ Tahâvî, *Muhtasar*, 173; Serahsi, *el-Mebsût*, IV, 197; Merğînâni, *el-Hidâye* I, 216; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 117; Haddâdi, *Cevhere*, II, 120; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 38.

¹¹⁸ Tahâvî, *Muhtasar*, 173.

¹¹⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 109.

¹²⁰ Mevlâ’l-Muvâlat: *Velâ akdi yapanlardan mevlâyı âlâ hakkında kullanılan ifadedir. Mevlâyı âlâ, nesebi bilinmeyen kimsenin teklif ettiği velâ akdi teklifini kabul eden kimsedir.* (bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 372)

¹²¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 118.

¹²² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 119; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 42.

¹²³ Hadadi, *Cevhere*, II, 122; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 43.

¹²⁴ Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 42.

¹²⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 109.

“Mecnûne olan kadının oğlu, kadını evlendirmede kadının babasından önce gelir.”¹²⁶

İmam Muhammed’e göre baba daha şefkatli olduğu için, mecnûne kadını evlendirmede kadının babası, çocuğundan önce gelir.¹²⁷

Bu meselede Ebû Hanife ve Ebû Yusuf kadının asabe cihetinden önceliklerini itibara almışken; İmam Muhammed kadına velilerinden hangisinin daha şefkatli olacağı meselesini göz önünde bulundurmıştır.

Bu ihtilafın semeresi;

Mecnûne olan kadın evlendirildikten sonra delilikten kurtulup akıllı bir duruma gelirse; yukarıdaki ihtilafa göre; şâyet kadını çocuğu evlendirmişse, İmam Muhammed’e göre, kadın muhayyerdir. İsterse nikâhı onaylar, isterse kabul etmez ve nikâhı fesh eder. Ancak kadının babası veya dedesi evlendirmişse, kadının o nikâha itiraz hakkı yoktur.

İmam Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a göre ise, eğer kadını çocuğu evlendirmişse, kadının muhayyerlik hakkı yoktur. O nikâh üzere devam etmek zorundadır. Ancak çocuğunun dışında başka birisi veya babası ve dedesi evlendirirse kadın muhayyerdir.¹²⁸

Ebû Yusuf’dan gelen bir rivayete göre, mecnûne olan kadının hem oğlu hem de babası varsa her ikisinin de velâyet hakkı vardır. Hangisi kadını evlendirirse nikâh geçerlidir. Ancak her ikisi de bir arada bulunursa babaya hürmeten baba öne geçirilir.¹²⁹

11. ويجوز للأب والجد أن يزوج ابنه بأكثر من مهر المثل وابنته بأقل (سم)

“Baba ve dedenin erkek çocuğu, mehr-i misilden fazlasıyla, kız çocuğunu da mehr-i misilden azıyla evlendirmeleri câizdir.”¹³⁰

Baba ve dedenin erkek çocuğu mehr-i misilden ğabn-ı fahiş derecedeki fazlasıyla, kız çocuğunu da mehr-i misilden ğabnı fahiş derecedeki azıyla evlendirmeleri İmâmeyn’e göre câiz değildir.¹³¹

¹²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 119.

¹²⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 111; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 218; Haddâdî, *Cevhere*, II, 134; Meydânî, *el-Lübâb*, 388.

¹²⁸ Haddâdî, *Cevhere*, II, 134.

¹²⁹ Haddâdî, *Cevhere*, II, 134; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 41.

¹³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 120.

İmâmeyn'in bu görüşü bazı yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Burada İmâmeyn, sanki mehirde noksanlığın veya ziyadeliğin câiz olmadığını söyledikleri anlaşılmaktadır. Halbuki İmâmeyn'e göre nikâh başından itibaren bâtıldır.¹³²

Kudûrî ihtilaftan bahsetmeden İmam Âzam'ın görüşünü almıştır.¹³³

12. وينعقد نكاح الفضوليِّ موقوفا كالبيع إذا كان من جانب واحد، أمّا من جانبين (س) أوفضوليًّا من جانب أصيلا من جانب فلا

“Fuzûlinin¹³⁴ nikâh akdi, alışverişte olduğu gibi, tek taraflı olduğunda mevkuf olarak münakid olur. Ancak çift taraf adına da fuzûli olarak nikâh akdi yaparsa veya bir taraf adına fuzûli olarak, diğer taraf adına da asaleten nikâh akdi yaparsa nikâh geçerli olmaz.”¹³⁵ Tahâvî bu görüşü tercih etmiştir.¹³⁶

İmam Ebû Yusuf'a göre, fuzûli çift taraf adına da fuzûli olarak nikâh akdi yaptığı zaman nikâh mevkuf olur.¹³⁷

1.1.3. Nikâhta Muteber Olan Denklik Faslı

13. ومن له أب في الإسلام أو الحرية لا يكافئ من له أبوان، والأبوان (س) والأكثر سواء

“Müslümanlıkta veya hürriyette bir babası olanla iki babası (baba ve dede) olan eşit değildir. İki babası olanla daha fazla babası olan ise müsavidir.”¹³⁸

Yani babası müslüman veya hür olan kişi ile hem babası hem de dedesi müslüman veya hür olan kişi, evlilikte aranan eşler arasındaki denklik hususunda eşit değildir. Ancak baba ve dedenin müslüman veya hür olması, daha fazla babası müslüman veya hür olmasına denktir.

İmam Ebû Yusuf'a göre; sadece babanın müslüman veya hür olması yeterli olup dedenin müslüman veya hür olması denklik için şart değildir.¹³⁹

¹³¹ Merğînâni, *el-Hidâye* I, 220; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 120; Haddâdi, *Cevhere*, II, 126; Meydâni, *el-Lübâb*, 385.

¹³² Merğînâni, *el-Hidâye* I, 220; Haddâdi, *Cevhere*, II, 126.

¹³³ Kudûrî, *Muhtasar*, 110.

¹³⁴ Fuzûlî: Yetkisiz temsil; *asil ya da vekil olmaksızın, yani şer'i bir izne dayanmaksızın başkası adına tasarrufla bulunan kimse*. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 148)

¹³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 121.

¹³⁶ Tahâvî, *Muhtasar*, 174.

¹³⁷ Tahâvî, *Muhtasar*, 174; Merğînâni, *el-Hidâye* I, 221; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 121; Dâmad, *Mecma'u-l-Enhur*, II, 51.

¹³⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 123.

وإن رضي أحد الأولياءفليس (س) لغيره ممن هو في درجته أو أسفل منه الاعتراض 14.

“Velilerden birisi nikâha razı olursa o kimse ile aynı seviyede veya daha aşağı seviyedeki veli için itiraz hakkı yoktur.”¹⁴⁰

İmam Ebû Yusuf’a göre; bir kimsenin razı olması, diğerlerinin itiraz hakkını düşürmez. Zira itiraz hakkı tamamının hakkıdır. Razı olan kişi diğerlerinin hakkını değil, sadece kendi hakkını düşürür.¹⁴¹

1.1.4. Mehir Faslı

وإن زادها في المهر لزمته الزيادة، وتسقط بالطلاق قبل الدخول(س) 15.

“Eğer erkek hanımına mehirde artış yaparsa, o ziyadeyi kadına vermesi gerekir. Eğer dühûlden önce kadını boşarsa, o ziyade düşer (ziyadeyi vermesi gerekmez).”¹⁴²

İmam Ebû Yusuf’a göre dühûlden önce boşadığı zaman mehrin yarısını vermesi gerektiği gibi, ziyadenin de yarısını vermesi gerekmektedir. Zira Ebû Yusuf’a göre nikâh akdinden sonra belirlenen mehir, nikâh akdi esnasında belirlenen mehirle aynı şeydir.¹⁴³

İmam Ebû Yusuf, sonradan bu görüşünden vaz geçip Ebû Hanife’nin görüşüne rücû etmiştir.¹⁴⁴

Kudûrî, Ebû Hanife ve İmam Muhammed’in görüşünü tercih etmiştir.¹⁴⁵

والخلو الصحيح في النكاح الصحيح كالدخول، وكذلك العنين والخصي والمجبوب (سم) 16.

“Sahih nikâhtan sonraki halvet-i sahiha,¹⁴⁶ dühûl meydana gelmiş gibidir. İktidarsız olanın, buruk olanın ve erkeklik organı kesilmiş olan kişinin halveti de aynı

¹³⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 123; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 47.

¹⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 124.

¹⁴¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 124; Haddâdi, *Cevhere*, II, 124.

¹⁴² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 127.

¹⁴³ Tahâvî, *Muhtasar*, 188; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 223; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 127; Haddâdi, *Cevhere*, II, 131, Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 61.

¹⁴⁴ Tahâvî, *Muhtasar*, 188, Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 61.

¹⁴⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 110.

¹⁴⁶ Halvet-i Sahiha: *Karı-kocanın hiçbirine cinsel ilişkiye mani bir sebep olmaksızın başbaşa kalmalarıdır.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 176)

hükümdedir.”¹⁴⁷ Bunlarla halvet-i sahiha olması durumunda kadınlar, mehirlerini tam alırlar ve iddetlerini de tam olarak beklerler.¹⁴⁸

İmâmeyn’e göre; erkeklik organı kesilmiş olan kişilerde, cinsel ilişkiye kesin bir mani bulunduğu için bu kimselerin mehrin yarısını vermeleri, ihtiyat açısından da kadının iddet beklemesi gerekmektedir.¹⁴⁹

Ebû Hanife, erkeklik uzvu kesilmiş kişi ile halvetten sonra boşanan kadın için, kıyasa göre mehrin tamamının verilmesi gerektiğini ve iddetin de gerektiğini belirtmektedir.

İmâmeyn ise, erkeklik uzvu kesilmiş olan kimse ile halvet-i sahihada bulunduktan sonra boşanan kadına, mehrin yarısının verilmesini ve kıyasa göre değil istihsan deliline binâen iddet beklemesi gerektiğini belirtmektedirler. Tahâvî kıyasla amel etmeyi tercih etmektedir.¹⁵⁰

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşüne yer vermiştir.¹⁵¹

1.1.5. Şarap ve Hinzır Karşılığında Evlenme Fash

17. وإن تزوّجها على خمر أو خنزير، أو على هذا الدّنّ من الخل (سم) فإذا هو خمر.

“Eğer bir kimse bir kadını şarap, hınzır veya “şu küp sirke” mehir olmak üzere nikâhlasa, sonra o “sirke küpü” denilen şey şarap çıksa (nikâh câiz olur ve kadına mehr-i misil verilmesi gerekir.)”¹⁵²

İmâmeyn; “Şu küp sirke” dendiğinde ve o küp içindeki şarap çıktığında, kadına mehir olarak o küpteki şarabın ağırlığında sirke verilmesi gerektiğini söylemektedirler.¹⁵³

18. أو على هذا العبد فإذا هو حر أو على خدمته سنة (س)

¹⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 128.

¹⁴⁸ Tahâvî, *Muhtasar*, 183.

¹⁴⁹ Merğınâni, *el-Hidâye* I, 224; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 128; Haddâdi, *Cevhere*, II, 133.

¹⁵⁰ Tahâvî, *Muhtasar*, 183.

¹⁵¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 110.

¹⁵² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 129.

¹⁵³ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 75; Merğınâni, *el-Hidâye* I, 228; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 130; Haddâdi, *Cevhere*, II, 129; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 57.

“Veya “şu köle” mehir olarak nikâhlasa, o kişi de köle değil hür kimse çıksa, veya o kadına bir yıl hizmet etmek üzere nikâhlasa, (yine nikâh câiz ve mehri misil gerekir.)”¹⁵⁴

Ebû Yusuf’a göre; bu durumda o kişi köle olarak farz edilip kıymetinin verilmesi gerekmektedir.¹⁵⁵

Ebû Yusuf’un gerekçesi şu şekildedir. Kadına nikâh akdi esnasında mehir olarak mal olan bir şey belirlenmiştir. O mal köledir. Mehrin belirlenmesi sahih olmuş fakat teslim edilmesi mümkün değildir. Teslimi mümkün olmayan malın mislî mallardan olmaması hasebiyle de belirlenen mehrin kıymet olarak verilmesi gerekmektedir.¹⁵⁶

Tahâvî, Ebû Hanife ve İmam Muhammed’in görüşünü tercih etmiştir.¹⁵⁷

İmam Muhammed, sirke hususunda Ebû Yusuf ile, köle hususunda ise Ebû Hanife ile aynı görüştedir. Bir kimse “şu iki köle” mukabilinde bir kadını nikâhlasa da, onlardan birisi hür çıksa, Ebû Hanife ve İmam Muhammed’e göre, eğer kölenin kıymeti on dirheme eşit veya daha fazla değerde ise, sadece o kölenin mehir olarak verilmesi gerekir. Ebû Yusuf’a göre ise, o köle ve hür çıkan kişinin köle olarak takdir edilip kıymetinin verilmesi gerekir. “Şu iki küp sirke” mukabilinde nikâhladığı zaman, eğer o küplerden birisi şarap çıksa, Ebû Hanife’ye göre sadece sirke olan küp karşılığında nikâh geçerli olur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise, şarap çıkan küpün ağırlığında sirkenin de verilmesi gerekir.¹⁵⁸

Eğer bir yıllık hizmet karşılığında nikâhlanmışsa, İmam Muhammed’e göre, bir yıllık emeği hesap edilmeli ve o tutar kadına mehir olarak verilmelidir.¹⁵⁹

19. أو تعليم القرآن جاز النكاح (م)

“Yahut kadına Kur’an-ı Kerim öğretilmek üzere mehir belirlenmiş olsa (yine nikâh câizdir ve mehr-i misil gerekir).”¹⁶⁰

¹⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 129.

¹⁵⁵ Tahâvî, *Muhtasar*, 186; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 75; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 58.

¹⁵⁶ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 75.

¹⁵⁷ Tahâvî, *Muhtasar*, 186.

¹⁵⁸ Haddâdi, *Cevhere*, II, 130.

¹⁵⁹ Haddâdi, *Cevhere*, II, 134; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 130.

¹⁶⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 129.

İmam Muhammed mehrin mal veya (İmam Muhammed'e göre mal olan) menfaattan verilmesi gerektiğini, Kur'an-ı Kerim öğretmek ise vacip bir ibadet olduğu için mal olamayacağını, dolayısıyla mehir olarak belirlenemeyeceğini söylemektedir.¹⁶¹

20. (سموإن قال على ألف إن أقام بها، وألفين إن أخرجها، فإن أقام فلها الألف، وإن أخرجها فمهر مثلها)

“Şâyet bir kimse bir kadını, eğer bulunduğu yerde ikamet ederse bin (lira), başka yere götürülürse iki bin (lira) mehir karşılığında nikâhlaşa, bulunduğu yerde ikamet ederse bin (lira) vermesi, başka yere götürülürse mehr-i misil vermesi gerekir.”¹⁶²

İmam Ebû Yusuf ve Muhammed; her iki şekilde de koşulan şart geçerli olduğu için belirlenen miktarın mehir olarak verilmesi gerektiğini söylemektedirler.¹⁶³

Bu konuda İmam Züfer, her iki şartın da fasit olduğu ve her iki durumda da mehr-i misil verilmesi gerektiği görüşündedir.¹⁶⁴

21. وإن تزوجها على هذا العبد أو هذا فلها أشبههما بمهر المثل (سم)

“Bir kimse bir kadını “şu köle veya bu köle” karşılığında nikâhlaşa, kadının o iki köleden mehr-i misile daha yakın olanı alması gerekir.”¹⁶⁵

İmâmeyn'in bu konudaki görüşü, kadının her hâlükârda değeri düşük olan köleyi alması gerektiği yönündedir. Zira dühûlden evvel o kadını boşaması durumunda ucuz olan kölenin fiyatının yarısının verilmesi gerektiği hususunda icma' vardır.¹⁶⁶

22. وإن كان مهر المثل بينهما فلها مهر المثل (سم)

“Eğer kadının mehr-i misli o iki kölenin arasında ise kadına mehr-i misil vermek gerekir.”¹⁶⁷

İmâmeyn'e göre; yukarıda da belirtildiği gibi her hâlükârda kadın, değeri düşük olan kölenin değerine göre mehrini hak eder.¹⁶⁸

¹⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 130; Haddâdi, *Cevhere*, II, 134.

¹⁶² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 131.

¹⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 131; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 67.

¹⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 131; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 67.

¹⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 131.

¹⁶⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 131; Haddâdi, *Cevhere*, II, 137; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 68.

¹⁶⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 132.

¹⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 132; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 68.

1.1.6. Efendisinin İzni Olmadan Kölenin Evlenmesinin Câiz Olmaması

23. والإذن في العزل لمولى الأمة (سم)

“Azl yapılmasına izin vermek, câriyenin efendisine aittir.”¹⁶⁹

İmâmeyn, azle izin verme hakkının câriyeye ait olduğunu söylemektedir. Zira kocasıyla cinsi münasebet câriyenin hakkıdır ve ilişki sırasında meninin dışarı akıtılması cinsel ilişki açısından bir eksikliktir. Ebû Hanife’ye göre ise, bu cinsel ilişkiden meydana gelecek çocuk kendi mülkü olacağından, bu hak efendiye aittir.¹⁷⁰

1.1.7. Zimmîlerin Evlenmeleri Faslı

24. تَزَوَّجَ ذِمِّيٌّ ذِمِّيَّةً عَلَى أَنْ لَا مَهْرَ لَهَا أَوْ عَلَى مِيتَةٍ، وَذَلِكَ عِنْدَهُمْ جَائِزٌ جَازٌ وَلَا مَهْرَ لَهَا (سم)

“Zimmî bir erkek zimmî bir kadını mehirsiz olarak veya leş mukabilinde nikâhlaşa; bu onların dininde câiz ise (nikah) câiz olur ve kadına mehir vermesi de gerekmez.”¹⁷¹

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre; Ebû Hanife’nin görüşleri dâru-l harbde bulunan zimmîler için geçerlidir. Dâru-l İslam’da ise, eğer bu kadının kocası ölür veya kendisiyle cimâ‘ yapmışsa mehr-i misil alır. Eğer cimâ‘ yapmadan boşarsa müt‘a gerekir. Çünkü nikâh islam memleketinde meydana gelmiştir ve islamın hükümleri geçerlidir. Tahâvî’nin tercihi de bu yöndedir.¹⁷²

25. وَإِنْ تَزَوَّجَهَا بِغَيْرِ شَهَادَةٍ أَوْ فِي عِدَّةٍ (سم) كَافِرٍ آخِرَ جَازٍ إِنْ دَانُوهُ

“Eğer zimmî olan kişi zimmî olan kadını şahitsiz olarak veya başka bir kafirden boşandıktan sonra iddet müddeti içerisinde nikâhlanmışsa ve bu nikâh onların dininde câizse evlilikleri câizdir.”¹⁷³

İmâmeyn’e göre başka bir kafirin iddeti içerisinde evlenirse nikâh fasittir. Eğer her ikiside veya birisi müslüman olursa veya islam beldesine sığınırılsa araları ayrılır.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 136.

¹⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 136; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 89.

¹⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 137.

¹⁷² Tahâvî, *Muhtasar*, 179; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 37; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 137.

¹⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 137.

¹⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 137; Haddâdi, *Cevhere*, II, 149; Mevdâni, *el-Lübâb*, 396.

Bu Meseleyi şu şekilde izah etmemiz mümkündür.

Şahitsiz evlenen veya başka bir kafirin iddeti içerisinde evlenen zimmî karı-kocanın nikâhları, Ebû Hanife'ye göre geçerli, İmam Züfer'e göre her ikisinin nikâhı da fasit, İmâmeyn'e göre şahitsiz evlenenlerin nikâhı geçerli, başka bir kafirin ideti içerisinde evlenen zimmînin nikâhı ise fasittir. Dolayısıyla Ebû Hanife'ye göre, her iki durumda da nikâhları geçerli olduğu için, islamı kabul etmeden önce veya müslüman olduktan sonra evliliklerine müdahale edilmez. İmam Züfer'e göre nikâhları fasit olsa da islama girmeden evvel bunların evliliklerine müdahale edilmez. İslamı kabul ederlerse araları ayrılır. İmâmeyn'e göre ise; şahitsiz evlenenlere islamdan önce de sonra da müdahale edilmez. Ancak başka bir kafirin iddeti içerisinde evlenen kişilerin her ikisinde veya sadece birisi islamı kabul ederse evliliklerine müdahale edilir.¹⁷⁵

Tahâvî'nin Muhtasar'ında ve Kudûrî'nin Muhtasar'ında, herhangi bir ihtilaftan bahsedilmeden, Ebû Hanife'nin görüşüne yer verilmiştir.¹⁷⁶

26. وَلَوْ تَزَوَّجَهَا عَلَى خَمْرٍ أَوْ عَلَى خَنْزِيرٍ ثُمَّ أَسْلَمَ أَوْ أَحَدُهُمَا فَلَهَا ذَلِكَ (سم) إِنْ كَانَا عَيْنِينَ

“Zimmî bir erkek, zimmî bir kadını şarap veya hınzır karşılığında nikâhlarsa sonra da her ikisi veya sadece birisi müslüman olsa, şarap ve hınzır belirli olduklarında, kadın belirlenen mehri alır.”¹⁷⁷

Bu şekilde yapılan evlilikte, Ebû Yusuf, hem şarapta hemde hınzırda mehr-i misil verilmesi gerektiğini, İmam Muhammed ise; her ikisinde de belirlenen şeyin kıymetinin verilmesi gerektiğini söylemektedirler. Tahâvî İmam Muhammed'in görüşünü benimsemiştir.¹⁷⁸

27. وَإِذَا أَسْلَمَتِ امْرَأَةُ الْكَافِرِ عَرَضَ عَلَيْهِ الْإِسْلَامُ، فَإِنْ أَسْلَمَ فَهِيَ امْرَأَتُهُ، وَإِلَّا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا، وَتَكُونُ

الْفَرْقَةُ طَلَاقًا (س)

“Kafir bir kimsenin karısı müslüman olursa erkeğe de müslüman olması teklif edilir. Eğer islamı kabul ederse o kadın onun karısı olarak devam eder. Eğer islamı kabul etmezse araları ayrılır. Ve bu ayrılık boşanma olur.”¹⁷⁹

¹⁷⁵ Haddâdi, *Cevhere*, II, 149.

¹⁷⁶ Tahâvî, *Muhtasar*, 179; Kudûrî, *Muhtasar*, 114.

¹⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 137.

¹⁷⁸ Tahâvî, *Muhtasar*, 181; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 38; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 138.

¹⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 139.

Ebû Yusuf'a göre bu ayrılık boşanma olmadan ayrılıktır. Yani feshdir.¹⁸⁰

Bu ihtilafın semeresi: Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre bu tür ayrılık talâk olduğu için kadının iddet beklemesi, ve ayrılığın sebebi de erkek olduğu için (ki bu sebep; erkeğin islamı kabul etmemesidir) iddet müddeti içerisinde nafakasının erkek tarafından sağlanması gerekir. Ayrıca bu, boşanma olduğu için, kadın iddetini tamamladıktan sonra eski kocası ile tekrar evlenme fırsatı doğsa, başka bir erkekle evlenip gerdek gerçekleşmeden eski kocası ile evlenemez.

Ebû Yusuf'a göre ise, bu ayrılık talâk değil fesh olduğundan, kadının nafakasının eski kocası tarafından karşılanması gerekmez. Ayrıca tekrar evlenme fırsatı doğarsa kadının başka biri ile evlilik gerçekleştirmesi de şart değildir.¹⁸¹

وإذا خرجت المرأة إلينا مهاجرة لا عدة (سم) عليها. 28.

“Bir kadın kendi ülkesinden çıkıp müslüman olan ülkemize hicret ederse iddet beklemesi gerekmez.”¹⁸²

İmâmeyn'e göre iddet, İslam hükümlerinden olduğu için ve bu ayrılık islam diyarında meydana geldiği için bu kadının iddet beklemesi gerekmektedir.¹⁸³

Ebû Hanife'ye göre; islam beldesine sığınan kadın hamile değilse iddet beklemesi gerekmez. Kadın eğer hamile ise, bir rivayete göre evlenmesi câiz değildir ki sahih olan rivayet budur. Diğer bir rivayete göre ise evlenebilir ancak çocuğunu doğuruncaya kadar kocasıyla cimâ yapması câiz değildir.¹⁸⁴

Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü zikretmiştir.¹⁸⁵

وإذا ارتد أحد الزوجين وقعت الفرقة بغير طلاق (م) 29.

“Eşlerden birisi dinden çıkarsa aralarında, boşanma olmadan ayrılık meydana gelir.”¹⁸⁶

¹⁸⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 113; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 97.

¹⁸¹ Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 97.

¹⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 140.

¹⁸³ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 52; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 140; Haddâdi, *Cevhere*, II, 147; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 99; Meydânî, *el-Lübâb*, 394.

¹⁸⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 113; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 51; Haddâdi, *Cevhere*, II, 147; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 99.

¹⁸⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 113.

¹⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 140.

İmam Muhammed'e göre, eğer dinden çıkan eş koca ise bu ayrılık boşanmadır. Dinden çıkan kadın ise bu talâksız ayrılıktır.¹⁸⁷

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre bu ayrılık boşanma olmadığı için, kadının idet beklemesi gerekmez. Eğer kocasıyla tekrar bir araya gelme imkanı olursa hülle gerekmez. İmam Muhammed'e göre ise; dinden çıkan koca olursa, boşanmış olacakları için, kadının iddet beklemesi ve iddeti içerisinde nafakasının kocası tarafından karşılanması, kadının ilk kocasına dönebilmesi içinde başka bir erkekle evlenip, zıfâf gerçekleşikten sonra boşanıp, ikinci defa iddet beklemesi gerekmektedir.¹⁸⁸

Tahâvî'nin Muhtasar'ında, Kudûrî'nin Muhtasar'ında ve Serahsi'nin Mebsût'unda bu konuyla ilgili bir ihtilaftan bahsedilmemektedir. Muhtasarlar ve Mebsût'taki ifadeler şu şekildedir: Eşlerden herhangi biri dinden çıkarsa araları ayrılır. Eğer bu irtidat, dühûlden sonra ise kadına mehir verilmesi, kadının da iddet beklemesi gerekmektedir. Eğer dinden çıkan eş zevce ise, iddet müddeti içerisinde nafaka vermek gerekmez. Eğer dinden çıkan koca ise, kadının iddeti içerisinde nafakasını sağlaması gerekmektedir.¹⁸⁹

1.1.8. Kendisiyle Muhayyerlik Sabit Olan Ayıplar Fash

30. وإذا كان بأحد الزوجين عيب فلا خيار للآخر (م)

“Eşlerden birisinde ortaya çıkan ayıptan dolayı, diğer eşin nikâhtan dönme muhayyerliği yoktur. Ancak erkeklik uzvunun kesik olması, burukluk ve iktidarsızlık müstesna.”¹⁹⁰

İmam Muhammed, erkekteki delilik, veba ve alaca hastalığı gibi ayıplardan dolayı, kadının nikâhtan dönme muhayyerliğinin olduğunu söylemektedir. Zira erkeğin elinde mağduriyetini gidermek için boşama hakkı vardır. Kadının ise mağduriyetini giderecek elinde bir fırsat yoktur. Kadının mağduriyetini gidermek için onun da nikâhtan dönme muhayyerliği bulunmaktadır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 140; Haddâdi, *Cevhere*, II, 147; Meydâni, *el-Lübâb*, 395.

¹⁸⁸ Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 101.

¹⁸⁹ Tahâvî, *Muhtasar*, 181; Kudûrî, *Muhtasar*, 113; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 45.

¹⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 141.

¹⁹¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 113; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 88; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 141; Haddâdi, *Cevhere*, II, 143.

Tahâvî, İmam Muhammed'in görüşünü şu şekilde aktarmakta ve tercih ettiği görüşün de İmam Muhammed'in görüşü olduğunu söylemektedir. İmam Muhammed, erkekte, kadınla cimâ etmeye engel olacak derecede sonradan oluşan delilik ve yine kadınla cimâ etmeye engel olacak seviyede alaca hastalığı bulunduğu zaman, erkeğin bir yıl beklenmesini, şâyet bu engelden kurtulursa evliliğin devam edeceğini, şâyet bir yıl içerisinde karısıyla cimâ edebilecek sağlığa ulaşamazsa, kadının nikâhı devam ettirip ettirmeme hususunda muhayyer olacağını söylemektedir.¹⁹²

1.2. RADA' (SÛT EMMEK) KİTABI

31. وحكم الرضاع يثبت بقليله وكثيره إذا وجد في مدته وهي ثلاثون (سم) شهرا .

“Radâ'nın hükmü, çocuğun süt emme müddeti içerisinde olduğu zaman, sütün azıyla da çoğuyla da sabit olur. Bu süt emme dönemi otuz aydır.”¹⁹³

İmâmeyn; “*Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamamlamak isteyenler içindir*” (Bakara:2/233) ayeti kerimesini delil getirerek süt emme süresinin iki yıl olduğunu söylemektedirler.¹⁹⁴

Tahâvî İmâmeyn'in görüşünü tercih etmiştir.¹⁹⁵

32. فالحكم للغالب، وكذلك إن اختلط بجنسه بأن اختلط لبن امرأتين (م) .

“İki kadının sütlerinin karışmasında olduğu gibi, süt kendi cinsiyle karışırsa hüküm yine çoğunluğa göredir. (Yani hangi kadının sütünden fazla içmişse o kadınla mahremiyet oluşur. Sütü az olanla mahremiyet meydana gelmez.)”¹⁹⁶

İmam Muhammed, iki kadının sütünün karışması durumunda her iki kadınla da mahremiyet oluşacağını söylemektedir. Çünkü bir şey kendi cinsi ile yok olmaz, bilakis kuvvetlenir.¹⁹⁷

Tahâvî ilk görüşü Ebû Yusuf'un görüşü olarak nakletmektedir. Tercih ettiği görüş ise İmam Muhammed'in görüşüdür.¹⁹⁸

¹⁹²Tahâvî, *Muhtasar*, 181.

¹⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 145.

¹⁹⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 115; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 122; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 243; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 145.

¹⁹⁵Tahâvî, *Muhtasar*, 220; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 106.

¹⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 148.

¹⁹⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 116; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 126; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 245; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 148.

Kudûrî'nin nüshalarında farklılık tesbit edilmiştir. Kaynak olarak esas aldığımız nüshada ve Meydâni'nin *el-Lübâb fi Şerhi-l Kitab*'ında Ebû Hanife ile Ebû Yusuf'a göre çoğunluğu teşkil eden sütün sahibi olan kadın vasıtasıyla haramlığın oluşacağını, Haddâdi'nin *Cevheretü-n Neyyire*'sinde ise Ebû Yusuf'a göre fazlalığı teşkil eden sütün sahibiyle haramlığın oluşacağını söylemektedirler.¹⁹⁹

Serahsi de ilk görüşü Ebû Yusuf'un görüşü olarak aktarmıştır. Ebû Hanife'den gelen iki rivayet vardır. Bunlardan biri İmam Muhammed'in görüşüdür ki; Her iki kadınla da haramlığın oluşacağı yönündedir. Diğer rivayet ise sütü gâlip olan kadın ile haramlığın oluşacağı yönündedir. İmam Züfer de her iki kadınla da haramlığın oluşacağını söylemektedir.²⁰⁰

33. وإن اختلط بالطعام فلا حكم له، وإن غلب (سم)

“Süt yiyecekle karışırsa, çoğunluğu da teşkil etse, her hangi bir hükmü yoktur.”²⁰¹

İmâmeyn'e göre; süt, yiyeceklerle karıştığında çoğunluğu meydana getiren kısım süt ise, mahremiyet oluşur. Çoğunluk yiyecek ise mahremiyet oluşmaz.²⁰²

Bu ihtilaf, sütün pişmemiş yiyeceklerle karışması durumunda söz konusudur. Pişmiş yiyeceklerle karıştırılmış süt sebebiyle mahremiyetin oluşmayacağı hususunda ittifak vardır.²⁰³

Ebû Hanife, süt yiyeceklerle karıştığı zaman, yiyeceğin, sütün süt olma özelliğini yok edeceğini söylemektedir. Zira bu durumda yiyecek asıl, süt ise yiyeceğe tâbi konumunda olacaktır. Çocuk da gıdasını sütten değil yiyecekten almış olacaktır.

İmâmeyn ise; süt, çoğunluğu oluşturduğu zaman, azınlık pozisyonundaki yiyeceğin yok hükmünde olacağını, dolayısıyla çoğunluğu süt teşkil ettiği zaman haramlığın oluşacağını söylemektedirler.²⁰⁴

Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü almıştır.²⁰⁵

¹⁹⁸Tahâvî, *Muhtasar*, 222.

¹⁹⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 116; Haddâdi, *Cevhere*, II, 156; Meydâni, *el-Lübâb*, 399.

²⁰⁰ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 126.

²⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 148.

²⁰² Serahsi, *el-Mebsût*, V, 125; Merğınâni, *el-Hidâye* I, 245; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 148; Haddâdi, *Cevhere*, II, 155; Meydâni, *el-Lübâb*, 399.

²⁰³ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 125; Merğınâni, *el-Hidâye* I, 245; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 148.

²⁰⁴ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 126; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 110.

²⁰⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 116.

1.3. BOŞANMA KİTABI

1.3.1. Sarih Talâk faslı

34. ولو قال: أنت طالق من واحدة إلى ثلاث يقع ثنتان (سم)

“Bir kimse hanımına; “sen birden üçe kadar boşsun” derse; iki talâk meydana gelir.”²⁰⁶

İmâmeyn’e göre ise üç talâk vâki olur.²⁰⁷

Ebû Hanife’ye göre; إلى harfinin ifade ettiği ğaye manasının kapsamına birinci ğaye (bir) girer, ikinci ğaye (üç) girmez. Yani *bir*, talâka dahildir ama *üç* dahil değildir. Bu yüzden üç talâktan üçüncü talâk meydana gelmez. İmâmeyn’e göre ise hem ilk ğaye (bir) hem de ikinci ğaye (üç) إلى harfinin ifade ettiği mananın içerisine girer. Bu yüzden üç talâk meydana gelir. Burada bir de İmam Züfer’in kavli vardır. O da bir talâkın meydana geleceği yönündedir. Zira Züfer’e göre, إلى harfinin ifade ettiği mananın içerisine, hem birinci ğaye (bir), hem de ikinci ğaye (üç) girmez. Bu yüzden sadece aradaki ikinci talâk meydana gelmektedir.²⁰⁸

35. وإلى ثنتين تقع واحدة (سم)

“Bir kimse hanımına; “sen birden ikiye kadar boşsun” derse; bir talâk meydana gelir.”²⁰⁹

İmâmeyn’e göre iki talâk meydana gelir.²¹⁰

Buradaki ihtilafın sebebinin bir önceki sebebe bağlı olduğunu belirtelim. Bundan yola çıkarak da İmam Züfer’e göre talâk meydana gelmeyeceğini söylemek mümkündür.

36. ولو قال: (أنت طالق) في غد صحت قضاءً (سم) أيضا.

“Bir kimse karısına “Sen yarınki günde boşsun” derse; bu sözü, hüküm verme makamınca doğru kabul edilir.”²¹¹

²⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 158.

²⁰⁷ Tahâvî, *Muhtasar*, 202; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 254; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 158.

²⁰⁸ Molla Hüsrev, *Dürrü’l Hükkam fî Şerh-i Ğureri’l Ahkâm* I, 362; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 131.

²⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 158.

²¹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 254; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 158.

²¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159.

İmâmeyn'e göre "yarın" sözü ile "yarınki günde" sözü arasında hüküm bakımından fark yoktur. Çünkü her iki söz de zarfiyet ifade etmek içindir. Yani "sen yarın boşsun" sözü ile nasıl dini açıdan talâk vâki olmuşsa, "sen yarınki günde boşsun" sözü ile de dini açıdan talâk vâki olur. Hüküm verme makamının hükmüne ihtiyaç yoktur.²¹²

37. لم تطلق حتى تموت وإن قال: (أنت طالق) إن لم أطلقك، أو إذا لم (سم) أطلقك. 37.

"Eğer kişi karısına "seni boşamazsam sen boş ol" veya "seni boşamadığım zaman sen boş ol" derse, ölünceye kadar kadın boş olmaz."²¹³ Çünkü إن ve إذا lafızları, şart edatı olduklarından, bunlarla birlikte kullanılan talâk lafızları ölümüne bağlanmıştır. Yine إن edatı talak ve vasiyyet konularında şüphe ifade eder. Dolayısıyla kadın, ölmedikçe boş olmaz.²¹⁴

İmâmeyn'e göre; إن ve إذا lafızları, متى gibi zamanla birlikte kullanılan şart edatlarıdır. Dolayısıyla derhal talâk vâki olur.²¹⁵

Tahâvî, İmâmeyn'in görüşünü tercih etmiştir.²¹⁶

38. أو إذا ما لم (سم) أطلقك لم تطلق حتى تموت. 38.

"Eğer kişi karısına "ne zaman ki seni boşamam (boşamazsam), boş ol" derse, ölünceye kadar kadın boş olmaz."²¹⁷ Yukarıdaki meselede olduğu gibi, إذا lafzı da şart edatıdır ve ölüm şartına bağlanmış olduğu için kadın ölmedikçe boş olmaz.

İmâmeyn'e göre إذا da متى gibi zaman edatıdır ve bu lafızla beraber söylenen talâk, derhal geçerlidir.²¹⁸

1.3.2. Hanımını Dühûlden Evvel Üç Talâkla Boşayanın Hükümü

39. ولو قال لها: إن دخلت الدار فأنت طالق واحدة و واحدة، فدخلت، وقعت واحدة (سم). 39.

²¹² Tahâvî, *Muhtasar*, 199; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 255; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159; Haddâdî, *Cevhere*, II, 186, Molla Hüsrev, *Dürer* I, 363.

²¹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159.

²¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159.

²¹⁵ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 256; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 131.

²¹⁶ Tahâvî, *Muhtasar*, 202.

²¹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159.

²¹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 159.

“Kişi karısına; “eğer şu eve girersen bir kere ve bir kere boş ol” dese, kadın da o eve girse, bir talâk vâki olur.”²¹⁹

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre iki talâk vâki olur.²²⁰

İmam Âzam’a göre; şarta bağlanan talâkta, şarta bağlı olan birinci talâkın meydana gelmesiyle ikincisine mahal yoktur. Dolayısıyla ister vav ile ister fa harfi ile atıf yapılsın ikincisinin hükmü yoktur. İmâmeyn’e göre ise aynı cümle içerisinde kullanıldığı için ikisi de geçerlidir ve iki talâk meydana gelmektedir. Bu ihtilaf, şartın cümlelerin başında gelmesi durumundadır. Eğer şart, cümlelerin sonunda gelirse, o zaman kaç defa tekrar etmişse, o kadar talâkın meydana geleceğinde icmâ vardır.²²¹

Tahâvî, İmâmeyn’in görüşünü, Kudûrî de Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.²²²

1.3.3. Kinayeli Boşama Fash

ولو قال لها: اختاري اختاري، فقالت: اخترت اختيارة، أو قالت: اخترت الأولى أو الوسطى أو الأخيرة فهي ثلاث (سم)

“Koca karısına üç defa; “seç, seç, seç” dese; kadın da “seçmekle seçtim” ya da “birinciye seçtim” veya “ortadakini seçtim” yahut da “sonuncuyu seçtim” dese; üç talâk vâki olur.”²²³

İmâmeyn’e göre bir talâk meydana gelir. Çünkü, birincinin, ortadakinin veya sonuncunun seçilmesi, eğer sıra ve tertibi ifade etmiyorsa, münferidliği ifade ettiği için kadın sadece birini seçmiş olmaktadır.²²⁴

Tahâvî’nin tercihi, İmâmeyn’in görüşüdür.²²⁵

ولو قال: (طلقني نفسك) واحدة فطلقت ثلاثا، لم يقع شيء (سم)

²¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 163.

²²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 262; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 163.

²²¹ Tahâvî, *Muhtasar*, 197; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 150; Haddâdi, *Cevhere*, II, 185; Meydânî, *el-Lübâb*, 410.

²²² Tahâvî, *Muhtasar*, 197; Kudûrî, *Muhtasar*, 121.

²²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 167.

²²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 181; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 266; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 167; Haddâdi, *Cevhere*, II, 191; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 160.

²²⁵ Tahâvî, *Muhtasar*, 201.

“Eğer kişi karısına “kendini bir talâkla boşa” dese de, kadın da üç talâkla boşanırsa, talâk vâki olmaz.”²²⁶

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre, kadın bir talâka malik olduğu için bir talâk geçerlidir. Fazla olarak söylenen iki talâk ise geçersizdir.²²⁷

وإن اختلفت مشيئتها وإرادته فواحدة (سم) رجعية. 42.

“(Koca karısına; “nasıl istersen o şekilde boş ol” derse; kadın istemese de bir ric’i talâk vâki olur. Kadın bir bâin talâk veya üç talâk ile boşanmak isterse, kocası da aynısını kasd ederse kadın boşanmış olur.) Eğer karı ve kocanın iradeleri ihtilaf ederse (yani erkek üç talâk kasetmiş, kadın da bir talâk kasetmiş olursa veya aksi olursa), bir ric’i talâk vâki olur.”²²⁸

İmâmeyn’e göre; kadın talâkı onaylamadıkça talâk vâki olmaz.²²⁹

Molla Hüsrev’in Dürerü-l Hukkam fî Şerh-i Ğureri-l Ahkam kitabında ihtilaftan bahsetmeksizin bir ric’î talâkın meydana geleceğini söylemektedir. Gerekçe olarak ise şunu söylemektedir. “Zira kadının iradesi, erkeğin iradesine muvafık olmadığından, kadının tasarrufu lağv olmuş olur. Geriye de erkeğin bir talâk boşamış olması kalır.”²³⁰

ولو قال لها: طلقي نفسك من ثلاث ما شئت، فليس لها أن تطلق ثلاثا و تطلق ما دونها (سم). 43.

“Koca karısına “üçten dilediğince boşa” dese; kadın kendisini üç talâkla boşayamaz. Ama üçten az sayıda boşayabilir.”²³¹

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre; bu durumda kadın kendisini üç talâkla boşayabilir. Çünkü kocası kendisine bu yetkiyi vermiştir.²³²

Bu konuda İmâmeyn, ما lafzının *umum*, من lafzının ise *temyiz* için kullanılmasını itibara almaktadır. من lafzı *temyiz* için olunca üç lafzının cinsini *temyiz* etmekte ve üç talâkın tamamı gerçekleşmektedir. Ebû Hanife’ye göre ise من lafzının hakiki manası

²²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 170.

²²⁷ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 270; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 170; Haddâdi, *Cevhere*, II, 191.

²²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 170.

²²⁹ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 272; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 170.

²³⁰ Molla Hüsrev, *Dürer* I, 373.

²³¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 171.

²³² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 171.

Teb'ıyz'dir. Yani ba'z ifade eder. Dolayısıyla üçün tamamına değil bir kısmına delalet etmektedir.²³³

1.3.4. Hastalığında Hanımını Boşayıp Sonra Ölen Kişinin Hükümü

44. *وإن علقه بفعلها ولها منه بدّ، لم ترث على كل حال، وإن لم يكن لها منه بدّ كالصلاة، وكلام الأقارب، وأكل الطعام واستيفاء الدين ورثت (م)*

“Eğer koca karısının boş olmasını, kadının yapması zaruri olmayan bir işe bağlarsa; kadın hiçbir durumda kocasına mirasçı olamaz. Ama boş olmayı, namaz kılmak, akrabalarıyla konuşmak, yemek yemek ve alacağını tahsil etmek gibi kadının yapması zaruri olan işlere bağlarsa kadın kocasına mirasçı olur.”²³⁴

İmam Muhammed’e göre; şarta bağlama, sağlıklı iken yapılmışsa, kadın kocasına mirasçı olamaz.²³⁵ Çünkü koca, karısını boşadığında, kadının, kocasının malında herhangi bir hakkı yoktu. Koca, sağlıklı iken boşadığı hanımından mal kaçırma ile itham edilemez.²³⁶

1.3.5. Ric’i Talâkla Boşadıktan Sonra Kadına Geri Dönmek

45. *فإن قال لها بعد العدة: كنت راجعتك في العدة فصدقته، وصحت الرجعة، وإن كذبت، لم تصح ولا يمين عليها (سم)*

“İddet bittikten sonra koca karısına; “İddet içerisinde sana dönmüştüm” der ve kadında kocayı doğrularsa; ric’at sahih olur. Ancak kadın erkeği yalanlarsa ric’at sahih olmaz, kadının yemin etmesi de gerekmez.”²³⁷

İmâmeyn’e göre kadına yemin etmesi teklif edilir.²³⁸

İmâmeyn’e göre bu yemin talebi, kocanın karısına dönüp dönmediğine dair bir taleptir. O yüzden kocanın yemin talep etme hakkı vardır. Ebû Hanîfe’ye göre ise kocanın karısına döndüğünde, kadının iddetinin bitip bitmediğine dair bir taleptir. Dolayısıyla Ebû Hanîfe’ye göre yemin talep edilmeyecek sekiz (nikâh, ric’at, îladan

²³³ Merğînâni, *el-Hidâye* I, 272; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 171.

²³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 177.

²³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 177; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 190.

²³⁶ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 130.

²³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 181.

²³⁸ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 20; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 381; Meydâni, *el-Lübâb*, 414.

dönme, kölelik, istilad, neseb, velâ, hadler) husustan biri olduğu için kadına yemin ettirilmesi gerekmez. İmâmeyn'e göre bu sekiz husustan kısas ve hadler haricinde diğerlerinde yemin talep edilir. Çünkü bu hususlarda münkirin yeminden kaçınması ikrar olarak kabul edilir. Tüm bu hususlarda diğer Hanefi alimler İmâmeyn'in görüşlerini tercih etmişlerdir.²³⁹

46. وإن قال لها: راجعتك، فقالت مجيبة له: انقضت عدتي، فلا رجعة (سم)

“Koca karısına; “sana döndüm” dese; kadın da cevaben; “iddetim bitti” derse; dönülmüş olmaz.”²⁴⁰

İmâmeyn'e göre; ric'at sahihtir. Zira ric'atın meydana gelmesi kadının onayına bağlı değildir. Zahire göre iddet devam etmektedir.²⁴¹

Ebû Hanife, kadının, iddetin bitmesi ile ilgili verdiği haberden emin olmasından dolayı, kadının sözünün tasdik edileceğini söylemektedir. Burada şunu da bilinmelidir ki: ihtilafa konu olan durum kadının, kocasına hemen cevap vermiş olduğu durumdur. Eğer kocası “ben sana döndüm” der de, kadın biraz tereddüt ederse veya biraz düşündükten sonra cevap verirse, ric'at icmâ ile sahih olur. Çünkü, şekk ile yakîn zail olmaz. Kadının tereddüt etmesi iddetinin devam ettiğini göstermektedir.²⁴²

Kudûrî, Ebû Henife'nin görüşünü zikretmiş, Meydâni de Ebû Hanife'nin görüşünün tercih edildiğini belirtmiştir.²⁴³

47. وإذا قال زوج الأمة: راجعتها في العدة وصدقها المولى (سم) وكذبته الأمة أو بالعكس، فلا رجعة.

“Câriyenin kocası; “iddeti içerisinde O'na döndüm” dediğinde efendisi onu tasdik eder, câriye de yalanlarsa veya câriye tasdik edip efendi yalanlarsa ric'at sahih olmaz.”²⁴⁴

İmâmeyn'e göre; efendi câriyenin kocasını tasdik ederse ric'at sahih olur. Çünkü koca, kendi halis hakkını ikrar etmektedir. Ama câriye kocasını onaylar da efendisi

²³⁹ Meydâni, *el-Lübâb*, 414 ve 558.

²⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 181.

²⁴¹ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 20; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 285; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 181; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 160.

²⁴² Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 20; Haddâdi, *Cevhere*, II, 199; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 196.

²⁴³ Kudûrî, *Muhtasar*, 122; Meydâni, *el-Lübâb*, 415.

²⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 181.

yalanlarsa ittifakla câriyenin sözüne itibar edilir. Yani İmâmeyn'e göre kocayı onaylayan hangisi ise o tasdik edilir.²⁴⁵

Kudûrî Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir.²⁴⁶

48. وإن انقطع (الدم) لأقل من عشرة أيام، لم تنقطع حتى تغتسل، أو يمضي عليها وقت صلاة، أو تنيم. 48. وتصلّي (م)

“Eğer (üçüncü hayzın) kanı on günden daha az bir zamanda kesilmiş ise, kadın gusül abdesti almadıkça veya kanın kesilmesinden itibaren bir namaz vakti geçmedikçe yahut teyemmüm edip namaz kılmadıkça dönüş hakkı ortadan kalkmaz.”²⁴⁷

İmam Muhammed'e göre kadının sırf teyemmüm etmesiyle (namaz kılmamış olsa bile) kocanın O'na dönme hakkı biter.²⁴⁸

Bu meselede Ebû Hanife ve Ebû Yusuf istihsan deliline dayanarak bu fetvayı vermektedir. Zira kadın teyemmüm alınca hakikaten değil zarureten temizlenmiş olmaktadır. Zarureten temizlik ise namaz kılmak ile tahakkuk etmiş olur. Zira teyemmüm ile abdestsizliğini gideren kişi suyu kullanma imkanı elde ettiği zaman teyemmüm bozulmakta ve teyemmümün hükmü kalmamaktadır. Dolayısıyla namaz kılmadığı müddetçe teyemmümün hükmünün kalkma ihtimali mevcuttur. İmam Muhammed ise kıyasa binaen teyemmüm etmekle temizlenmiş olur demektedir. Zira teyemmüm suyun olmadığı durumda mutlak temizliktir ve sadece teyemmüm ile taharet tahakkuk etmiş olur ve erkeğin kadına dönme hakkı bitmiş olur.²⁴⁹

Meydâni'ye göre, Hanefî alimler tarafından Şeyhayn'ın görüşleri tercih edilmiştir.²⁵⁰

49. فإن تزوّجها بشرط التحليل كره (س)

“İkinci koca, kadını birinci kocaya helal kılmak şartıyla nikâhlarsa, bu, (tahrimen) mekruh olur.”²⁵¹

²⁴⁵ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 21; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 286; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 181; Haddâdi, *Cevhere*, II, 200; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 160; Meydâni, *el-Lübâb*, 415.

²⁴⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 122.

²⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 182.

²⁴⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 123; Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 24; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 286; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 182.

²⁴⁹ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 24; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 286; Haddâdi, *Cevhere*, II, 200; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 197; Meydâni, *el-Lübâb*, 415.

²⁵⁰ Meydâni, *el-Lübâb*, 415.

İmam Ebû Yusuf'a göre bu nikâh geçici nikâh gibi olduğu için fasiddir.²⁵²

Buradaki ihtilaf kadının veya ikinci kocanın, tahlili sözlü olarak şart koşmaları durumundaki evliliklerdir. Eğer kalplerinden böyle bir şeyi geçirirlerse buna itibar edilmez. Yani nikâhta bir sıkıntı yoktur.²⁵³

50. وَحَلَّتْ لِلأَوَّلِ (سم)

“İkinci koca kadını birinci kocaya helal kılmak şartıyla nikâhlarsa; mekruh olmakla beraber birinci koca ile yeniden evlenmesini helal kılar.”²⁵⁴

Ebû Yusuf'a göre; bu nikâhın fasid olmasından dolayı birinci kocaya dönmesi de câiz değildir.²⁵⁵

İmam Muhammed'e göre ise, ikinci koca ile yapılan nikâh cevaz şartlarına haiz olduğu için câizdir. Ancak kadın, şeriatın ertelediği bir şeyi öncelediği için ilk kocasına dönmesi helal değildir. Miras konusunda kâtilin mahrumiyetle cezalandırılması gibi bu kadında ilk kocasına dönmekten mahrum bırakılma ile cezalandırılır.²⁵⁶

Bir önceki konu ile bu konuda Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir.²⁵⁷

51. وَالزَّوْجُ الثَّانِي يَهْدِمُ مَا دُونَ الثَّلَاثِ (م)

“İkinci koca üç talâktan daha aşağı talâkların hükmünü ortadan kaldırır.”²⁵⁸

İmam Muhammed'e göre ilk talâkta, üç talâktan geriye kalanlarla ilk kocasına döner.²⁵⁹

Bu meselenin suretini şu şekilde izah etmemiz mümkündür. Bir kimse karısını bir veya iki talâkla boşar, kadının iddeti tamamlanıp başka bir erkekle evlenir, ikinci kocayla cima' vâki olduktan sonra boşanır, ondan da iddetini tamamladıktan sonra ilk kocasıyla tekrar evlenirse, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre ilk kocasına üç talâkla

²⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184.

²⁵² Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 289; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184; Haddâdi, *Cevhere*, II, 205; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 204; Meydâni, *el-Lübâb*, 417.

²⁵³ Haddâdi, *Cevhere*, II, 205; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 204; Meydâni, *el-Lübâb*, 417.

²⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184.

²⁵⁵ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 289; Haddâdi, *Cevhere*, II, 205; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 204; Meydâni, *el-Lübâb*, 417.

²⁵⁶ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 289; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184; Haddâdi, *Cevhere*, II, 206; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 204; Meydâni, *el-Lübâb*, 417.

²⁵⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 122.

²⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184.

²⁵⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 123; Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 78; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 290; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184; Haddâdi, *Cevhere*, II, 206.

dönmüş olur. İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ise; ilk evliliklerinden kalan bir veya iki talâkla dönmüş olur.²⁶⁰

Meydâni, Hanefi alimlerin Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un görüşlerini tercih ettiklerini söylemektedir.²⁶¹

1.3.6. İlayı Kaldıran Sebepler Fash

وإن قال لامرأته: أنت علي حرام، فإن أراد الكذب صَيِّقٌ، وإن أراد الطلاق، فواحدة بائنة، وإن نوى 52. الثلاث، فتلاث، وإن أراد الظهر، فظهر (م)

“Bir kimse karısına; *sen bana haramsın* derse ve bu sözüyle yalan söylemeyi kasederse sözü tasdik edilir. Eğer boşamayı kasederse, bir bâin talâk meydana gelir. Eğer üç talâka niyet ederse, üç talâk meydana gelir. Eğer zıharı kasederse zıhar yapmış olur.”²⁶²

İmam Muhammed'e göre; eğer zıharı kasetmişse, zıharın rüknü olan, “nikâhı haram olan kadınlara benzetme” olmadığı için bu zıhar olmaz.²⁶³

Kudûrî, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un görüşlerini benimsemiş ve İmam Muhammed'in görüşüne atıfta bulunmamıştır.²⁶⁴

1.3.7. Hul' (Mal Karşılığı Boşama) Babı

ولو قالت: على ألفٍ، فطلّقها واحدةً، فلا شئ عليها (سم) وهي رجعية. 53.

“Kadın kocasına “beni bin dirhem üzerine üç talâkla boş” dese, koca da bir talâkla boşasa; kadının kocasına bir şey vermesi gerekmez ve bir ric'i talâk meydana gelir.”²⁶⁵

İmâmeyn'e göre على harfi ب harfi gibi bedelleşme manasına gelir. Dolayısıyla kadın kocasına bin dirhem üçte birini vermesi gerekir. Ebû Hanife ise على harfinin şart

²⁶⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 184; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 205.

²⁶¹ Meydâni, *el-Lübâb*, 417.

²⁶² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 190.

²⁶³ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 292; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 190; Haddâdi, *Cevhere*, II, 214; Meydâni, *el-Lübâb*, 420.

²⁶⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 125.

²⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 193.

manasında kullanıldığını, dolayısıyla şart tahakkuk etmediği için kadının kocasına birşey vermesi gerekmediğini söylemektedir.²⁶⁶

Kudûrî'nin tercihi Ebû Hanife'nin görüşüdür.²⁶⁷

ولو قال لها: أنت طالق و عليك ألف فقبلت، طلقت ولا شيء عليها (سم). 54.

“Bir kimse karısına; “sen boşsun ve bin dirhem vereceksin” dese; kadın da bunu kabul ederse talâk vâki olur ve kadının da bir şey vermesi gerekmez.”²⁶⁸

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre; kadın kabul ederse bin dirhemi vermesi gerekir, kabul etmezse bir şey lazım gelmez, talâkda tahakkuk etmez.²⁶⁹

والمبارأة كالخلع يسقطان كل (سم) حق لكل واحد من الزوجين على الآخر مما يتعلق بالنكاح. 55.

“Mübaree²⁷⁰de hul' gibi olup, her ikisi de eşlerin herbirinin diğeri üzerindeki nikâha bağlı olan bütün hakları düşürürler.”²⁷¹

İmam Muhammed'e göre hem muhalaâ hem de mübareede eşlerin belirttikleri şeyler sakıt olup, diğer haklar sakıt olmaz.²⁷²

İmam Ebû Yusuf'a göre ise muhalaâda sadece eşlerin belirttikleri şeyler sakıt olur. Mübareede ise eşlerin herbirinin diğeri üzerindeki nikâha bağlı haklar düşer. Yani Ebû Yusuf; muhalaâ konusunda İmam Muhammed'le aynı görüştedir. Mübaree hususunda ise Ebû Hanife ile aynı görüştedir.²⁷³

Kudûrî Ebû Hanife'nin görüşünü zikretmiştir. Meydâni de Ebû Hanife'nin görüşünün sahih olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴

²⁶⁶ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 143; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 294; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 193; Haddâdi, *Cevhere*, II, 219; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 218.

²⁶⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 126.

²⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 194.

²⁶⁹ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 295; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 194; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 219.

²⁷⁰ Mübaree: Kişinin karısına şu kadar meblağ karşılığında aramızdaki nikâhtan berisin deyip kadının da kabul etmesidir. (bkz. Haddâdi, *Cevhere*, II, 220, Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 407)

²⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 194.

²⁷² Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 296; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 194; Haddâdi, *Cevhere*, II, 220; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 222.

²⁷³ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 296; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 194; Haddâdi, *Cevhere*, II, 220; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 222.

²⁷⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 126; Meydâni, *el-Lübâb*, 423.

1.3.8. Zihar Keffareti Faslı

وإن أعتق نصف عبده ثم جامعها ثم أعتق باقيه لم يجزه (سم). 56.

“Bir kimse (zihar keffareti niyetiyle) kölesinin yarısını âzâd etse, sonra zihar yaptığı eşi ile cima etse, sonra da kölesinin kalan yarısını âzâd etse, bu zihar keffareti için yeterli olmaz.”²⁷⁵

İmâmeyn’e göre âzâd etme muâmelesi tecezzi (parçalanmayı) kabul etmediği için bu çeşit bir kaffaret zihar keffareti için yeterli olur. Zira kölenin yarısını âzâd etmek cima’ olmadan önce de kalan yarısını âzâd etmek demektir. Halbuki Ebû Hanife’ye göre köle azâd etme, tecezzi kabul ettiği için, kölenin yarısını azâd ettiği zaman cimâ yaparsa, keffareti tam yerine getirmediği için keffareti yenilemesi ve başka bir köle azâd etmesi gerekmektedir.²⁷⁶

Kudûrî Ebû Hanife’nin görüşüne yer vermiştir.²⁷⁷

وإن جامعها في الشهرين ليلاً أو نهاراً، عامداً أو ناسياً، بعذر أو بغير عذر، استقبل (س). 57.

“Kişi zihar yaptığı eşiyle (zihar keffaret orucunu tutarken) iki ay içerisinde gece veya gündüz, bilerek veya unutarak, mazeretli olarak veya mazeretsiz cima yaparsa keffaret orucunu yeniden baştan tutması gerekir.”²⁷⁸ Zira Kur’an-ı Kerim’de zihar keffareti ile ilgili, “...temastan önce ard arda iki ay oruç tutar.” (Mücadele: 58/4) buyurulmaktadır. Dolayısıyla keffaret orucunun tutulduğu bu iki aylık süre içerisinde eşiyle cima yapması keffareti bozup, yeniden başlanmasını gerektirir.²⁷⁹

İmam Ebû Yusuf’a göre ise; eğer gece bilerek, gündüz ise unutarak cima yaparsa keffaret orucunu baştan yenilemesi gerekmez. Çünkü bunlar keffaret orucunun ard arda tutulması şartına engel değildir ve orucu bozmamaktadır.²⁸⁰

Kudûrî, Tarafeyn’in görüşlerini zikretmiştir. Meydâni, alimlerin Ebû Hanife ve İmam Muhammed’in görüşlerini tercih ettiklerini bildirmektedir.²⁸¹

²⁷⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 200.

²⁷⁶ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 300; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 200; Haddâdi, *Cevhere*, II, 231; Meydâni, *el-Lübâb*, 427.

²⁷⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 127.

²⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 200.

²⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 200.

²⁸⁰ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 300; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 200; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 231; Hadadi, *Cevhere*, II, 231; Meydâni, *el-Lübâb*, 428.

58. وإن أطعم ستين مسكينا كل مسكين صاعا من برٍّ عن كفارتين لم يجزه إلا عن واحدة (م).

“Eğer kişi iki keffaretten dolayı altmış fakire birer sâ buğday verse sadece bir keffaret için yeterli olur.”²⁸²

İmam Muhammed’e göre; her iki keffaret için de yeterlidir. Zira altmış fakire birer sâ buğdayı hem zıhar keffareti hemde ramazan orucunun fidyesi niyetiyle verse icmâ ile sabittir ki her ikisi için de yeterlidir. Bu hükme kıyasla iki keffaret niyetiyle altmış fakire birer sâ buğday verse yeterli olur.²⁸³

1.3.9. Li’an (Lanetleşme) Babı

59. فإذا التعنّا فرّق الحاكم بينهما، فإذا فرّق بينهما كانت تطليقة بائنة (س).

“Karı-koca birbirleriyle lanetleştikleri zaman hakim aralarını ayırır. Hâkim aralarını ayırdığı zaman da bir bâin talâk meydana gelir.”²⁸⁴

İmam Ebû Yusuf’a göre lanetleşme talâk değil ebedi tefriktir. Yani liân karı-kocayı birbirlerine ebediyyen haram kılar.²⁸⁵ İmam Züfer ve Hasan b. Ziyad da Ebû Yusuf’la aynı görüştedir.²⁸⁶

Bu ihtilafın şu şekilde izah edilmesi mümkündür. Bir kimse hanımına zina isnadında bulunsa ve hâkim karşısında lanetleşseler, hâkim bunları ayırır. Lanetleşmeden sonra, koca karısına karşı yaptığı zina isnadından vaz geçerse, iftira haddi uygulanır ve Ebû Hanife ve İmam Muhammed’e göre, hanımıyla tekrar evlenmesi câiz olur. Ebû Yusuf’a göre ise, lanetleşme gerçekleşikten sonra o kadınla asla bir daha evlenemez.²⁸⁷

Kuduri, Ebû Hanife ve İmam Muhammed’in görüşlerini zikretmiştir.²⁸⁸

60. وإذا قال: حملك ليس مني فلا لعان (سم).

“Erkek karısına; “karnındaki çocuk benden değil” dese, lanetleşme gerekmez.”²⁸⁹

²⁸¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 128; Meydâni, *el-Lübâb*, 428.

²⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 202.

²⁸³ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 302; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 202; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 234.

²⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 206.

²⁸⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 129; Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 304; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 206; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 240.

²⁸⁶ Bilmen, *Hukuki İslamiyye Kamusu*, II, 336; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 240.

²⁸⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 129; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 206.

²⁸⁸ Meydâni, *el-Lübâb*, 431.

İmâmeyn'e göre; eğer kadın zina isnadının yapıldığı günden itibaren altı aydan az bir sürede doğurursa liân gerekir. Çünkü, bu sözün söylendiği gün o çocuğun anne rahminde mevcut olduğu kesin olarak bilinmektedir.²⁹⁰

Ebû Hanife'nin gerekçesi; erkek karısına “karnındaki çocuk benden değil” dediği zaman, kadının hamile oluşunu tam olarak bilememektedir. Dolayısıyla bu sözü, şarta bağlanmış gibidir. Yani “eğer hamileysen o çocuk benden değildir” demek gibidir. Zina iftirasının şarta bağlanması ise sahih değildir. Altı aydan az bir sürede doğumun gerçekleşmesi durumunda dahi liân gerekmez. Zira erkek zina isnadında bulunduğu zaman hamileliği kesin olarak bilmediği için şekk vardır. Şekk ile lanetleşme olmaz.²⁹¹

Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmektedir.²⁹²

1.3.10. İddet Babı

61. وعدة امرأة الفارّ أبعد الأجلين في البائن (س)

“Kocanın ölüm hastalığındayken bâin talâkla boşadığı kadının iddeti, iki iddetin en uzun olanına göredir.”²⁹³

Bu meselenin sureti şu şekildedir. Kişi hanımını ölüm hastalığında bâin talâkla veya üç talâkla boşasa, kadın iddetini beklerken adam ölse, kadın üç imama göre de kocasından mirasçı olur. İddet süresi ise Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre ihtiyaten en uzun süredir. Yani ölüm iddeti olan dört ay on günlük süredir. Şâyet bu süre zarfında hayız görmezse, bu sefer iddetini hayız müddeti olarak beklemesi gerekir. Bu durumda hayız görmemeye devam ederse menepoz dönemine kadar idetini devam eder. Cârîye iken boşanmış sonra azâd edilmişse, hürre iddeti beklemeye başlar. Menopoz döneminde iken boşanırsa ve tekrar hayız görse ay hesabıyla beklediği iddeti, hayız hesabıyla beklemeye başlar. Kudûrî de bu görüşü aktarmıştır.²⁹⁴

İmam Ebû Yusuf'a göre; Bâin talâkla boşanan kadının iddeti üç hayız görmesiyledir. Zira talâktan dolayı nikâh bağı kopmuştur ve iddetini hayızla beklemesi

²⁸⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 207.

²⁹⁰ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 305; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 207; Haddâdi, *Cevhere*, II, 239; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 242; Meydâni, *el-Lübâb*, 432.

²⁹¹ Haddâdi, *Cevhere*, II, 240.

²⁹² Kudûrî, *Muhtasar*, 129.

²⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 210.

²⁹⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 130; Haddâdi, *Cevhere*, II, 248; Meydâni, *el-Lübâb*, 434.

gerekmektedir. Ancak miras hususunda nikâhın eseri devam etmektedir. Ric'î talâkta ise nkahın bağı her yönden bâkidir.²⁹⁵

1.3.11. Kur' Fash

وأقلُّ مدة العدة شهران (سم). 62.

“İddet müddetinin en azı iki aydır.”²⁹⁶

İmâmeyn iddet müddetinin en az süresinin 39 gün olduğu görüşündedir.²⁹⁷

İmâmeyn bu hususta hayzın en az müddetini itibara almaktadır. Şöyle ki; hayzın en az süresi üç gündür. Temizliğin en az süresi onbeş gündür. Toplam 18 gün eder. Aynı şekilde ikinci kur' da 18 gün eder. Toplam 36 gün oldu. Bu 36 günden sonra 3 gün daha hayız hesap edildiği zaman 39 günle iddet müddetini tamamlama ihtimali vardır.

Ebû Hanife'den ise iki rivayet mevcuttur. Birincisi İmam Muhammed'in rivayetine göre; ihtiyaten hayzın en fazla süresini itibara alır. Şöyle ki; hayzın en uzun süresi 10 gündür. Temizliğin en az süresi 15 gündür. Toplam 25 gün etti. Aynı şekilde ikinci kur' da 25 gün ediyor. Sonrasında bir 10 gün de tekrar hayız müddeti geçince iki aylık bir sürede iddetini tamamlayabilir.

İkinci rivayet ise Hasan b. Ziyad'dan gelen rivayettir. Buna göre hayzın orta müddeti itibara alınır. Hayzın orta süresi 5 gündür. Sünnetle amel itibara alınarak talâkın başlangıcı olarak temizlik süresinin başlangıcı itibara alınır. 15 gün de bu temizlik müddetini hesap ettiğimiz zaman 20 gün ile bir kur' tamamlanır. Bunu üç Kur' ile hasapladığımıza toplam 60 gün ile iddetini tamamlayabilecektir. Neticede İmam Ebû Hanife'den gelen her iki rivayete göre de iddet müddetinin en az süresi iki aydır.

Burada başka bir mesele daha ortaya çıkmaktadır. Kadın hamile iken kocası ona “eğer doğurursan boşsun” diyerek, boşmayı doğuma bağlamış olsa, bu kadının iddeti İmam Muhammed'in Ebû Hanife'den rivayet ettiği görüşe kıyasla en az seksen beş gündür. Bunun hesabı şu şekilde olur. 25 gün nifas süresi, sonra 15 gün temizlik süresi, sonra 5 gün hayız, sonra 15 gün temizlik, sonra 5 gün hayız, sonra 15 gün temizlik

²⁹⁵ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 308; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 210; Haddâdi, *Cevhere*, II, 246; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 253; Meydâni, *el-Lübâb*, 434.

²⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 213.

²⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 213; Haddâdi, *Cevhere*, II, 244.

süresi, sonra da 5 günlük hayız müddetinden sonra toplam 85 günlük bir süre ile iddetini tamamlamış olur.

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine kıyasladığımızda bu süre 100 gün olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun hesabı ise; 40 gün nifas süresi, sonra temizlik süresinin sonunda boşamış kabul edildiği için, bu müddet hayız görmekle başlar. 10 gün hayız müddetinden sonra 15 günlük temizlik süresi, sonra 10 gün hayız süresi, sonra 15 günlük temizlik süresi, sonra da 10 günlük hayız görmesiyle 100 günü tamamladıktan sonra iddeti bitmiş olur. Bu rivayete göre nifastan sonraki temizlik süresini de hesaba katarak, sürenin 115 gün olduğunu söyleyen alimler de vardır.

Ebû Yusufun hesabına göre ise boşamayı doğuma bağlanan kadının iddeti, 47 gündür. Şöyle ki; nifası 11 gün olarak hesaplamaktadır. Sonra 15 gün temizlik, sonra 3 gün hayız, sonra 15 gün temizlik sonra 3 gün hayız gördükten sonra iddetini tamamlamış olur. Bu hesap Haddâdi'nin hesabıdır. Bu hesaba göre nifas süresini de kur' olarak hesaba katmış olduğu anlaşılmaktadır. Mevsilî'nin hesabına göre ise 65 güne denk gelmektedir. 11 gün nifas, sonra 15 gün temizlik, sonra 3 gün hayız, sonra 15 gün temizlik, sonra 3 gün hayız, sonra 15 gün temizlik süresi, sonra 3 gün hayız süresi olarak hesaplamakla nifas süresini kur'dan hesaplamadığı anlaşılmaktadır.

İmam Muhammed'in hesabına göre ise 36 gün ve bir andır. Zira İmam Muhammed, nifasın en az süresini bir an olarak kabul etmektedir.²⁹⁸

1.3.12. Hamileliğin En Az ve En Fazla Müddeti

63. ولا يثبت نسب ولد المعتدة إلا بشهادة رجلين (سم)

“İddet bekleyen kadının çocuğunun nesebi, ancak iki erkeğin şahitliği ile sabit olur.”²⁹⁹

İmâmeyn'e göre; iddet bekleyen kadının çocuğunun nesebi bir kadının şahitliği ile de sabit olur. Çünkü iddet devam ettiği için nikâh bağı da devam etmektedir.³⁰⁰

64. ولا يثبت نسب ولد المطلقة الصغيرة رجعية (س) كانت أو مبتوتة (س)

²⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 213; Haddâdi, *Cevhere*, II, 244.

²⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 219.

³⁰⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 133; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 315; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 219; İbnü'l Hümâm, *Şerh'u Fethu'l Kadir*, IV, 357; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 268.

“İster ric’î talâkla boşanmış olsun isterse üç talâkla boşanmış olsun, küçük yaştaki kadının çocuğunun nesebi (dokuz aydan evvel doğmazsa) sabit olmaz.”³⁰¹

İmam Ebû Yusuf’a göre iki seneye kadar çocuğun nesebi sabit olur. Çünkü kadın iddet beklemekte olup, iddet müddetinin sona erdiğini ikrar etmemiştir. Dolayısıyla hamile olma ihtimali vardır ve (yaşı küçük de olsa) bâliğa kadın hükmündedir.³⁰²

ولو قال لها: إن ولدتِ فأنتِ طالق فشهدت امرأة بالولادة لم تطلق (سم). 65.

“Bir kimse karısına “eğer çocuk doğurursan boşsun” dese, bir kadın da doğuma şahitlik etse, kadın kocasından boşanmış olmaz.”³⁰³

İmâmeyn’e göre bir kadının doğuma şahitlik etmesiyle kadın boş olur.³⁰⁴

وإن اعترف بالحبل تطلق بمجرد قولها (سم). 66.

“(Eğer erkek karısına “eğer çocuk doğurursan boşsun” derse), ve karısının hamile olduğunu itiraf etse, kadının sözüyle talâk meydana gelir.”³⁰⁵

İmam Ebû Yusuf ve Muhammed’e göre talâk meydana gelmez. Zira erkeğin ikrarının delili yoktur. Boşanmış olması için doğuma bir kadının şahitlik etmesi gerekir.³⁰⁶

1.3.13. Nafaka Babı

ويفرض لها نفقة خادم واحد (س). 67.

“Kadına bir hizmetçi nafakası takdir edilir.”³⁰⁷

Ebû Yusuf’a göre; iki hizmetçi nafakası takdir edilir. Çünkü kadın, hizmetçilerden birine ev içinde, diğerine de evin dışında ihtiyaç duyar.³⁰⁸

³⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 219.

³⁰² Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 315; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 219; İbnü’l Hümâm, *Şerh’u Fethu’l Kadir*, IV, 354.

³⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 220.

³⁰⁴ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 316; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 220; Haddâdi, *Cevhere*, II, 259; İbnü’l Hümâm, *Şerh’u Fethu’l Kadir*, IV, 360.

³⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 220.

³⁰⁶ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 316; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 220; Haddâdi, *Cevhere*, II, 259; İbnü’l Hümâm, *Şerh’u Fethu’l Kadir*, IV, 361.

³⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 224.

³⁰⁸ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 322; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 224; Haddâdi, *Cevhere*, II, 266; Meydâni, *el-Lübâb*, 444.

Ebû Yusuf'dan meşhur olarak gelen rivayete göre onunda Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğu, meşhur olmayan rivayette ise iki hizmetçi nafakası takdir edilmesi gerektiği rivayet edilmektedir.³⁰⁹

Kudûrî Ebû Hanife'nin fetvasını tercih etmektedir.³¹⁰

1.3.14. Çocukların Nafakası Fash

وإذا باع الأب متاع ابنه في نفقته جاز (سم). 68.

“Baba, kendi nafakası için oğlunun malını satarsa câizdir.”³¹¹

İmâmeyn'e göre babanın kendi nafakası için oğlunun malını satması câiz değildir.³¹²

Burada bir konuya dikkat çekmek gerekmektedir. Babanın kendi borcunu ödemek için çocuğunun malını satamayacağı hususunda ittifak olduğu gibi, nafakasını temin etmek için oğlunun gayr-i menkul malını satamayacağı hususunda da icmâ vardır. Buradaki ihtilaf babanın kendi nafakasını temin etmek için, oğlunun menkul mallarını satıp satamayacağı konusundadır.³¹³

Kudûrî Ebû Hanife'nin görüşüne yer vermiştir.³¹⁴

1.4. KÖLE ÂZÂD ETME KİTABI

وإن قال: هذا ابني، أو أبي، أو أمي، عتق (سم). 69.

“Bir kimse kölesine; bu benim oğlumdur, veya bu benim babamdır dese, veya câriyesine bu benim anamdır dese; âzâd etmiş olur.”³¹⁵

İmâmeyn'e göre; o kölenin, efendinin çocuğu, babası veya annesi olma ihtimali yoksa âzâd etmiş olmaz. Mesela kendisiyle aynı yaşta olan köleye, oğlum veya babam demesi ile âzâd etmiş olmaz. Zira kendisiyle aynı yaşta olan birisinin, onun oğlu olması

³⁰⁹ Tahâvî, *Muhtasar*, 223; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 283.

³¹⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 134.

³¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 234.

³¹² Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 329; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 234; Haddâdi, *Cevhere*, II, 279; Meydâni, *el-Lübâb*, 454.

³¹³ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 329; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 234; Haddâdi, *Cevhere*, II, 279; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 307; Meydâni, *el-Lübâb*, 454.

³¹⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 137.

³¹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 243.

veya babası olması imkansızdır. Çünkü söylemiş olduğu söz yalandır. Yalan söz üzerine hüküm bina edilmez.³¹⁶

Ebû Hanife'ye göre hakiki mana özürlendiği zaman mecazla amel edilir. Dolayısıyla efendinin bu sözü mecaza hamledilip onunla amel edilir. Kudûrî, Ebû Hanifenin görüşünü zikretmiş, Meydâni de, alimlerin, Ebû Hanife'nin görüşünü tercih ettiğini beyan etmiştir.³¹⁷

1.4.1. Kendisine Mahrem Olan Birisini Köle Edinmek Fashı

70. والمكاتب يتكاتب عليه قرابة الولاد لا غير (سم)

“Mükâtep köle, ancak veladet cihetinden akrabalık bağı olanlarla mükâtebe akdi yapabilir. Başkasıyla yapamaz. Yani usûl ve fûrûdan olanlarla mükâtebe akdi yapabilir.”³¹⁸

İmâmeyn'e göre, kardeşlik bağı olanlarla da mükâtebe akdi yapabilir. Zira bu mükâtep köle, hür olsaydı kardeşlik bağı olanlara sahip olmakla o köleler âzâd olmuş olacaktı. Aynı zamanda Ebû Hanife'den gelen bir rivayete göre de kardeş ve kardeş manasında olan akrabalar da mükâtebe akdi yapılabilecek kişilerdendir.³¹⁹

1.4.2. Kölenin Bir Kısımını Azâd Eden Kimse Fashı

71. ومن أعتق بعض عبده عتق وسعى في بقية قيمته لمولاه (سم)

“Bir kimse kölesinin bir kısmını azâd etse o kısım âzâd olmuş olur. Kıymetinin geri kalan kısmında efendisi için çalışır.”³²⁰

İmâmeyn'e göre azâd etme tecezzi kabul etmediği için bir kısmı azâd edilen kölenin tamamı azâd olmuş olur. Bu boşama meselesine benzer. Zira boşama kadının

³¹⁶ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 333-334; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 243; Haddâdi, *Cevhere*, II, 286; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 317; Meydâni, *el-Lübâb*, 457.

³¹⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 137; Meydâni, *el-Lübâb*, 457.

³¹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 245.

³¹⁹ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 335; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 245; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 321.

³²⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 247.

bir kısmına nisbet edilse, tamamına nisbet edilmiş olur. Aynı şekilde âzâd etme de, kölenin bir kısmına nisbet edilse, kölenin tamamı azâd olmuş olur.³²¹

Fakihler Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmişlerdir.³²²

72. والمستسعى كالمكاتب (سم)

“(Ödemesi gereken bedeli ödeyinceye kadar) Kazanç sahasına atılan köle mükâtepe köle gibidir.”³²³

İmâmeyn'e göre, o köle kazanç sahasına atıldığına göre hür ve borçlu kişidir. Çünkü İmâmeyn'e göre, azâd etme meselesi, yukarıdaki meselede anlatıldığı gibi tecezzi kabul etmez. O köle kazanç sahasına atıldığına göre azâd edilmiş demektir.³²⁴

73. ولو أعتق أحد الشريكين نصيبه عتق، فإن كان قادراً على قيمة نصيب شريكه فاضلاً عن ملبوسه. وفُوت يومه وعياله، فشريكه إن شاء أعتق، وإن شاء دبّر، وإن شاء كاتب، وإن شاء ضَمَنَ المعتق، وإن شاء استسعى العبد، وإن كان معسراً، فكذلك إلا أنه لا يضمن (سم)

“İki ortaktan birisi kendi hissesini azâd edince (kendi hissesi) azâd olur. Eğer azâd eden ortak, elbisesinden, kendisinin ve ailesinin günlük ihtiyaçlarından, ortağının hissesi kadar fazla bir mala sahip olursa, diğer ortak isterse kendi hissesini azâd eder, isterse müdebber yapar, isterse mükâtebe akdi yapar, dilerse de azâd eden ortağına kendi hissesini ödetir, isterse de kölenin para kazanması için imkan verir. Eğer azâd eden ortak fakir olursa durum yine böyledir. Ancak diğer ortak ona kendi hissesini tazmin ettirmez.”³²⁵

İmâmeyn'e göre, azâd eden ortak zengin ise, diğerinin hissesini ödemesi gerekir. Şâyet fakir ise diğer ortak, köleyi, hissesi miktarını ödemesi için kazanç sahasına bırakır.³²⁶

Bu konuyu iki yönden değerlendirmek gerekmektedir.

a- Âzâd etmenin tecezzi kabul edip etmemesi meselesi: İmam Ebû Hanife, âzâd etme, tecezzi kabul edeceğini savunduğu için, köleden kendi hissesinin âzâd olacağını

³²¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 138; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 337; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 247; Haddâdi, *Cevhere*, II, 289; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 325; Meydâni, *el-Lübâb*, 458.

³²² Meydâni, *el-Lübâb*, 458.

³²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 248.

³²⁴ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 337; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 248; Haddâdi, *Cevhere*, II, 290.

³²⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 248.

³²⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 138; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 337; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 248; İbn-i Nüceym, *en-Nehru'l Fâik Şerh'u Kenzi'd Dekâik*, III, 15.

söylemektedir. İmâmeyn ise âzâd etmede tecezziyi kabul etmedikleri için, ortaklardan birisi kendi hissesini âzâd edince otomatik olarak diğerinin hissesinin de âzâd olacağını söylemektedirler. Bu durumda ya âzâd eden ortak, diğerinin hissesini ödeyecek, ya da köle, âzâd etmeyen ortağın hissesi kadar çalışacaktır.

b- Ebû Hanife'ye göre; âzâd eden ortağın zengin olması, kölenin, diğer ortağın hissesi kadar çalışmasına engel değildir. İmameny'e göre ise; zenginlik kölenin çalışmasına engeldir. Yani şâyet âzâd eden ortak zengin ise köle âzâd olmuş olur. Eğer âzâd eden ortak fakir ise, köle, kıymetinden diğer ortağın hissesi kadar çalıştırılır.³²⁷

74. وإذا اشتريا ابن أحدهما عتق نصيب الأب، وشريكه إن شاء أعتق (سم) وإن شاء استسعى

“İki ortak, kendilerinden birisinin oğlunu köle olarak satın alsalar, kölenin babası olanın hissesi âzâd olmuş olur. Diğer ortak da isterse kendi hissesini âzâd eder, isterse de kazanç sahasına bırakır.”³²⁸

İmâmeyn'e göre, eğer kölenin babası olan ortak, zengin ise diğerinin hissesini tazmin eder. Eğer baba fakir ise köle, diğerinin hissesini ödemek için kazanç sahasına atılır.³²⁹

Buradaki ihtilaf, bir önceki ihtilafı aynı sebebe bağlıdır. Yani, âzâd etme meselesinin tecezzi kabul edip etmemesi meselesi ile âzâd eden kişinin zengin olup olmaması meselesine göre bu ihtilaf ortaya çıkmıştır.

Köle âzâd etme hususunda, Ebû Hanife'nin görüşünün daha sağlıklı olduğu kanaatine ulaşılmaktadır. Zira İmâmeyn köle âzâd etmeyi boşamaya kıyaslamaktadırlar. Nasılkı talâkı, kadının bir kısmına izâfe ederse, kadın tamamen boş olursa, âzâd etmeyi de kölenin bir kısmına nisbet ettiği zaman, kölenin tamamı âzâd olmuş olur diyorlar. Halbuki; kıyas edilen şeyle, kendisine kıyas edilen şey arasında illet birliği açısından uygunluk bulunmamaktadır. Zira bir kadını, iki erkeğin aynı nikâh altında bulundurmaları imkansızdır. Bu yüzden nikâh ve talâk tecezzi kabul etmez. Köle âzâd etmeye gelince bir köleyi birden fazla kişi aynı anda mülkiyetinde tutabilir. Yani nikâhta ortaklık câiz olmadığından tecezzi kabul etmez. Kölede ise ortaklık câiz olduğu

³²⁷ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 338; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 328.

³²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 250.

³²⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 138; Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 340; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 250; Haddâdi, *Cevhere*, II, 291; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 331.

için, âzâd etme, tecezzi kabul edebilir. Bu hususta Hanefî fukahası da İmam Âzam'ın görüşünü tercih etmişlerdir.

75. ولو قال لأمتيه: إحدكما حرّة ثم وطئ إحداهما، لا تعتق الأخرى (سم).

“Efendi, iki câriyesine hitaben; ikinizden biriniz hürsünüz dese, sonra da birisiyle cimâ yapsa diğeri âzâd olmaz.”³³⁰

İmâmeyn'e göre, bu şekilde hitab ettikten sonra biriyle cimâ ederse diğeri âzâd olmuş olur. Çünkü, cimâ kişinin malik olduğu kimse ile yapıldığı zaman câizdir. Malik olduğu câriye ile cinsî temasta bulunduğu göre, diğeri câriye de, “ikinizden biriniz hürsünüz” sözüyle âzâd edilmiş olur.³³¹

76. ولو شهدا أنه أعتق أحدَ عبديه أو إحدى أمتيه، فهي باطلة (سم).

“Eğer iki kişi, efendinin iki kölesinden birisini veya iki câriyesinden birisini âzâd ettiğine şahitlik etseler bu şahitlik bâtıldır.”³³²

İmâmeyn'e göre, talâk konusunda olduğu gibi, âzâd etme konusunda da şahitlik kabul edilir. Zira kişinin iki karısından birini boşadığına iki kişi şahitlik etse, birisini tayin etmesi için zorlanır. Aynı şekilde kölelerinden birisini âzâd ettiği hususunda iki şahit bulunursa âzâd ettiği köleyi ta'yin etmeye mecbur edilir.³³³

1.4.3. Tedbir Babı

77. ولو دبر أحد الشريكين وضمن نصف شريكه ثم مات، عتق نصفه (سم).

“İki ortakdan birisi kendi hissesi nisbetinde kölesini müdebber yapsa, diğeri ortağın hissesini de ödese, sonra da ölse, kölenin yarısı âzâd olmuş olur.”³³⁴

İmâmeyn, âzâd etme meselesinde tecezziyi kabul etmedikleri için, tedbir anlaşmasından dolayı kölenin tamamının âzâd olduğunu söylemektedirler.³³⁵

³³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 251.

³³¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 344; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 251; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 340.

³³² Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 251.

³³³ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 345; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 251; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 343.

³³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 254.

³³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 254; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 357.

1.5. MÜKÂTEB KİTABI

78. فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى وَلَا مَالَ لَهُ إِنْ شَاءَ سَعَى فِي ثُلُثَيْ قِيَمَتِهِ أَوْ جَمِيعَ بَدْلِ الْكِتَابَةِ (سم).

“Mükâtebe akdinden sonra, efendi geride malı kalmadan ölürse, mükâtep köle isterse kıymetinin üçte ikisi kadar çalışır, isterse de kitabet sözleşmesindeki bedelin tamamı kadar çalışır.”³³⁶

İmam Ebû Yusuf’a göre, efendi geride mal bırakmadan ölürse, mükâtep köle değerinin üçte ikisi ile mükâtebe anlaşmasından hangisi az ise onu ödemek için çalışır.

İmam Muhammed’e göre ise, kıymetinin üçte ikisi ile mükâtebe anlaşmasının üçte ikisinden hangisi az ise onu ödemek için çalışır.³³⁷

Miktar konusunda Ebû Hanife ile Ebû Yusuf ittifak etmektedir. İmam Muhammed miktar konusunda onlara mühaliftir. Muhayyerlik konusunda ise Ebû Hanife’ye, İmâmeyn beraber muhalefet etmektedir.³³⁸

Kudûrî Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.³³⁹

1.5.1. Fasid Kitabet ve Hükümleri

79. وَإِذَا كَاتَبَ الْمُسْلِمَ عَبْدَهُ عَلَى خَمْرٍ أَوْ خَنْزِيرٍ أَوْ عَلَى قِيَمَةِ الْعَبْدِ (س).....فَهُوَ فَاسِدٌ

“Müslüman bir kimse kölesiyle şarap veya domuz üzerine mükâtebe anlaşması yapsalar veya kölenin kıymeti üzerine mükâtebe anlaşması yapsalar, bu anlaşma fâsid olur.”³⁴⁰

İmam Ebû Yusuf’a göre; domuz üzerine mükâtebe anlaşması fasiddir. Şarap ve kıymeti karşılığı mükâtebe anlaşmasına gelince; Merğînânî’nin aktardığına göre; Ebû Yusuf, şarap karşılığı mükâtebe anlaşması yapan köle, şarabı ödediği zaman âzâd olacağını, ve kölenin kıymeti üzerine mükâtebe anlaşmasının câiz olduğunu söylemektedir.³⁴¹

³³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 264.

³³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 264; Haddâdi, *Cevhere*, II, 315; Meydâni, *el-Lübâb*, 470.

³³⁸ Haddâdi, *Cevhere*, II, 315; Meydâni, *el-Lübâb*, 470.

³³⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 142, .

³⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 264.

³⁴¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 285; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 265.

Tahâvî ve Kudûrî'nin tercih ettikleri görüş, Ebû Hanife'nin görüşüdür.³⁴²

1.5.2. Mükâteb Kölenin Ölümü

(وإذا مات المكاتب) فإن لم يترك وفاء وترك ولدا ولد في الكتابة سعى كالأب، وإن ترك ولدا مشترى 80. فإن أدى الكتابة حالا وإلا رد في الرق (سم)

“(Mükâteb köle öldüğü zaman) Geride kitâbet borcunu ödeyecek kadar mal bırakmamış ama kitâbet akdinden sonra doğmuş bir çocuk bırakmış ise, bu çocuk babası gibi çalışır. Eğer geride satın alınmış bir çocuk bırakmış ise ve bu çocuk derhâl kitâbet parasını öderse azâd olur. Eğer ödeyemezse köleliğe geri döndürülür.”³⁴³

İmâmeyn'e göre, mükâtebe akdinden sonra satın alınmış çocukta aynı mükâtebe akdinden sonra doğmuş çocuk gibidir. Çünkü, nasıl ki; doğan çocuk mükâtebe akdinde babasına tâbi ise, satın alınmış çocuk da satın alan mükâteb köleye teb'an kitâbet anlaşmasına tâbi olur.³⁴⁴

Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmektedir.³⁴⁵

وإذا عجز المكاتب عن نَجْمِ نظر الحاكم، فإن كان له مال يرجو وصوله أنظره يومين أو ثلاثة ولا يزداد 81. عليها، وإن لم يكن له جهة عجزه (س)

“Eğer mükâteb köle kitâbet taksitlerini ödeyemez durumda ise, hâkim kölenin durumuna bakar. Eğer gelmesi ümit edilen bir mal varsa, hâkim iki veya üç gün köleye mühlet verir. Üç günden fazla zaman tanımaz. Kölenin hiçbir şekilde çıkış yolu kalmamış ise hâkim âcizliğine karar verir ve kölelik hükümlerine döndürülür.”³⁴⁶

İmam Ebû Yusuf'a göre, mükâteb köle peş peşe iki taksidi ödeyemez duruma gelinceye kadar acziyetine hüküm verilmez.³⁴⁷

Hanefî Fukahasının çoğunluğu Ebû Hanife ile İmam Muhammed'in görüşünü kabul etmişlerdir.³⁴⁸

³⁴²Tahâvî, *Muhtasar*, 385; Kudûrî, *Muhtasar*, 142.

³⁴³Mevsîlî, *el-İhtiyar*, IV, 267.

³⁴⁴Mevsîlî, *el-İhtiyar*, IV, 267; Haddâdi, *Cevhere*, II, 312; Meydâni, *el-Lübâb*, 468.

³⁴⁵Kudûrî, *Muhtasar*, 142.

³⁴⁶Mevsîlî, *el-İhtiyar*, IV, 268.

³⁴⁷Tahâvî, *Muhtasar*, 386; Kudûrî, *Muhtasar*, 141; Mevsîlî, *el-İhtiyar*, IV, 268.

³⁴⁸Meydâni, *el-Lübâb*, 464.

1.6. VELÂ KİTABI³⁴⁹

82. وَإِذْ أَسْلَمْتَ الْمَرْأَةَ وَوَالْتَ أَوْ أَقْرَبْتَ بِالْوَلَاءِ وَفِي يَدِهَا ابْنٌ صَغِيرٌ تَبِعَهَا (سم) فِي الْوَلَاءِ

“Bir kadın müslüman olup müvâlât anlaşması yapsa veya velâ ikrarında bulunsa, yanında da küçük çocuk varsa, o çocuk velâ hususunda kadına tabî olur.”³⁵⁰

İmâmeyn’e göre, çocuğun malı üzerinde annenin velâyet yetkisi olmadığına göre nefsi üzerinde velâyet hakkı hiç yoktur.³⁵¹

Merğînâni İmam Muhammed’in Ebû hanife ile aynı görüşte olduğunu aktarmaktadır. Kudûri’nin, bu çalışmaya esas alınan nüshasında Ebû Hanife’nin görüşünü aktarmış, şerhi Cevheratü’n-Neyyire’de de İmam Muhammed’le Ebû Hanife’nin aynı görüşte olduğunu söylemiştir.³⁵²

Kudûri ve Nesefi Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.³⁵³

1.7. YEMİNLER KİTABI

1.7.1. Oruç Tutmamaya Yemin Edip Oruca Niyetlenen ve Bir Saat Oruç Tutan Kişi Fash

83. وَمَنْ قَالَ لِأُمَّتِهِ: إِنْ وَلَدْتَ وَلَدًا فَأَنْتِ حَرَّةٌ، فَوَلَدَتْ مَيْتًا عَتَقْتَ، وَكَذَلِكَ الطَّلَاقُ، وَلَوْ قَالَ: فَهُوَ حُرٌّ فَوَلَدَتْ مَيْتًا. ثُمَّ حَيًّا عَتَقَ الْحَيُّ (سم)

“Kişi câriyesine: “eğer çocuk doğurursan hürsün” der, câriye de ölü bir çocuk dünyaya getirirse câriye hür olur. Boşama da bunun gibidir. (Yani “çocuk doğurursan boşsun” dediği hanımı ölü çocuk dünyaya getirirse boşanmış olur.) Eğer câriyesine “çocuk doğurursan o çocuk hürdür” derse, câriye de önce ölü bir çocuk dünyaya getirip ardından diri çocuk dünyaya getirirse diri doğan çocuk hürdür.”³⁵⁴

³⁴⁹ Velâ: Mirasçılığa sebep olmaya elverişli bir hükmi yakınlıktır. Buradaki velâ, velâ-i atâkadır. Mevlâ ile memlûkî arasında âzâd sonucu olarak meydana gelen yardımlaşmadan ibarettir ki; âzâd edilen kölenin bir cinâyet işlemesi halinde diyetini mevlâsı öder, vefat etmesi durumunda da mirasçıları olmadığı durumlarda mirası mevlâsına kalır. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 602)

³⁵⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 264.

³⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 272.

³⁵² Kudûri, *Muhtasar*, 143; Merğînâni, *el-Hidâye*, III, 205; Haddâdi, *Cevhere*, II, 319.

³⁵³ Kudûri, *Muhtasar*, 143; Nesefî, *Kenzü’l-Dekâik*, 110.

³⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 304.

İmâmeyn, diri doğan çocuğun hür olmadığı görüşündedirler. Zira yemin, şartın meydana gelmesi ile çözülmüş olur. Ölü olarak doğan çocukla yemin çözülmüş bulunmaktadır. Yemin çözülmüş olunca da, diri olarak doğan çocuk için yemin geçerli olmamaktadır.³⁵⁵

Ebû Hanife'nin gerekçesi; mutlak olarak çocuğun zikredilmiş olması, yaşama vasfıyla kayıtlı olması demektir. Zira efendi bu sözü söylerken, hürriyeti isbat etmeyi kasd etmiştir. Hürriyetin isbatı ise hayatla mevcut olur.³⁵⁶

1.8. SİYER KİTABI

1.8.1. İmamın Bir Beldeyi Feth Ettiğinde Yapacağı Şeyler

84. (وإذا فتح الإمام بلدة) ... وإن شاء قتل الأسرى، أو استرقهم، أو تركهم ذمة للمسلمين، ولا يفادون (سم).
بأسرى المسلمين

“(Devlet başkanı bir beldeyi feth ettiği zaman) Esirleri isterse öldürür, isterse o esirleri köleleştirir, isterse de müslümanların zimmetinde olmak üzere serbest bırakır. Kafir esirler, müslüman esirlerle değiştirilmez.”³⁵⁷

İmam Âzam'ın gerekçesi; esirlerin değiştirilmesinde kafirlere yardım etme vardır. Çünkü o esirler kafirlere gittiği zaman, tekrar müslümanlarla harb etmek için dönecektir. Kafirin müslümanlarla harb etmesini def etmek, müslümanların kurtarılmasından hayırlıdır. Zira müslümanların onların elinde bulunması, kendileri hakkında bir imtihandır. Müslümanların tamamına ait bir musibet değildir. Halbuki kafir esirleri onlara iade etmek, tüm müslümanları ilgilendiren bir husustur.³⁵⁸

İmâmeyn'e göre müslüman esirlerin kurtulması kafir esirlerin öldürülmesinden daha hayırlıdır. Müslümanların bize kavuşması bizim açımızdan bize bir yardımdır. Bu yüzden kafir esirlerin müslüman esirlerle değiştirilmesi gerekir.³⁵⁹

Hanefî Fukahasının çoğunluğu Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmişlerdir.³⁶⁰

³⁵⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 372; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 304; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 422.

³⁵⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 372; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 422.

³⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 369.

³⁵⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 433; Haddâdi, *Cevhere*, II, 581; Meydânî, *el-Lübâb*, 612.

³⁵⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 188; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 433; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 369; Haddâdi, *Cevhere*, II, 581; Meydânî, *el-Lübâb*, 612.

1.8.2. Ganimetler ve Taksimi

85. وَلَا تُقَسَّمُ غَنِيمَةٌ فِي دَارِ الْحَرْبِ (س).

“Ganimetler dâru-l harbde paylaşılmaz.”³⁶¹

Ebû Yusuf’a göre, ganimetlerin dâru-l islamda paylaşılması daha güzel olmakla beraber, dâru-l harbde de paylaşılması câizdir.³⁶²

Diğer kitaplarda Ebû Yusuf’un ihtilafına rastlanılmamıştır. Muteber Hanefi kaynaklarında, Ebû Hanife’nin “ganimetler dâru-l harbde taksim edilmez” görüşü (tahrimen) mekruh olduğu gerekçesiyledir. Ebû Yusuf ise ganimetlerin, dâru-l İslamda paylaşılmasının daha güzel olmakla beraber, dâru-l harbde de paylaşılabilirliğini söylemektedir. Yani, Ebû Yusuf’a göre de dâru-l harbde paylaşılması mekruhtur. Ancak, kerahet açısından, Ebû Hanife’nin yüklediği kerahet manasından daha aşağıdadır. Bu ihtilafa, hanefî kaynaklarında rastlanmamasından anlaşılıyor ki, Ebû Hanife’nin görüşü sahih olan görüştür.

1.8.3. İmamın Daru’l Harbe Girerken Yapacağı Şeyler

86. وَتُقَسَّمُ الْغَنِيمَةُ أَخْمَاسًا: أَرْبَعَةٌ مِنْهَا لِلْغَانِمِينَ، لِلْفَارِسِ سَهْمَانِ (سَم) وَلِلرَّاجِلِ سَهْمٌ.

“Ganimetler beş hisseye taksim edilir: İki hisse süvariler, birer hisse de piyadeler için olmak üzere, bu beş hisseden dördü savaşa katılanlara aittir.”³⁶³

İmâmeyn’e göre süvarilere üçer hisse verilir. Çünkü atın bakıcıya ihtiyacı vardır. Böylece süvari, at ve bakıcısı olmak üzere üç hisse verilmesi gerekmektedir.³⁶⁴

İmâmeyn’in görüşü hicaz ehlinin görüşüdür. Onlara göre atın savaşta faydası insandan daha fazladır. Dolayısıyla atın hissesi insanın hissesinden daha fazla olmalıdır.

Ebû Hanife’ye göre, at da diğer savaş aletleri gibi, savaş aletlerinden bir alettir. Kıyasa göre o aletlere nasıl ganimetten pay verilmiyorsa ata da verilmemesi gerekir. Ancak at için pay verilmesi hususunda Rasûlullah (sav)’den, farklı farklı da olsa rivayetler gelmiştir. Buradan anlaşılıyor ki bu rivayetlerin vuku’unda ittifak, delaletinde

³⁶⁰ Meydâni, *el-Lübâb*, 612.

³⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 371.

³⁶² Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 371.

³⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 375.

³⁶⁴ Tahâvî, *Muhtasar*, 285; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 375.

ihtilaf vardır. Bu durumda nasslar arasında tearuz olduğu zaman akli delile göre hareket etmek gerekir. Akla göre de bir hayvanın hissesinin insandan daha fazla olması düşünülemez. Ayrıca ata binen kişinin faydası attan daha fazladır. Bu yüzden ata da bir hisse verilmesi gerekir. Hanefî fukahasının çoğunluğu Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih etmiştir.³⁶⁵

87. وَلَا يَسْهُمُ لِبَغْلٍ وَلَا رَاحِلَةٍ، وَلَا يَسْهُمُ إِلَّا لِفَرَسٍ وَاحِدٍ (س)

“Develer ve katırlar için pay ayrılmaz. Ganimetten hisse, sadece tek at için ayrılır.”³⁶⁶

Ebû Yusuf'a göre; iki at için de hisse ayrılır. Üçüncü at için hisse ayrılmaz. Çünkü süvari iki ata ihtiyaç duyabilir. Birisine biner, diğerini yanında götürür. Bindığı at yorulunca diğer ata biner. O yüzden iki atı olan kimseye iki at hissesi vermek gerekir.³⁶⁷

Tahâvî'nin Muhtasar'ında, Ebû Yusuf'dan yapılan meşhur rivayete göre; O'nun da Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed ile aynı görüşte olduğu, meşhur olmayan görüşe göre ise, iki at için hisse verileceği, üçüncü at için hisse verilmeyeceği ifade edilmektedir.³⁶⁸

Tahâvî ve Kudûrî Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşünü tercih etmektedir.³⁶⁹

1.8.4. Kafirlerin Aldığı Müslüman Mallarının Hükümü

88. وَإِنْ أَبَقَ إِلَيْهِمْ عَبْدٌ لَمْ يَمْلُكُوهُ (سم)

“Müslüman ülkeden bir köle, kaçıp kafirlerin yanına giderse, o kafirler köleye malik olamazlar.”³⁷⁰

İmâmeyn'e göre; o köleyi ülkemizden satın almışlar veya savaşta elde etmişler gibi köleye malik olurlar.³⁷¹

³⁶⁵ Haddâdi, *Cevhere*, II, 591; Meydâni, *el-Lübâb*, 617.

³⁶⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 376.

³⁶⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 438; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 376; Haddâdi, *Cevhere*, II, 592; Meydâni, *el-Lübâb*, 617.

³⁶⁸ Tahâvî, *Muhtasar*, 285.

³⁶⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 190.

³⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 382.

Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü zikretmiştir.³⁷²

89. وإذا اشترى المستأمن عبدا مسلما وأدخله دار الحرب عتق عليه (سم)

“Müste'men,³⁷³ müslüman bir köle satın alıp daru-l harbe götürdüğünde köle hür olur.”³⁷⁴

İmâmeyn'e göre; müste'menin satın alıp daru-l harbe götürdüğü köle âzâd olmaz. Çünkü müste'menin mülkiyetinden çıkması için onun zorlanması gerekir. Burada, müste'menin, köleyi mülkiyetinden çıkarmaya zorlaması olmadığından köle âzâd olmuş olmaz.³⁷⁵

1.8.5. Cizyenin Hükümleri

90. وتسقط بالموت والإسلام، وإذا اجتمعت حولان تداخلت (سم)

“Cizye zimmînin ölmesiyle ve müslüman olmasıyla düşer. İki senelik cizye borcu biriktiği zaman, borç iç içe girer. Yani sadece o senenin cizyesi gerekir.”³⁷⁶

İmâmeyn'e göre iki senenin cizyesini de vermesi gerekir. Zira bir kimsenin üzerine tahakkuk eden borç zaman aşımı ile düşmez. Cizye borcu da aynı diğer borçlar gibi zaman aşımından dolayı sâkit olmaz.³⁷⁷

Kudûrî, Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir.³⁷⁸

1.8.6. Arap Arazisinin Hükümü

91. ومن أحيى مواتا يعتبر بحيزها (م)

“Kim ölü bir araziye ihya ederse o arazinin bulunduğu yere göre itibar edilir.”

Eğer oşür arazisinin yakınında ise oşür arazisi olarak, haraç arazisinin yakınında ise haraç arazisi olarak nazar-ı itibara alınır. Bu görüş Ebû Yusuf'un görüşüdür.³⁷⁹

³⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 382; Haddâdi, *Cevhere*, II, 587; Meydânî, *el-Lübâb* 616.

³⁷² Kudûrî, *Muhtasar*, 189.

³⁷³ Müste'men: kendisine emân verilen kimse. Başka bir ülkeye emân ile yani pasaportla giren kimse. Bu kimse müslüman, zimmi veya harbî olabilir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 431)

³⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 382.

³⁷⁵ Tahâvî, *Muhtasar*, 291; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 382.

³⁷⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 387.

³⁷⁷ Tahâvî, *Muhtasar*, 294; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 454; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 387; Haddâdi, *Cevhere*, II, 604; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 658.

³⁷⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 193.

İmam Muhammed'e göre; ihya ettiği araziye eğer öşür suyu ile sularsa öşür arazisi, haraç suyu ile sularsa da haraç arazisi olur. Çünkü müslüman bir kimse kendisi kabul etmedikçe haraçla mükellef tutulamaz. Eğer haraç suyu ile arazisini suluyorsa haraç mükellefiyetini kabullenmiş demektir.³⁸⁰

1.8.7. Dinden Dönme ve Hükümleri

92. ويزول (سم) ملكه عن أمواله زوالاً مراعى

“Mürtedd olmuş birinin malları mevkuf olarak mülkiyetinden çıkar.”³⁸¹

Eğer islama dönerse malları da mülkiyetine döner. Eğer ölür veya riddet sebebiyle öldürülürse, müslüman iken kazanmış olduğu malları müslüman olan varislerine, mürtedd iken kazandıkları da hazineye verilir. Kudûrî de bu görüşü tercih etmiştir.³⁸²

İmâmeyn'e göre; mürteddin malları üzerindeki mülkiyeti devam eder. Çünkü o kimsenin hem mükellefiyeti devam etmektedir, hem de muhtaç durumdadır. Nasıl ki, recm cezasına çarptırılan kimseyle, kısas cezasına mahkum edilmiş kimsenin, malları üzerindeki mülkiyeti devam ederse, dinden çıkmış olanın mülkiyeti de devam eder.³⁸³

Burada mürtedd olan kimsenin tasarrufları hakkındaki hükümleri kısaca özetlemek faydalı olacaktır. Mürteddin tasarruflarını dört kısımda değerlendirmek mümkündür.

a- İttifakla geçerli olan tasarruflar: Boşama, câriyeyi ümmü veled yapmak, hibeyi kabul etmek, şuf'adâr olmak, me'zûn köleyi hacr altına almak gibi.

b- İttifakla batıl olan tasarruflar: Nikâh akdi ve hayvan kesmek gibi tasarrufları, dini tasarruf olarak kabul edildiği için batıldır.

c- İttifakla mevkuf olan tasarruflar: Mesela müfâvaza ortaklığı, ortaklar arasında her yönden eşitlik olmasını gerektirdiği için ve mürtedd olan kişi ile müslüman olan kişi arasında dînî yönden eşitlik bulunmadığı için mevkuftur. Dolayısıyla mürtedd olan kişi

³⁷⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 192; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 392

³⁸⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 192; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 392; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 649.

³⁸¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 396.

³⁸² Kudûrî, *Muhtasar*, 194.

³⁸³ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 459; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 396.

müslüman oluncaya kadar askıdadır. Şâyet müslüman olmazsa müfâvaza ortaklığı bâtil olur.

d- İhtilaflı olan tasarruflar: Mürtedd olan kişinin alımı, satımı, köle âzâd etmesi, köleyi müdebber veya mükâtep yapması, hibe, vasiyyet ve borçları tahsil etmesi gibi tasarrufları Ebû Hanife'ye göre mevkuf, İmâmeyn'e göre ise geçerlidir.³⁸⁴

93. وأكساب الردّة في (سم)

“Mürtedd olan kimsenin mürteddlik dönemindeki kazançları fey’ (ganimet) dir.”³⁸⁵

İmâmeyn'e göre; mürtedd olan kimsenin, irtidâttan önceki kazançları da, irtidât dönemindeki kazançları da mirasçılarına aittir. Zira, yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı gibi mürtedd olan kişi mülkiyet edinme hakkına sahip olduğu için tasarrufları geçerlidir. Şu kadar var ki; mürtedd olan kişi islam ahkâmı bakımından ölü hükmündedir. Dolayısıyla, mürtedd olmakla, hükmen ölmüş olan kişilerin bütün kazançları mirasçıları tarafından paylaşılır. Bunun, müslümanın müslümana mirasçı olmasından hiçbir farkı yoktur.³⁸⁶

94. وتقتضى ديون الإسلام من كسب الإسلام، وديون الردّة من كسبها (سم)

“Mürteddin müslüman iken yaptığı borçları, müslüman iken kazandığı mallardan, mürtedd iken yaptığı borçları da mürtedd iken kazandığı mallardan ödenir.”³⁸⁷

İmâmeyn'e göre; hem müslüman iken hem de mürtedd iken yaptığı borçları her iki haldeyken kazandığı mallardan ödenir. Çünkü İmâmeyn'e göre mürteddin her iki durumda da mülkiyet hakkı mevcuttur.³⁸⁸

Kudûrî'nin tercihi Ebû Hanife'nin görüşüdür.³⁸⁹

95. وإسلام الصبيّ العاقل وارتداده صحيح (س)

“Akli melekeleri yerinde olan küçük çocuğun müslüman olması da mürtedd olması da sahihtir.”³⁹⁰

³⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 396.

³⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 396.

³⁸⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 459; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 397; Haddâdi, *Cevhere*, II, 608; Meydânî, *el-Lübâb*, 628.

³⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 397.

³⁸⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 460; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 397.

³⁸⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 194.

İmam Ebû Yusuf'a göre; âkil olan çocuğun müslüman olması sahihtir fakat, mürtedd olması sahih değildir. Zira âkil olan çocuğun menfaatine olan tasarrufları geçerli olup, zararına olan tasarrufları ise geçersizdir. Müslümanlık çocuğun menfaatine, mürteddlik ise zararınadır. Yine bu çocuğun velisinin, çocuğun menfaatine olan tasarrufları onaylaması, zararına olan tasarrufları da reddetmesi gerekmektedir. Bu yüzden Ebû Yusuf, aklî melekeleri yerinde olan çocuğa, irtidat etmesi durumunda, mürtedd kişiye uygulanacak yaptırımların uygulanmasını kabul etmemektedir.³⁹¹

1.8.8. Devlet Başkanına Karşı İtaattan Çıkanlar ve Eşkıyaların Hükümü

96. وإذا قتل العادل الباغي ورثه، وكذلك إن قتله الباغي (س).

“Âdil (devlet başkanına isyan etmeyen ve sadık olan kimse), (mûrisi olan) bâğiye öldürdüğünde o bâğiye mirasçı olur. Aynı şekilde bâği (ben hak üzereyim deyip) (mûrisi olan) âdili öldürürse, âdile mirasçı olur.”³⁹²

Ebû Yusuf'a göre; Bâği, âdili her ne surette öldürürse öldürsün mirasçı olamaz.³⁹³

Bu işin aslı şudur: Âdil kişi bâğiye öldürürse veya malını telef ederse âdil kimse tazminle mükellef değildir. Günah işlemiş de olmaz. Ancak bâği adil kimseyi öldürürse veya malını telef ederse, ve bunu yaparken de “ben doğru yoldayım” derse, Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre bâği, âdile varis olur. Yani tazminle mükellef değildir. Ancak günahkâr olmuş olur.

Ebû Yusuf ve İmam Şafî'ye göre ise, bâği, âdil kimseyi öldürürken veya malına zarar verirken ister “Ben doğru yoldayım” desin, isterse “yanlış yoldayım” desin âdil kişiye mirasçı olamaz. Dolayısıyla tazminle mükelleftir.³⁹⁴

³⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 398.

³⁹¹ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 463; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 398; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 677.

³⁹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 403.

³⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 403.

³⁹⁴ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 466; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 701.

1.9. KERAHİYE KİTABI (YAPILMASI MEKRÛH OLAN ŞEYLER)

1.9.1. İpek ve Altının Hükümü

ويحل للنساء لبس الحرير، ولا يحل للرجال إلا مقدار أربع أصابع كالعلم. ولا بأس (سم) بتسوده. 97. وافتراشه

“Kadınlar için ipek elbise giymek helal, erkekler için haramdır. Ancak erkeklerin dört parmak kadar bir ipeği işaret olarak kullanması haram değildir. İpekten yastık ve yatak yapmakta bir beis yoktur.”³⁹⁵

İmâmeyn’e göre ipeğin her türlü kullanımı erkek için mahzurludur. Çünkü ipek kullanımına dair gelen neyih, umumi bir nehiydir. Yastık, yatak, kapı örtüsü gibi şeyler de elbiseye tâbi olarak mekruhtur.³⁹⁶

Hanefî Fukasınca genel kabul Ebû Hanifenin görüşüdür.³⁹⁷

ويجوز (س) الشرب في الإناء المفضض. 98.

“Gümüş yaldızlı kaptan su içmek câizdir.”³⁹⁸

İmam Ebû Yusuf, altın ve gümüşle yaldızlanmış kabın bir kısmının kullanılmasıyla tamamının kullanmış sayılmasından, bu tür kaptan su içmenin mekruh olduğu görüşündedir. Ebû Hanife’nin gerekçesi ise yaldızlı kaplar karışımın fazlalığına göre değerlendirilir. Altın ve gümüş katkısı az olan kap, diğer fazla olan karışıma tâbi olduğundan bu kapları kullanmakta bir mahzur yoktur. İmam Muhammed bu hususta bir rivayete göre Ebû Hanife ile aynı görüşte, başka bir rivayete göre de Ebû Yusuf ile aynı görüştedir.³⁹⁹

Tahâvî ve Kudûrî Ebû Hanife’nin görüşünü zikretmişlerdir.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 411.

³⁹⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 195; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 411; Haddâdi, *Cevhere*, II, 615; Meydâni, *el-Lübâb*, 634..

³⁹⁷ Meydâni, *el-Lübâb*, 634.

³⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 414.

³⁹⁹ Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 413; Haddâdi, *Cevhere*, II, 617; Meydâni, *el-Lübâb*, 635.

⁴⁰⁰ Tahâvî, *Muhtasar*, 437; Kudûrî, *Muhtasar*, 196.

1.9.2. İhtikâr (Gıda Maddelerinin Saklanması)⁴⁰¹

99. وَلَا احْتِكَارَ فِي غَلَّةِ ضَيْعَتِهِ وَمَا جَلَبَهُ (سم)

“Bir kimsenin kendi mahsulünde ve uzaktan getirdiği mallarda ihtikâr olmaz.”⁴⁰²

Ebû Yusuf’a göre ihtikârdan nehiy, umûm ifade ettiği için, kişinin uzaktan getirdiği malları depolaması mekruhtur.⁴⁰³

İmam Muhammed’e göre ise; kişi, genelde şehre mal getirilen bir yerden alıp getirdiyse ihtikâr mekruh, ama genel olarak o yerden şehre mal gelmiyorsa ve kişi oradan mal getirmişse depolamak câizdir.⁴⁰⁴

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.⁴⁰⁵

100. وَمَنْ حَمَلَ خَمْرًا لَذَمِّي طَابَ (سم) لَهُ الْأَجْرُ

“Zimmînin şarabını taşıyan hamalın alacağı hamallık ücreti helaldir.”⁴⁰⁶

İmâmeyn’e göre; hamalın zimmîye ait şarabı taşınması durumunda, ma’siyete yardım ettiği için alacağı ücret mekruhtur.⁴⁰⁷

101. وَلَا بِأَسْ بَيْعِ بِنَاءِ بَيْوتِ مَكَّةَ، وَيَكْرَهُ بَيْعَ (سم) أَرْضِهَا

“Mekke’nin, evlerinin binalarını satmakta bir sakınca yoktur. Ama arazisini satmak mekruhtur.”⁴⁰⁸

İmâmeyn, Mekke’nin evlerinin satılmasını câiz gördükleri gibi, arazilerinin satılmasını da câiz görmektedir.⁴⁰⁹

Tahâvî’nin Muhtasar’ında, İmam Muhammed’in de Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğu; yine İmam Muhammed’in Ebû Yusuf’tan yapmış olduğu rivayete göre, Ebû

⁴⁰¹ İhtikâr: Şehirden veya şehre gıda maddesi gelen yerden yiyecekleri satın alıp, pahalılaşacağı zamana kadar saklamaktır. (bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 237)

⁴⁰² Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 415.

⁴⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 415; Haddâdi, *Cevhere*, II, 624.

⁴⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 415; Meydan, *el-Lübâb*, 640.

⁴⁰⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 197.

⁴⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 416.

⁴⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 416.

⁴⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 417.

⁴⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 417.

Yusuf'un da Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğu, başkalarının rivayetine göre ise Ebû Yusuf'un Mekke arazisinin satılmasında herhangi bir beis görmediği aktarılmaktadır.⁴¹⁰

1.10. AV KİTABI

102. فإن أكل أو ترك الإجابة بعد الحكم بتعليمه حكم بجعله وحرّم (سم) ما بقي من صيده قبل ذلك.

“Hayvanın eğitilmiş olduğuna karar verildikten sonra, yakaladığı avı yerse veya çağırıldığı zaman geri gelmezse, o hayvanın eğitimsiz olduğuna hükmedilir. Daha önceki yakalamış olduğu avın etini yemek de o andan itibaren haram olur.”⁴¹¹

İmâmeyn'e göre; eğitilmiş olduğuna hüküm verildikten sonra tekrar eğitimsiz duruma düşen hayvanın daha önceki avlarından kalan eti yemek haram değildir. Çünkü daha önce helal olduğuna hükmolunmuş bir etin, sonradan tekrar haram olduğuna hükmedemeyiz. Ancak yediği avın etinden yemek haramdır.⁴¹²

Kudûrî ve Şerhlerinde İmâmeyn'in ihtilafına rastlanılmamıştır. Molla Hüsrev'in Dürerü-l Hukkam fî Şerh-i Ğururi-l Ahkâm adlı eserinde İmâmeyn'in muhalefetine atıfta bulunulmuştur.⁴¹³

1.11. ZEBAYİH KİTABI

والعروق في الذكاة: الحلقوم والمرئ والودجان، فإن قطعها حلّ الأكل، وكذلك إذا قُطِعَ ثلاثة (س) منها. 103.

“Hayvanın kesiminde kesilmesi gereken şeyler; yemek borusu, nefes borusu ve iki şah damarıdır. Eğer kesen kişi bunları keserse bu hayvanın etini yemek helal olur. Aynı şekilde bunlardan üç tanesini keserse, yenmesi yine helal olur.”⁴¹⁴

İmam Ebû Yusuf'a göre; kesilen hayvanın etinin helal olması için, yemek ve nefes borularının yanında iki damardan en az birinin kesilmesi gerekmektedir.⁴¹⁵

İmam Ebû Hanife kesilmesi gereken dört uzuvdan çoğunluğu olan üç tanesinin kesilmesi ile kesme işleminin tamamlanacağını söylemektedir. Zira birçok hükümde

⁴¹⁰ Tahâvî, *Muhtasar*, 439.

⁴¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 449.

⁴¹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 449.

⁴¹³ Molla Husrev, *Dürer I*, 274.

⁴¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 458.

⁴¹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 458.

“çoğunluk küll makamına kâim” olmaktadır. Burada da çoğunluk olan üç uzvun kesilmesiyle, kesilmesi gereken uzuvların tamamı kesilmiş hükmü verilmektedir.

Ebû Yusuf’un gerekçesi; iki şah damarının kesilmesinden maksat, hayvanın vücudundaki kanın vücuttan tamamen boşalmasını sağlamaktır. Bu iki damardan herbireri bu vazifeyi görmektedir. Halbuki yemek ve nefes borusunun işlevlerinden herbirerini diğerinin yerine getirme imkanı yoktur. O yüzden nefes ve yemek borularının ve en az bir şah damarının kesilmesi gerekmektedir.

İmam Muhammed bu hususta, Kudûrî’ye göre, Ebû Yusuf ile aynı görüştedir. Kudûrî’ni şerhlerine ve diğer muteber Hanefî kitaplarına göre İmam Muhammed’in görüşü; kesilmesi gereken şeylerin herbirerinin yarısından fazlasının kesilmesi gerektiği yönündedir.⁴¹⁶

Molla Hüsrev, Ebû Hanife’nin görüşünü aktarmış, Meydâni de, fukaha nezdinde sahih olan görüşün, Ebû Hanife’nin görüşü olduğunu beyan etmiştir.⁴¹⁷

104. وإذا كان في بطن المذبح جنين ميت لم يؤكل (سم)

“Kesilen hayvanın karnından ölü bir cenin çıkarsa, o cenin yenmez.”⁴¹⁸

İmâmeyn’e göre; kesilen hayvanın karnından çıkan ceninin uzuvları teşekkül etmişse yenilir, uzuvlar tam oluşmamışsa yenmez.⁴¹⁹

İmâmeyn’in gerekçesi; Ölü doğmuş cenin, eğer uzuvları tam olarak yaratılmışsa, kesilmiş olan annesinin bir parçası konumundadır. Çünkü o cenin annesinin aldığı gıda ile beslenmekte, aldığı nefesi teneffüs etmekteydi. Cenin annesinin bir parçası olunca da kesilmesi imkansız halde olduğunda, annenin kesilmesi, cenin için de yeterli olmaktadır.⁴²⁰

İmam Züfer ve Hasan b. Ziyad, Ebû Hanife ile aynı görüştedir. İmam Şafî ise İmâmeyn’le aynı görüştedir. Kudûrî ve Molla Hüsrev eserlerinde sadece Ebû Hanife’nin

⁴¹⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 162; Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 396; Haddâdi, *Cevhere*, II, 438; Meydâni, *el-Lübâb*, 533.

⁴¹⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer* I, 277; Meydâni, *el-Lübâb*, 533.

⁴¹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 460.

⁴¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 460; Haddâdi, *Cevhere*, II, 442; Meydâni, *el-Lübâb*, 534.

⁴²⁰ Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 399; Haddâdi, *Cevhere*, II, 442.

görüşüne yer vermişlerdir. Meydâni de, fukaha tarafından tercih edilen görüşün, Ebû Hanife'nin görüşü olduğunu söylemiştir.⁴²¹

1.11.1. Yenmesi Helal Olmayan Şeyler

105. وَلَا تَحِلُّ الْحَمْرُ الْأَهْلِيَّةُ وَلَا الْبَغَالُ وَلَا الْخَيْلُ (سم)

“Ehlî eşeğin, katırın ve atların yenmesi helal değildir.”⁴²²

İmâmeyn'e göre; atın eti helaldir.⁴²³

İmâmeyn'in gerekçesi; Cabir b. Abdillâh (ra) 'ın rivayet ettiği نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لَحْمِ الْحَمْرِ، وَأَذْنِ لِنَافِي لَحْمِ الْخَيْلِ “*Rasûlüllah (sav) Heyber günü Merkep eti yememizi yasakladı. At eti yememize izin verdi.*”⁴²⁴ hadis-i şerifidir.

Ebû Hanife'nin gerekçesi ise; وَالْخَيْلُ وَالْبَغَالُ وَالْحَمِيرُ لَتَرْكِبُوهَا وَزِينَةً (Nahl: 16/8) ayet-i kerimesidir. Zira atın etini yemek helal olsaydı ayet-i kerimede elbette zikredilirdi. Çünkü yiyerek yararlanmak binerek yararlanmaktan daha fazladır.⁴²⁵

Diğer Hanefî kaynaklarında, Ebû Hanife'ye göre “at etinin yenmesi mekruhtur” şeklinde geçmektedir. Ebû Hanife'den gelen bazı zayıf rivayetlere göre, atın eti, tenzihen mekruhtur şeklinde olsa da, kabul gören kuvvetli rivayetlere göre tahrimen mekruh olduğu söylenmiştir. Tercih edilen görüş de, Ebû Hanife'nin görüşüdür.⁴²⁶

1.12. CİNAYETLER KİTABI

106. وَشَبَّهَ الْعَمْدَ: أَنْ يَتَعَمَّدَ الضَّرْبَ بِمَا لَا يُفَرِّقُ (سم) الْأَجْزَاءَ

“Kasden öldürmeye benzeyen katl: Vücudun parçalarını ayırmayan bir şeyle birisine kasden vurarak öldürmektir.”⁴²⁷

⁴²¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 162; Molla Hüsrev, *Dürer* I, 280; Meydâni, *el-Lübâb*, 534.

⁴²² Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 462.

⁴²³ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 400; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 462; Haddâdi, *Cevhere*, II, 445; Meydâni, *el-Lübâb*, 535.

⁴²⁴ Ebu Davud, *Sünen*, Evvel-i Kitabi'l-Et'ime, 25.

⁴²⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 400; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 462; Neseî, Ebû'l Berkât Hafızuddin, *Medarikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, 590; Haddâdi, *Cevhere*, II, 445.

⁴²⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 163; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 400; Haddâdi, *Cevhere*, II, 444; Molla Hüsrev, *Dürer*, 280; Meydâni, *el-Lübâb*, 535.

⁴²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 477.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre; her ne kadar vücudun parçalarını ayırmasa da, büyük bir taşla veya büyük bir odunla vurarak öldürmek, katl-i amde girer. Çünkü genelde bunlar öldürücü şeylerdir. Ama genelde öldürmeyen küçük taşla veya küçük odunla bilerek vursa ve öldürse, bu bilerek öldürmeye benzeyen cinâyet kısmına girer.⁴²⁸

107. ولو مات في البئر غمّاً أو جوعاً فهو هدر (سم)

“Bir kimse kuyuda kederinden veya açlıktan ölse, o hederdir. Kendiliğinden ölmüş sayılır.”⁴²⁹

İmam Muhammed; kuyuya düşen kişi üzüntüden de ölse, açlıktan da ölse kuyuyu kazan kişinin tazminat ödemesi gerektiği görüşündedir. Çünkü hem keder, hemde açlık kuyuya düşmesi sebebiyledir. Kuyuyu kazan kişi onun kederine ve açlığına, dolayısıyla da ölümüne sebep olmuştur.

Ebû Yusuf'a göre ise; açlıktan dolayı ölürse tazmin gerekmez, kederden dolayı ölürse kuyuyu kazan kişinin tazminat ödemesi gerekir. Zira açlığın sebebi değil kederin sebebi kuyuya düşmektir.

İmam Ebû Hanife'ye göre ise; kişi, kuyuya düştüğü için ölmemiştir. Kendi nefsiyle alakalı bir sebepten dolayı ölmüştür. Kuyuya düştüğü için ölmeyince de kuyu kazan kişinin herhangi bir sorumluluğu yoktur.⁴³⁰

1.12.1. Kısasla Öldürülen ve Öldürülmeyenler Kişiler

108. وإن قتل عن وفاءٍ ولا وارث له إلا المولى فله القصاص (م)

“Mükâtep köle öldürüldüğünde borcuna yetecek kadar mal bırakmışsa ve efendisinden başka mirasçısı da yoksa efendinin kısas hakkı vardır.”⁴³¹

İmam Muhammed'e göre; kısas talep etme hakkının sebebi, kölelik mi, yoksa velâyet mi olduğu bilinmediği için, mükâtep kölenin öldürülmesinde kısas yoktur.⁴³²

Kudûrî Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un görüşlerini tercih etmiştir.⁴³³

⁴²⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 144; Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 502; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 477.

⁴²⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 479.

⁴³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 479.

⁴³¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 482.

⁴³² Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 505; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 482; Haddâdi, *Cevhere*, II, 333; Meydâni, *el-Lübâb*, 477.

109. وإذا كان القصاص بين كبار وصغار فلكبار الاستيفاء (سم)

“Öldürülen kişinin mirasçıları arasında, yetişkinler ve küçük çocuklar bulunursa, kısas talep etme hakkı büyüklere aittir.”⁴³⁴

İmâmeyn’e göre; kısas talep etme hakkı müşterek bir haktır. Nasılki aralarında gâip mirasçılar bulunduğunda, hâzır olanların kısas talep etme hakkı yoksa, aralarında küçüklerin bulunduğu bir kısas davasında da sadece büyüklerin böyle bir hakkı yoktur.⁴³⁵

110. ولا قصاص في التخنيق والتغريق (سم)

“Boğazını sıkarak veya suda boğarak bir kişiyi öldüren kişiye kısas uygulanmaz.”⁴³⁶

Bu mesele; vücudun parçalarını ayıran birşeyle öldürme meselesiyle ilişkilidir. Ebû Hanife, boğazı sıkarak veya suda boğarak öldürmeyi uzuvları parçalayıcı alet olarak görmediği için kısas yoktur demiştir. İmâmeyn ise genelde bu tür davranışlar ölüme sebebiyet verdiği için kısasın uygulanması gerektiği görüşündedirler.⁴³⁷

Burada İmâmeyn’in görüşüne açıklık getirmekte fayda vardır. İmâmeyn, boğulan kişinin boğulması, ölünceye kadar devam etmişse veya ölmeden kurtarılmışsa ve kurtulduktan sonra ölmüşse, bu kişinin durumuna bakılır. Eğer insanın genelde ölebileceği kadar bir süre boğulduktan sonra kurtulmuşsa, kısas gerekir demişlerdir. Ancak insan genelde ölmeyecek kadar boğulmuş sonra kurtarılmış, kurtarıldıktan sonra ölmüşse ittifakla kısas gerekmez. Suda boğulmaya gelince; eğer su insanın çoğunlukla kurtulması mümkün olmayacak derecede çok büyük ise ve adam yüzme bilmiyorsa veya yüzerek kurtulma imkanı da olmayan bir suda boğulmuşsa kısas gerekir. Ama küçük suda veya yüzerek kurtulma imkanı olan suda boğulsa kısas gerekmez.⁴³⁸

⁴³³ Kudûrî, *Muhtasar*, 145.

⁴³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 482.

⁴³⁵ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 506; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 482.

⁴³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 483.

⁴³⁷ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 507; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 483; Haddâdi, *Cevhere*, II, 324.

⁴³⁸ İbn-i Abidin, *Reddül-Muhtar ale'd Dürri'l Muhtar Şerh'u Tenviri'l Ebsâr*, X, 187.

1.12.2. Uzuvarlar Hakında Kısas

111. ومن قطع يد غيره فعفا عن القطع ثم مات فعلى القاطع الدية في ماله، ولو عفا عن القطع وما يحدث منه فهو عفو عن النفس، والشجّة كالقطع (سم)

”Bir kimse başkasının elini kesse ve bu kesmeden dolayı affedilse, sonra eli kesilen kişi de bu yaradan dolayı ölse, kesen kişinin malından diyet vermesi gerekir. Eğer başkasının elini kesen kimse, el kesmeden ve bu kesmeden kaynaklanacak şeylerin tamamından affedilmişse, yaralı kimsenin ölmesi halinde, kısas cihetinden affedilmiş demektir. Baş kısmındaki yaralamalar da kesmek gibidir.”⁴³⁹

İmâmeyn’e göre; başkasının elini kesen veya başını yaralayan kişi her ne şekilde affedilirse affedilsin, işlemiş olduğu cinâyetin gereklerinden de affedilmiş demektir. Zira işlemiş olduğu cinâyetin gereği, eğer yaralanan kişi yaradan kurtulursa, suçlunun elinin kesilmesi; eğer o yaradan dolayı ölürsa de, suçlunun öldürülmesidir. Dolayısıyla eli kesilen mağdur tarafından affedilen suçlu, affedildiği suçun gerektirdiği şeylerden de affedilmiş olur.⁴⁴⁰

112. وإذا حضر أحد الوليين وأقام البيّنة على القتل ثم حضر الآخر فإنه يعيد (سم) البيّنة

“Maktûlün iki velisinden birisi hâzır olup katle dair delil beyan etse, sonra diğer veli gelse, birinci veli delilini tekrar getirmesi gerekir.”⁴⁴¹

İmâmeyn, delilin tekrar getirilmesi gerekmediği görüşündedir.⁴⁴²

113. ولو رمى مسلماً فارتدّ والعياذ بالله، ثم وقع السهم به ففيه الدية (سم)

“Bir kimse bir müslümana ok atsa, müslüman kişi o anda (Allah muhafaza eylesin) irtidat etse ve ok isabet etse, bu cinâyette diyet ödemek gerekir.”⁴⁴³

İmamaeyn’e göre diyet gerekmez.⁴⁴⁴

Bu meseledeki İmamların ihtilafı, cinâyet esnasındaki durumu değerlendirmelerinin farklı olmasından dolayıdır. Zira Ebû Hanife, okun atıldığı anda

⁴³⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 487.

⁴⁴⁰ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 515; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 487.

⁴⁴¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 487.

⁴⁴² Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 518; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 487.

⁴⁴³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 488.

⁴⁴⁴ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 520; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 488.

oka hedef olan kişi müslüman ve ma'sum olduğu için okun fırlatıldığı anı itibara alarak diyet gerektiğini söylemektedir.

İmâmeyn ise okun o kişiye isabet ettiği anı itibara almaktadır. Ok isabet ettiğinde o kişi mürtedd olduğu için diyet gerekmediğini söylemektedirler.⁴⁴⁵

114. ولو رمى عبدا فأعتقه مولاه ففيه القيمة (م)

“Bir köleye ok atsa, sonra da efendisi köleyi âzâd etse, oku atan kişiye kölenin kıymetini ödemesi gerekir.”⁴⁴⁶

İmam Muhammed; âzâd etme, okun isabet etmesinden önce olduğu için, okun isabet etmesiyle kölede meydana gelen eksikliğin ödenmesi gerektiğini söylemektedir.⁴⁴⁷

1.13. DİYETLER KİTABI

115. الدية المغلضة: خمس وعشرون بنت محاض ومثلها بنت لبون وحقاق وجذاع (م)

“Diyet-i muğallaza: 25 adet bint-i mahâz (2 yaşında dişi deve), 25 adet bint-i lebûn (3 yaşında dişi deve), 25 tane hikka (4 yaşında dişi deve), 25 tane de ceze‘a (5 yaşında dişi deve) olmak üzere toplam 100 devedir.”⁴⁴⁸

İmam Muhammed’e göre diyet-i muğallaza; 30 ceze‘a, 30 hikka ve 6 ile 9 yaş arasında değişen ve hepsi de gebe olan 40 deve olmak üzere toplam 100 deveden oluşmalıdır.⁴⁴⁹

Kudûrî Ebû Hanife ile Ebû Yusuf’un görüşlerini zikretmiştir.⁴⁵⁰

116. وغير المغلضة: عشرون ابن محاض ومثلها بنات محاض وبنات لبون وحقاق وجذاع، أو ألف دينار. أو عشرة آلاف درهم، ولا تجب الدية من شيء آخر (سم)

“Diyet-i Ğayr-ı Muğallaza: 20 iki yaşında erkek deve, 20 iki yaşında dişi deve, 20 üç yaşında dişi deve, 20 dört yaşında dişi deve ve 20 tane de beş yaşında dişi deve

⁴⁴⁵ Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 520; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 488.

⁴⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 488.

⁴⁴⁷ Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 520; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 488.

⁴⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 489.

⁴⁴⁹ Tahâvî, *Muhtasar*, 234; Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 522; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 489; Haddâdi, *Cevhere*, II, 341; Meydâni, *el-Lübâb*, 482.

⁴⁵⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 147.

olmak üzere toplam 100 deve veya 1000 dinar veya da 10 bin dirhemden olur. Bunların dışında başka bir şeyle diyet verilmez.”⁴⁵¹

İmâmeyn’e göre; 200 sığır, 2000 koyun veya her biri rida ve kamîsden oluşan 200 takım elbise de diyet olarak verilir.⁴⁵²

1.13.1. Hakkında Diyet Gereken Şeyler

117. ومن قطع أصبعاً فشلت أخرى، أقطع يده اليمنى فشلت اليسرى فلا قصاص (سم)

“(Bir kişi) Bir kimsenin bir parmağını kesse, (kesilen parmağın etkisiyle) diğer parmak da çolak hale gelse veya sağ eli kessse de, (kesilen sağ el sebebiyle) sol el de çolak kalsa, kısas gerekmez.”⁴⁵³

İmâmeyn’in bu konudaki görüşü; kesilen parmak veya elden dolayı kısas, çolak kalan uzuvdan dolayı da diyet gerekir. Çünkü bu durumda cinâyet mahalli teaddüt etmiştir. Çolak kalan uzuvdan kısasın düşmesi, kesilen uzuvdan da kısasın düşmesini gerektirmez. İmam Züfer ve Hasan b. Ziyad da İmâmeynle aynı görüştedir. İmam Âzam ise, cinâyet tek fiil ile işlenmiş olduğundan ve çolaklık sebebiyle mümâselet özüllendiğinden dolayı kısas uygulanmaz demiştir.⁴⁵⁴

Ebû Hanife’ye göre her ne kadar kısas gerekme de her iki parmağın veya her iki elin diyetinin ödenmesi gerekmektedir. Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü aktarmıştır.⁴⁵⁵

1.13.2. Başdaki ve Yüzdeki Yaralamalar ve Bunların Gerektirdiği Şeyler

118. ولو شجّه فالتحمت ونبت الشعر سقط (س) الأرض

“Bir kimse başka birinin başını yaralasa, sonra o yara iyileşip yeniden saç çıksa, diyet düşer.”⁴⁵⁶

Ebû Yusuf’a göre; bu durumda câni mağdura çektiirdiği acının diyetini ödemesi gerekir. Çünkü her ne kadar yaranın izi kaybolursa da çekilen acı kaybolmamıştır.

⁴⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 490.

⁴⁵² Kudûrî, *Muhtasar*, 147; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 523; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 490.

⁴⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 496.

⁴⁵⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 531; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 496; Haddâdî, *Cevhere*, II, 350; Meydânî, *el-Lübâb*, 487.

⁴⁵⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 149.

⁴⁵⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 499.

İmam Muhammed ise cânî, mağdurun doktor masrafını ödemesi gerekir demiştir.⁴⁵⁷

1.13.3. Kölenin Cinâyeti

119. وإن دفع المولى القيمة بغير قضاء فإن شاء الثاني شارك الأول، وإن شاء اتبع (سم) المولى

“Köle cinâyet işlediğinde, efendisi, mahkeme kararı olmadan kölenin kıymetini ödemişse, kölenin ikinci cinâyetinin velisi, isterse birinci cinâyetin velisine ortak olur, dilerse de efendiye mürâaat eder. (Bu durumda efendi de birinci veliye başvurur.)”⁴⁵⁸

İmâmeyn’e göre; efendi kölenin kıymetini ilk cinâyette hakk sahibine verdiği için ve kıymetini ödemediğinde ikinci cinâyet de mevcut olmadığı için, efendinin birşey vermesi gerekmez.⁴⁵⁹

Kudûrî, Ebû Hanîfe’nin görüşünü tercih etmiş, İmâmeyn’in görüşüne atıfta dahi bulunmamıştır.⁴⁶⁰

120. ومن قتل عبدا خطأ فعليه قيمته لا يزداد (س) على عشرة آلاف درهم إلا عشرة

“Kim bir köleyi hataen öldürürse, o kölenin kıymetini ödemesi gerekir. Ancak bu miktar on bin dirhem on dirhem aşağısını (9990 dirhemi) geçmemelidir.”⁴⁶¹

İmam Ebû Yusuf’a göre; kölenin kıymeti ne kadarsa o bedelin tamamının ödenmesi gerekir. Çünkü bu cinâyet mala karşı işlenmiş bir cinâyettir. Nasıl ki malda, belli bir meblağ belirlemek doğru değilse, köle için de bir meblağ belirlemeksizin kıymetinin tamamını ödemek gerekmektedir. Ayrıca bir kimse bir köleyi çaldığı zaman, ğâsıbın elinde helak olsa kölenin kıymeti ne olursa olsun tamamının, kölenin efendisine ödenmesi gerektiği konusunda imamlar arasında icmâ vardır.⁴⁶²

Kudûrî Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’in görüşünü tercih etmiştir.⁴⁶³

⁴⁵⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 149; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 533; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 499.

⁴⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 508.

⁴⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 508; Haddâdî, *Cevhere*, II, 358; Meydânî, *el-Lübâb*, 492.

⁴⁶⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 150.

⁴⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 509.

⁴⁶² Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 557; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 509; Haddâdî, *Cevhere*, II, 362; Meydânî, *el-Lübâb*, 493.

⁴⁶³ Kudûrî, *Muhtasar*, 151.

1.13.4. Kasâme Babı⁴⁶⁴

وإن ادّعى الوليُّ القتل على غيرهم سقطت عنهم القسامة، ولا تقبل شهادتهم (سم) على المدّعى عليه. 121.

“Maktûlün velisi, cinâyeti maktûlün bulunduğu mahalle halkından başkalarının işlediğini iddia ederse, o mahalle halkından kasâme düşer. O mahalle halkının müdde‘â aleyh olan zanlılar aleyhine şahitlik etmeleri de kabul edilmez.”⁴⁶⁵

İmâmeyn’e göre; o mahalle halkı, velinin iddia ettiği kişiler hakkında şahitlik yapabilirler. Çünkü veli onları temize çıkarması sebebiyle hem kasâme düşmüştür, hem de onlar üzerindeki töhmet kalkmıştır.⁴⁶⁶

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.⁴⁶⁷

وإن وُجد في دار إنسان فالقسامة عليه وعلى عاقلته (س) إن كانوا حضورا 122.

“Maktûl bir kimsenin evinde bulunursa, kasâme, ev sahibine ve orada hazır bulunan âkilesi üzerine gerekir.”⁴⁶⁸

Ebû Yusuf’a göre; maktûl bir kimsenin evinde bulunursa kasâme sadece ev sahibine düşer. Âkile üzerine kasâme gerekmez. Çünkü ev, ev sahibine aittir. Dolayısıyla âkilenin o evde velâyet hakkı olmadığı için, ev sahibi mahalle sakinleri hükmündedir. Sadece O’nun yemin etmesi gerekir.⁴⁶⁹

Kerhi bu ihtilafın arasını şu şekilde bulmuştur. Eğer âkile ev sahibiyle aynı şehirde ikamet ediyorsa kasâmeye dahil olurlar. Eğer aynı şehirde değillerse kasâmeye dahil olmamakla beraber, diyet ödeme yükümlülüğünden kurtulamazlar.⁴⁷⁰

Eğer bir kimse kendi evinde ölmüş vaziyette bulunursa, Ebû Hanife’ye göre o kimsenin âkilesinin, mirascılarına diyet ödemesi gerekir. İmâmeyn’e göre ise kendi evinde ölmüş vaziyette bulunan kişi hederdir. Hiç kimseye birşey lazım gelmez.⁴⁷¹

⁴⁶⁴ Kasâme: Kâtîli bilinmeyen ve üzerinde cinâyet eseri bulunan bir maktûlün bulunduğu mahalleden seçilen elli kişinin, onu öldürmediklerine ve öldüreni bilmediklerine dâir yemiy etmeleridir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 293)

⁴⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 513.

⁴⁶⁶ Kâsânî, *Bedâyi’*, X, 394; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 513; Haddâdî, *Cevhere*, II, 369; Mevdânî, *el-Lübâb*, 498.

⁴⁶⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 153.

⁴⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 513.

⁴⁶⁹ Haddâdî, *Cevhere*, II, 368; İbn-i Abidin, *Reddül Muhtar*, X, 313.

⁴⁷⁰ Kâsânî, *Bedâyi’*, X, 389.

⁴⁷¹ Haddâdî, *Cevhere*, II, 368.

1.14. VASIYETLER KİTABI

123. وما زاد علي الثلث وللقاتل (س) والوارث تصح بإجازة الورثة

“Malın üçte birinden fazlasını kapsayan vasiyyet ile kâtil ve mirasçılar için yapılan vasiyyet, mirasçılarının onayı ile sahih ve geçerlidir.”⁴⁷²

Ebû Yusuf; Kâtil için yapılan vasiyyeti câiz görmemektedir. Çünkü kâtil için mirasın yasaklanması, cinâyet sebebiyledir. Bu yasağın sebebi olan öldürme ise mevcuttur. Bu nedenle ister mirasçılar onaylasın, isterlerse onaylamasınlar, kâtil için hiçbir şekilde vasiyyet geçerli değildir.⁴⁷³

İmam Âzam ile İmam Muhammed’e göre ise, kâtil için miras ve vasiyyetin men‘edilmesinin sebebi, mirasçılarının hakkıdır.⁴⁷⁴

Kudûrî, mirasçılarının onayını belirtmeksizin, malın üçte birinden fazlasıyla yapılan vasiyyetin ve kâtil için yapılan vasiyyetin câiz olmadığını belirtmektedir. Ebû Hanife ve İmam Muhammed’e göre, kâtil için yapılan vasiyyetin, mirasçılarının icazeti ile sahih olabileceğini Kudûrî’nin şerhlerinde görebiliyoruz.⁴⁷⁵

124. وإن أوصى إلى عبده وفي الورثة كبار لم تصح، وإن كانوا صغارا جازت (سم)

“Bir kimse kölesini vâsi tayin etse, vasiyyet edenin mirasçıları arasında büyük kimseler varsa, bu vasiyyet sahih olmaz. Eğer mirasçılarının hepsi küçükse vasiyyet câizdir.”⁴⁷⁶

İmâmeyn’e göre kölenin küçük çocuklara vâsi tayin edilmesi câiz değildir. Çünkü kölelik küçükler üzerinde velâyet mânidir. Köle vâsi olması durumunda, sahipleri olan çocuklar üzerinde velâyet hakkına sahip olmuş olacaktır.⁴⁷⁷

125. وليس لأحد الوصيين أن يتصرف دون صاحبه (س)

“İki vâsiden birinin, diğeri olmadan tasarrufta bulunma hakkı yoktur.”⁴⁷⁸

⁴⁷² Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 522.

⁴⁷³ Kâsânî, *Bedâyi’*, X, 496; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 523; Haddâdi, *Cevhere*, II, 630; İbn-i Abidin, *Reddû’l Muhtar*, X, 346.

⁴⁷⁴ Kâsânî, *Bedâyi’*, X, 497; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 583; Haddâdi, *Cevhere*, II, 630.

⁴⁷⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 197; Haddâdi, *Cevhere*, II, 630; Meydânî, *el-Lübâb*, 641.

⁴⁷⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 527.

⁴⁷⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 612; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 527; Haddâdi, *Cevhere*, II, 633; Meydânî, *el-Lübâb*, 643.

⁴⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 527.

Ebû Yusuf'a göre; iki vâsiden herbiri, bütün konularda tek başına tasarrufta bulunabilirler. Zira vesâyetin yolu velâyettir. Velâyet ise şer'î bir vasıf olduğundan tecezzi kabul etmez. Dolayısıyla her birerinin tam vesâyeti vardır.⁴⁷⁹

Kudûrî Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in görüşünü zikretmiştir.⁴⁸⁰

ويجوز للوصي أن يَحْتَالَ بِمالِ الْيَتِيمِ إِنْ كَانَ أَجَدًا، وَيَجُوزُ بَيْعُهُ وَشِرَاؤُهُ (سم) لِنَفْسِهِ 126.

“Varlıklı olması halinde vâsinin, yetimin malı ile havaleyi üstlenmesi câizdir. Çocuğun menfaatine olacak şekilde malını çocuğa satması ve yine çocuğun menfaatine olacak şekilde onun malını kendisi için satın alması da câizdir.”⁴⁸¹

İmâmeyn'e göre; nasıl ki vekil, müvekkilinin malını satın alamaz ve kendi malını da ona satamazsa, vâsi de vâsisi olduğu çocuğun malını kendisi için satın alamaz ve kendi malını da çocuğa satamaz.⁴⁸²

وشهادة الوصي للميت لا تجوز، وعلى الميت تجوز، وتجزو للورثة إِنْ كَانُوا كِبَارًا، وَلَا تَجُوزُ إِنْ كَانُوا صِغَارًا (سم) 127.

“Vasînin ölmüş olan kimse lehine şahitliği câiz değil, aleyhine şahitliği câizdir. Yine mirasçılar lehine şahitliği, eğer o mirasçılar büyükseler câiz, küçükseler câiz değildir.”⁴⁸³

Ebû Hanife'ye göre mirasçılar büyükseler ve şahitlik konusu ölen kişinin malı hakkında ise mirasçılar lehine şahitlik caiz değildir. Ama şahitlik konusu, ölünün malı hakkında değilse o zaman büyük olan mirasçılar lehine şahitlik caizdir.⁴⁸⁴

İmâmeyn'e göre; her iki şekilde de şahitlik caizdir. Yani şahitlik konusu ister ölünün malı hakkında olsun, ister ölünün malı dışında başka bir hususta olsun büyük olan mirasçılar için vasînin şahitliği caizdir.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 612; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 527; Haddâdi, *Cevhere*, II, 634; Molla Hüsrev, *Dürrer*, II, 448; Meydâni, *el-Lübâb*, 643.

⁴⁸⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 198.

⁴⁸¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 528.

⁴⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 522.

⁴⁸³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 529.

⁴⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 529.

⁴⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 529.

1.14.1. Kendisiyle Vasıyyet Câiz Olan Şeyler

128. والمحابة إن تقدمت على العتق فهي أولى، وإن تأخرت شاركتها (سم).

“Muhâbat (değerinden ucuza satma) âzâddan önce olursa, Muhâbat evlâdır. Eğer muhâbat âzâddan sonra olursa âzâdla eşit olur.”⁴⁸⁶

İmâmeyn’e göre her iki durumda da âzâd etmek evlâdır.⁴⁸⁷ Çünkü muhâbat fesh edilebilir. Âzâd etmenin ise fesh edilme ihtimali yoktur. Böyle olunca fesh edilme ihtimali olmayan âzâd etme evlâdır.⁴⁸⁸

1.14.2. Malının Üçte Birini Bir Kimseye Geri kalanı da başka Birine Vasıyyet Eden Kişi

129. ولو أوصى له بثلثه ولآخر بثلثه أو بنصفه أو بجميعه (سم) فالثالث بينهما نصفان.

“Terikenin üçte birini bir kimseye, üçte birini, yarısını veya tamamını başka bir kimseye vasıyyet etse, terikenin üçte biri vasıyyet edilen kişiler arasında yarı yarıya taksim edilir.”⁴⁸⁹

İmâmeyn’e göre terikenin üçte biri bir kimseye, yarısı da başka bir kimseye vasıyyet edildiği zaman, terikenin üçte biri beşe bölünür. İki hisse üçte bir vasıyyet edilen kişiye, üç hisse de yarısı vasıyyet edilen kişiye verilir.

Terikenin üçte biri bir kişiye, tamamı başka bir kişiye vasıyyet edildiği zaman ise, terikenin üçte biri dörde bölünür. Bir hisse kendisine üçte bir vasıyyet edilene, üç hisse de kendisine terikenin tamamı vasıyyet edilen kişiye verilir.⁴⁹⁰

130. ولا يضرب (سم) الموصى له بما زاد على الثلث.

“Mûsâ leh (kendisine vasıyyet edilen kişi) terikenin üçte birinden fazlasıyla değerlendirilmez.” Yani üçte birin üstüne çıkan kısım hesaplanmaz.⁴⁹¹

İmameyne göre; vasıyyet edilen kişilerin herbireri için, fazlalık hesap edilip, üçte birlik kısım, kendilerine vasıyyet edilen orana göre paylaştırılır. Mesela: bir kimse

⁴⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 532.

⁴⁸⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 198; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 598; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 532.

⁴⁸⁸ Haddâdî, *Cevhere*, II, 639; Meydânî, *el-Lübâb*, 646.

⁴⁸⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 533.

⁴⁹⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 198; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 534.

⁴⁹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 534.

malının üçte birini bir kimseye, malının tamamını da başka bir kimseye vasiyyet etse, üçte birden fazlası, İmam Âzam’a göre dikkate alınmadığı için, üçte birlik bölüm aralarında eşit şekilde paylaşılır. İmameyn’e göre ise; üçte birden fazlası vasiyyet edildiği zaman, vasiyyet edilen kişiler, üçte biri vasiyyet edilen orana göre paylaşırlar. Dolayısıyla İmameyn’e göre; bu şekilde vasiyyet edilen kişilerden, kendisine malın üçte biri vasiyyet edilen kişi, malın üçte birinin dörtte birini, kendisine malın tamamı vasiyyet edilen kişi ise, üçte birin dörtte üçünü alır.⁴⁹²

131. وإن أوصى بسهم من ماله فله السدس (سم)

“Bir kimse malından bir hisse vasiyyet etse, kendisi için vasiyyet edilen kişiye terikenin altıda biri verilir.”⁴⁹³

İmâmeyne göre; mûsâ-lehe varislerin paylarından birisi kadar verilir. Çünkü vasiyyet eden kişi, “bir hisse verilsin” derken, mirasçılardan birisinin hissesini kasdetmiştir. Eğer mûsâ-lehe verilecek hisse, terikenin üçte birinden fazla olursa, o zaman mûsâ-lehe üçte bir verilir.⁴⁹⁴

İmam Âzam’a göre; mûsâ-leh, mirasçılardan hissesinden en küçük olanı alır. Eğer bu hisse altıda birden az ise, mûsâ-leh altıda bir alır. Altıda birden fazla alamaz. Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmektedir.⁴⁹⁵

132. ومن أوصى بثلاثة لفلان وللمساكين فنصفه لفلان ونصفه للمساكين (م)

“Bir kimse malının üçte birini “falan kişi” için ve “miskinler” için vasiyyet etse, üçte birin yarısı “falan kişi”ye, geri kalan yarısı da “miskinler”e verilir.”⁴⁹⁶

İmam Muhammed’e göre üçte birin üçte ikisi miskinlere verilir. Çünkü miskinler ifadesi en az iki kişiyi içine alır. Vasiyyet mirasın kardeşidir. Mirasda cemi‘en az iki kişi ifade eder. Böyle olunca mirasda olduğu gibi vasiyyette de en az iki kişi cem‘ edince hisseleri üçte ikiye tekâbül eder.⁴⁹⁷

⁴⁹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 534; İbn-i Abidin, *Reddû'l Muhtar*, X, 364.

⁴⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 534.

⁴⁹⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 588; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 534; Haddâdî, *Cevhere*, II, 640; Meydânî, *el-Lübâb*, 646.

⁴⁹⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 198; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 534.

⁴⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 536.

⁴⁹⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 591; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 536.

1.14.3. Komşusu İçin Vasiyyet Eden Kişi

133. ومن أوصى لجيرانه فهم الملاصقون (سم)

“Bir kimse komşularına vasiyyet ederse, o komşular, câr-ı mülâsık (vasiyyet edenin evine evleri bitişik) olanlardır.”⁴⁹⁸

İmâmeyn’e göre komşular; evleri bitişik olanlar ve aynı mahalle mescidinde namaz kılanlardır.⁴⁹⁹

Ebû Hanife kıyasa göre fetva vermiş, İmâmeyn ise istihsan deliline binâen fetva vermiştir. Şöyle ki:

Kıyas yönü: Câr kelimesi mücâveret kelimesi ile aynı köktendir. Mücâveret ise hakikaten bitişik komşular için kullanılır. Bu yüzden şüf’a hakkı bu komşular için sabittir. Bu kıyasa binâen komşuları için vasiyyette bulunan kişinin vasiyyeti bitişik komşular içindir.

İstihsan yönü: Mahallede ikâmet eden herkes için örfen komşu kelimesi kullanılır. Vasiyyet eden kişinin komşularına vasiyyet etmesindeki maksat da komşularına iyilik etmektir. Bunu temin etmek için, vasiyyetin, aynı mescitte namaz kıldığı komşularının tamamı için geçerli olması gerekir.⁵⁰⁰

Ebû Hanife’ye göre, bitişik komşular kiracı-ev sahibi, kadın-erkek, müslüman-zimmî, küçük-büyük fark etmez. Yine bitişik komşu olarak orada ikamet eden köleler de bu vasiyyet konusuna dahildir. İmâmeyn’e göre ise, mutlak kölelere, müdebber kölelere ve ümm-ü veled olan câriyelere vasiyyetten birşey verilmez.⁵⁰¹

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü zikretmiştir.⁵⁰²

134. والأهل: الزوجة (سم)

“Ehl; kişinin hanımıdır.”⁵⁰³

⁴⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 537.

⁴⁹⁹ Kâsânî *Bedâyi’*, X, 520; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 538; Haddâdi, *Cevhere*, II, 643; İbn-i Abidin, *Reddû’l Muhtar*, X, 384; Meydâni, *el-Lübâb*, 647.

⁵⁰⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 601; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, 441.

⁵⁰¹ Haddâdi, *Cevhere*, II, 644.

⁵⁰² Kudûrî, *Muhtasar*, 199.

⁵⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 538.

Bir kimse “falan kişinin ehline” diye vasiyyet etse, bu “falan” kişinin hanımına yapılmış bir vasiyyettir.⁵⁰⁴

İmâmeyn’e göre ehl; geçimlerini temin etmek üzere evinde topladığı âile efradından hür olan kimselerin tamamıdır.⁵⁰⁵

135. وإن أوصى لأقربائه، أو لذوي قرابته، أو لأرحامه، أو لذوي أرحامه، أو لأنسابه فهم اثنان (سم) فصاعداً.

“Eğer akrabalarına, zevi-l karabetine, erhâmına, Zevi-l erhâmına veya ensabına vasiyyet ederse, vasiyyet edilen mal, bütün zi rahm-i mahreminden en az iki kişiye verilir.”⁵⁰⁶ Mirasta olduğu gibi vasiyyet edene en yakın olan iki ve daha fazla kişiye paylaştırılır.

Anne, baba ve çocuklar bu vasiyyet edilen akrabalar içine girmez. Çünkü akraba kelimesi kendisine bir başkası ile bağlı olan yakın demektir. Anne, baba ve çocuklar bir vasıta ile bağlı olan kimseler değil, bizzat kendisi bağlı olan kimselerdir.⁵⁰⁷

İmâmeyn’e göre; bu şekilde yapılan vasiyyet, islama ilk giren dede ile bağlantılı olan akrabaların tamamı için geçerlidir.⁵⁰⁸ Ayrıca baba tarafından akrabalar dahil olduğu gibi anne tarafından akrabalar da vasiyyet konusunun içine dahildir.⁵⁰⁹

136. فإن كان له عمٌ و خالان فللعمِّ النصف وللخالين النصف (سم).

“Eğer vasiyyet edenin (akraba olarak) bir amcası, iki de dayısı varsa, vasiyyet edilen şeyin yarısını amcası, yarısını da iki dayısı alır.”⁵¹⁰

İmâmeyn’e göre; vasiyyet edilen şeyin üçte birini amcası, üçte birini dayılarından birisi, kalan üçte birini de diğer dayısı alır.⁵¹¹

İmamların arasında ki bu ihtilaf *akraba* kelimesine farklı anlam yüklemelerinden kaynaklanmaktadır. Ebû Hanife vasiyyeti mirasa kıyasladığı için baba tarafından akrabalara öncelik vermiştir. Burada *akraba* kelimesi cemi’ bir kelime olduğundan ve

⁵⁰⁴ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 602.

⁵⁰⁵ Kâsâni, *Bedâyi’*, X, 518; Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 602; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 538; Haddâdi, *Cevhere*, II, 646; Molla Hüsrev, *Dürer*, II, 442; İbn-i Abidin, *Reddû’l Muhtar*, X, 386.

⁵⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 539.

⁵⁰⁷ Kâsâni, *Bedâyi’*, X, 518; Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 602; Haddâdi, *Cevhere*, II, 644; İbn-i Abidin, *Reddû’l Muhtar*, X, 389; Meydâni, *el-Lübâb*, 648.

⁵⁰⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 199; Kâsâni, *Bedâyi’*, X, 515; Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 602.

⁵⁰⁹ Haddâdi, *Cevhere*, II, 645.

⁵¹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 540.

⁵¹¹ Kâsâni, *Bedâyi’*, X, 517; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 540; Haddâdi, *Cevhere*, II, 646.

fıkıhta cemi' en az ikiye denk geldiğinden ve amca da bir tane olduğundan iki dayıya bir amca hessesi verilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü Uzak akraba yakın akraba ile müsâvi olamaz.

İmâmeyn ise vasiyyeti mirastan ayrı değerlendirmektedir. Onlara göre, hem baba tarafından hem de anne tarafından, islama ilk giren dededen itibaren, kadın-erkek, uzak-yakın, müslüman-zimmî tek veya birden fazla olsun, bütün akrabalar vasiyyetten eşit miktarda pay alırlar.⁵¹²

137. وفي عمّين وخالين الكلّ للعمّين (سم)

“Eğer vasiyyet eden kimsenin (akraba olarak) iki amcası, iki de dayısı varsa, vasiyyet edilen şeyin tamamı amcalara aittir.”⁵¹³

İmâmeyn'e göre iki amca, iki de dayı varsa, her birerine dörtte bir verilir.⁵¹⁴

Bu ihtilaf, yukarıda izah edilmiş olan *akraba* kelimesine yüklenen mananın İmamlar arasında farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

138. ولو كان له عمٌ واحد فله نصف الثلث (سم)

“Eğer vasiyyet edenin bir tek amcası varsa, üçte birin yarısını alır.”⁵¹⁵

Mevsılî'nin aktardığına göre; İmâmeyn'e göre amca tamamını alır. Kâsâni ise, İmameyn'in Görüşünü şu şekilde aktarmaktadır. Tek amca olduğu zaman, amca vasiyyet edilenin yarısını alır; diğer mahrem olmayan akrabalar da kalan yarısını alır.⁵¹⁶

Ebû Hanife akraba kelimesi cemi olduğu için en az iki kişiye paylaştırılması gerektiğini söylemişti. Burada sadece bir akraba olduğu için, iki hisseden sadece kendi payına düşen vasiyyetin yarısını alır. İmâmeyn'e göre ise, akrabasına vasiyyet edildiğinde, müfred-cemî ayırımı yapmadan, mevcut olan akraba(lar) bu vasiyyeti eşit şekilde paylaşır.⁵¹⁷

139. فإن لم يكن له ذو رحم محرم بطلت (سم) الوصية

⁵¹² Haddâdi, *Cevhere*, II, 645.

⁵¹³ Mevsılî, *el-İhtiyar*, V, 540.

⁵¹⁴ Kâsâni, *Bedâyi'*, X, 517; Merğmâni, *el-Hidâye*, IV, 602; Mevsılî, *el-İhtiyar*, V, 540.

⁵¹⁵ Mevsılî, *el-İhtiyar*, V, 540.

⁵¹⁶ Kâsâni, *Bedâyi'*, X, 518; Mevsılî, *el-İhtiyar*, V, 540.

⁵¹⁷ Haddâdi, *Cevhere*, II, 645.

“Eğer vasiyyet edenin zi rahm-i mahreminden kimse yoksa, vasiyyet batıl olur.”⁵¹⁸

Bu husustaki İmameyn’in görüşü tesbit edilememiştir.

140. وإن كان أبا صلب فالوصية للذكور (سم) خاصةً

“Kendisine vasiyyet olunan kişi bir soyun babası ise, vasiyyet özellikle erkeklere âittir.”⁵¹⁹

İmâmeyn’e göre; vasiyyet edilen şey hem erkeklere hem de kadınlara âittir. Kâsâni, birisi, Ebû Yusuf’un Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğu yönünde, diğeri de İmam Muhammed’le aynı görüşte olduğu yönünde, iki rivayetin oluşunu aktarmaktadır.⁵²⁰

1.15. FERAİZ KİTABI

1.15.1. Zevi-l Erham

141. وأولادهم النصف الاول ثم النصف الثاني (سم)

Zevi-l erham dört sınıftır.

a- Ölünün kızlarının veya oğullarının kızlarının çocukları.

b- Ölen kimsenin fâsid dedeleri ve fâsid nineleri.

c- Ölen kimsenin bütün kız kardeşlerinin çocukları, bütün erkek kardeşlerinin kızları ve ana bir erkek kardeşlerinin çocukları.

d- Ana bir amcalar, bütün teyzeler, bütün dayılar, bütün halalar, bütün amca kızları ve bütün bunların çocukları ve bunlara bağlı olan kimselerdir.

“Bütün bu sınıflardan öncelikli olanlar ilk sınıf, daha sonra da ikinci sınıftır.”⁵²¹

İmâmeyn’e göre zevi-l erhamdan yukarıda belirtilen üçüncü sınıf birinci sınıftan önceliklidir. Çünkü bu üçüncü sınıftan olan kimseler asabeden veya ashâb-ı feraizden

⁵¹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 540.

⁵¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 541.

⁵²⁰ Kâsâni, *Bedâyi’*, X, 506; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 541.

⁵²¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 571.

olanların çocuklarıdır. Zevi-l erhamdan aynı derecede birden fazla kişi bulunursa, mirasçı olanların çocuklarına öncelik verilir.⁵²²

⁵²² Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 571.

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂMEYN'İN İHTİLAFININ BULUNUP DA MEVSİLİ'NİN ATIFTA BULUNMADIĞI YERLER

2.1. NİKAH KİTABI

2.1.1. Kadınların Sözlerine İtibar

1. لا خيار لأحد الزوجين في عيب إلا في الجبِّ والعنة والخِصاء (م)

“Eşlerden her hangi birisi için ayıp sebebiyle muhayyerlik yoktur. Ancak erkeklik uzvunun kesik olması, iktidarsızlık ve burukluk olması müstesnadır (bunlar sebebiyle muhayyerlik hakkı olur).”⁵²³

İmam Muhammed, erkekteki delilik, veba ve alaca hastalığı gibi ayıplardan dolayı, kadının nikâhtan dönme muhayyerliğinin olduğunu söylemektedir.⁵²⁴ Çünkü, erkekteki bu kusurlardan dolayı aralarında maslahatın oluşması mümkün değildir. Bundan dolayı, kadının zararını def etmek için muhayyerlik hakkı vardır. Erkeğin ise, zararı def etmek için elinde boşama yetkisi bulunmaktadır.⁵²⁵

2.1.2. Mehir Fashı

2. ولا يجب إلا بالدخول حقيقة، ولا يتجاوز به المسمى، ويثبت فيه النسب (م)

“Mehir ancak gerçekten dühûl vuku bulursa gerekir. Bu mehir nikâhta belirtilen miktarı geçemez. Fâsid nikâhtan doğan çocuğun nesebi sabit olur.”⁵²⁶

Şeyhayn’a göre çocuğun nesebi nikâh akdi yapıldığı zamandan itibaren değerlendirilir.

İmam Muhammed’e göre ise dühûl vaktinden itibaren değerlendirilir. Sahih ve müftâ bih olan görüş İmam Muhammed’in görüşüdür.⁵²⁷

⁵²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 118.

⁵²⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 113; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 88; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 141.

⁵²⁵ Mevsilî, III, 141; Haddâdi, *Cevhere*, II, 143; Meydâni, *el-Lübâb*, 393.

⁵²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 129.

⁵²⁷ Haddâdi, *Cevhere*, II, 140; Kutluboğa, *et-Tercih ve 't-Tashih*, 249; İbn-i Nüceym, *en-Nehru'l Faik*, II, 254; Meydâni, *el-Lübâb*, 391.

2.1.3. Zimmîlerin Evliliği

ولوتزوجها على خمر أو خنزير ثم أسلما و أحدهما فلها ذلك إن كانا عيينين، وإلا فقيمة الخمر ومهر المثل 3. في الخنزير (سم)

“Eğer zimmî bir kimse, zimmî bir kadını belirli bir şarap veya belirli bir hınzır mukabilinde nikâhlaşa, sonra da her ikisi veya birisi müslüman olsa, kadına belirlenen mehrin verilmesi gerekir. Eğer şarap veya hınzır belirli değilse şarabın kıymeti, hınzırda ise mehr-i misil verilmesi gerekir.”⁵²⁸

İmam Ebû Yusuf’a göre; her ikisinde de mehr-i misil verilmesi gerekir.

İmam Muhammed’e göre ise, her ikisinde de kıymetin verilmesi gerekmektedir.⁵²⁹

Ebû Hanife’nin gerekçesi; şarap zimmîler için, bizdeki sirke gibi, mislî mallardandır. Hınzır ise bizdeki koyun gibi, kıyemî mallardandır. Dolayısıyla onların, kendileri için mislî mallardan olan şarabı, kıyemî mallardan ödemek gerekir ki, onların mislî olarak belirlediği şeyden yüz çevirmiş olalım. Aynı şekilde onların kıyemî olarak belirledikleri şeyi, mislî olarak belirlememiz gerekir ki, onların adetlerinden ve kabul ettikleri şeylerden yüz çevirmiş olalım.

Ebû Yusuf’a göre; her iki durumda da; yani mehir olarak belirlenen şarap veya hınzır, ister muayyen olsun isterse muayyen olmasın, mehr-i misil vermesi gerekir. Çünkü karı-koca nikâh akdi yapıldığı zaman müslüman olsalardı, bu şekilde belirledikleri mehir sebebiyle, mehr-i misil gerekecekti.

İmam Muhammed’e göre ise; nikâh akdi zamanında müslüman olmadıkları için onların şarap ve hınzır üzere nikâh yapmaları sahihtir. Ancak müslüman olduktan sonra bu belirlenen şeyin alınması câiz olmadığı için kıymetinin verilmesi gerekir.⁵³⁰

2.2. BOŞANMA KİTABI

4. والشهر للأيسة والصغيرة والحامل (م) كالحيضة، ويجوز طلاقهن عقيب الجماع

⁵²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 138.

⁵²⁹ Tahâvî, *Muhtasar*, 181; Serahsi, *el-Mebsût*, V, 38; Merğînâni, *el-Hidâye I*, 233; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 138.

⁵³⁰ Serahsi, *el-Mebsût*, V, 39; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 85.

“Hayızdan kesilmiş kadın için, küçük yaştaki kadın için ve hamile kadın için bir aylık süre, hayız müddeti gibidir. Bunlarla cimâ yaptıktan sonra boşamak câizdir.”⁵³¹

Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a göre, bu kadınları sünnet bir talâkla boşamak isteyen kişi her iki talâk arasını birer aylık süre ile ayırır.⁵³²

İmam Muhammed’e göre; hamile olan kadını, sünnet talâkla boşamak için bir aylık sürenin geçmesi yeterli olmaz. Hamilelik süresince (sünnet üzere) sadece bir kere boşayabilir.⁵³³ Zira hayızdan kesilen kadının ve küçük çocuğun bir aylık süresi hayız yerine geçer. Onların hayız olma ihtimali olmadığından bu süre ile değerlendirilir. Hamile kadına gelince; onun hamile olma ihtimali vardır. Hamilelik süresi temizlik müddetinin devam ettiği şeklinde değerlendirilip hayız görmesi beklenmelidir.⁵³⁴

5. والبدعة أن يطلقها ثلاثاً أو ثنتين بكلمة واحدة أوفي طهر لا رجعة فيه (سم)

“Bid’i talâk: tek bir sözle üç veya iki talâkla boşamak veya içerisinde kadına ric’atta bulunmadan bir temizlik döneminde üç talâkla boşamaktır.”⁵³⁵

Ebû Hanife’ye göre; bir kimse hanımını, içerisinde cima bulunmayan temizlik müddeti içerisinde boşayıp hanımına rücû ettikten sonra tekrar boşasa, bu mekruh değildir. Çünkü ric’atın bulunması ikinci talâkın vukûuna imkan vermektedir.

İmâmeyn’e göre ise; içerisinde ric’at bulunsun veya bulunmasın aynı temizlik müddeti içerisinde üç talâkla boşamak mekruhtur. Zira bir talâkla boşamak ile o temizlik müddeti, sünnet talâkın meydana gelebilmesi imkanını ortadan kaldırmıştır. Sünni talâkta, ikinci talâkın meydana gelebilmesi için yeni bir temizlik müddetine ihtiyaç vardır. Aynı temizlik dönemindeki ric’at sünnî talâkın meydana gelebilmesi için yeterli değildir.⁵³⁶

2.2.1. Zihar Babı

6. ولوقال: أنت علي مثل أمي، أو كأمي،..... وإن لم يكن له نية فليس بشئ (م)

⁵³¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 151.

⁵³² Kudûrî, *Muhtasar*, 117; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 152.

⁵³³ Tahâvî, *Muhtasar*, 194; Kudûrî, *Muhtasar*, 117.

⁵³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 152; Haddâdi, *Cevhere*, II, 163; Mevdâni, *el-Lübâb*, 402.

⁵³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 152.

⁵³⁶ Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 15; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 153.

“Bir kimse hanımına “sen bana anamın benzerisin” veya “anam gibisin” dese, (eğer bu sözüyle, hanımının değerli olduğunu kasdettiğini söylerse tasdik edilir. Zıharı kasdettiğini söylerse, zıhar olur. Talâkı kasdettiğini söylerse de bir bâin talâk meydana gelir.) eğer bu sözüyle hiç bir niyyeti yoksa, ne zıhar ne de talâk meydana gelmemiştir.”⁵³⁷

İmam Muhammed’e göre; erkeğin hanımına “sen anam gibisin veya anamın benzerisin” demesi zıhardır. Çünkü kişinin hanımını kendisine haram olan bir uzva benzetmesi nasıl zıharsa, o uzvun sahibinin tamamına benzetmek evleviyetle zıhardır.⁵³⁸

Ebû Hanife ve Ebû Yusuf, bu sözü söyleyen kişi “hiç bir niyyetim yoktu” dediği zaman, bu sözü saygıya hamledilir. Dolayısıyla herhangi bir şey lazım gelmez demişlerdir. İmam Muhammed ise hanımını, “kendisine haram olan birisinin bir kısmına benzetmesi zıharsa, tamamına benzetmesi daha büyük zıhardır” diyerek bu sözün zıhar olduğunu söylemiştir.⁵³⁹

Kudûrî Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’un görüşünü tercih etmiş İmam Muhammed’in görüşüne yer vermemiştir.⁵⁴⁰

2.2.2. Liân Babı

ويصح نفي الولد عقيب الولادة، وفي حالة التهنة، وابتياح آلة الولادة (سم) 7.

“Çocuğu nefy etmek, doğumun hemen ardından, tebrik etme müddeti içinde veya doğum için gerekli malzemelerin satın alınma sürecinde sahih olur.”⁵⁴¹

İmâmeyn’e göre çocuğun, lohusalık müddeti içerisinde nefy edilmesi de sahihtir. Çünkü, lohusalık bir nevî doğumun eseridir.⁵⁴²

Hanefî fukahasının çoğunluğu Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmişlerdir.⁵⁴³

⁵³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 198.

⁵³⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 198; Haddâdi, *Cevhere*, II, 227.

⁵³⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 297; Haddâdi, *Cevhere*, II, 227; Meydânî, *el-Lübâb*, 425.

⁵⁴⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 126.

⁵⁴¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 207.

⁵⁴² Kudûrî, *Muhtasar*, 130; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 305; Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 207; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 243; Bilmen, *Hukukî İslamiyye Kamusu*, II, 339.

⁵⁴³ Meydânî, *el-Lübâb*, 433.

2.2.3. Nafaka Babı

8. وإن منعت نفسها حتى يوفّيها مهرها فلها النفقة (سم)

“Mehrini alıncaya kadar kendini kocasından men‘ eden kadının nafaka hakkı vardır.”⁵⁴⁴

Ebû Hanife, kadının kendisini kocasına teslim etmemesinin sebebi koca olduğu için kadını nafakadan mahrum etmeye kocanın hakkı yoktur diyor. Çünkü mehrini vermemek bir zulümdür. Bu zulümden dolayı kadının kocasından uzak durması itaatsizlik olarak algılanamaz. Kadının kendi nefsinin kocasından men‘ etmesi, isterse dühûlden önce olsun, isterse sonra olsun fark etmez.

İmâmeyn’e göre; kadının kocasından imtina‘ etmesi dühûlden sonra olmuşsa, nafaka hakkını kaybeder. Zira mehrin karşılığı olan tenasül uzvunu gerdekte kocasına teslim etmiş olmakla kendini sakındırma hakkı bitmiştir.⁵⁴⁵

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.⁵⁴⁶

9. ولو حُجَّت (س) أو حُبِسَتْ بدين، أو غصبها غاصب فذهب بها، فلا نفقة لها

“Kadın hacca giderse veya borç sebebiyle hapsedilirse veya başka birisi onu kaçırsın ve o da kaçırana beraber giderse kadına nafaka gerekmez.”⁵⁴⁷

Ebû Hanife’ye göre, erkekten kaynaklanmayan bu sebeplerden dolayı, kadın, erkeğin evinde olmadığı için kadına nafaka verilmesi gerekmez.

Ebû Yusuf’a göre, farz olan hacca gittiği zaman nafaka verilmesi gerekir. Çünkü bu tür evden uzaklaşma, zaruri bir uzaklaşmadır. Erkek kadına bir aylık haza nafakasını verir. Geri kalan nafakasını da haccdan döndükten sonra verir.⁵⁴⁸

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşüne yer vermiş, Ebû Yusuf’un ihtilafına şerhlerinde değinilmiştir.⁵⁴⁹

10. وإن أسلفها النفقة أو الكسوة ثم مات أحدهما، لم يرجع بشئ (م)

⁵⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 225.

⁵⁴⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 225.

⁵⁴⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 133.

⁵⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 226.

⁵⁴⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 321; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 226; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 286.

⁵⁴⁹ Kudûrî, *Muhtasar*, 134; Haddâdî, *Cevhere*, II, 266; Meydânî, *el-Lübâb*, 444.

“Eğer kişi hanımının nafakasını veya giyeceğini peşin olarak verir de eşlerden birisi ölürse, sağ olan herhangi bir şey talebinde bulunmaz.”⁵⁵⁰

İmam Muhammed’e göre ölüm anına kadarki nafaka hesap edilir. Geriye kalan mal kocaya iade edilir. Çünkü kadın bir yıllık hakedeceği nafakayı peşin almıştır. Ölüm sebebiyle ölüm sonrası hakedeceği nafaka bâtıl olmuştur. Artık o nafakayı hak etme imkanı kalmamıştır.⁵⁵¹

Hanefi fakihleri; Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’un görüşünün sahih olduğunu söylemektedirler.⁵⁵²

2.2.4. Çocukların Nafakası

11. والمعتبر الغنى المحرم للصدقة (سم)

“Nafaka konusunda müteber olan zenginlik, zekât almayı haram kılan zenginliktir.” Zekât alması câiz olmayacak derecede malı olan kimse, malı nisaba ulaşmasa da, sorumlu olduğu kişilerin nafakasını temin etme hususunda zengin kabul edilir.⁵⁵³

İmam Ebû Yusuf, nafaka hususunda zenginliğin ölçüsünü nisab miktarı mala sahip olmak olarak takdir etmiştir. İmam Muhammed ise, bu ölçüyü fazlaca dar tutmuş ve kendisinin ve çoluk çocuğunun bir aylık nafakasından arta mal kalıyorsa, bu kimse nafakasıyla mükellef olduğu diğer akrabalarının nafakasını temin etme hususunda zengin sayılır demiştir.⁵⁵⁴

2.3. YEMİNLER KİTABI

2.3.1. Kasem Harfleri ve Kendisiyle Yemin Edilen Şeyler

12. وَحَقَّ اللَّهُ (س) لَيْسَ بِيَمِينٍ

⁵⁵⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 227.

⁵⁵¹ Kudûrî, *Muhtasar*, 135; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 227; Haddâdi, *Cevhere*, II, 268.

⁵⁵² Mevdânî, *el-Lübâb*, 446.

⁵⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 233.

⁵⁵⁴ Merğânî, *el-Hidâye*, II, 329; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 233.

“Allah’ın Hakkına yemin olsun demek yemin sayılmaz.”⁵⁵⁵

Ebû Yusuf’a göre; bu söz yemindir. Çünkü “hakk” Allah’ü Teâlâ’nın sıfatıdır. Bu tür yemin eden kimse “Hakk olan Allah’a yemin olsun” demiş gibidir.⁵⁵⁶ Örf açısından bakıldığında Ebû Yusuf’un görüşü tercih edilen görüştür.⁵⁵⁷

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir. Meydâni de Fakihlerce sahih olan görüşün Ebû Hanife’nin görüşü olduğunu söylemektedir.⁵⁵⁸

2.3.2. Bir Yere Girmemeye veya Çıkamaya yemin Eden Kişi

13. حلف لا يخرج، فأمر رجلاً فأخرجه حنث، وإن أخرجه مكرهاً لا يحنث (م)

“Bir kimse dışarı çıkmayacağına yemin etse, başka birisine kendisini dışarı çıkarmasını emretse ve o kimse de çıkarsa yemininden dönmüş olur. Fakat o kimseyi zorla dışarı çıkarırsa yemininden dönmüş olmaz.”⁵⁵⁹

İmam Muhammed’e göre, yemin eden kimse dışarı çıkmaya zorlandığında direnme gücü varsa, bu güce rağmen çıkmışsa yemininden dönmüş olur.⁵⁶⁰

2.3.3. Üzerindeki Elbiseyi Giymeyeceğine Yemin eden Kişi

14. ومن حلف لا يركب دابةً فلانٍ فركب دابةً عبده المأذون لم يحنث، مديونا كان أو غير مديون (سم)

“Bir kimse “Falan kişinin bineğine binmeyeceğim” diye yemin etse, o kimsenin ticarete izinli kölesinin bineğine binse, o köle ister borçlu olsun isterse borçlu olmasın yemininden dönmüş olmaz.”⁵⁶¹

Ebû Yusuf’a göre; eğer kişi hayvana binerken, hayvanına binmeyeceğine dair yemin ettiği kişinin bineğine binme niyetiyle binerse, köle borçlu da olsa borçsuz da olsa yemininden dönmüş olur. Ancak niyet yoksa yemininden dönmüş olmaz.

⁵⁵⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 281.

⁵⁵⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 357; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 281; Haddâdi, *Cevhere*, II, 465; Meydâni, *el-Lübâb*, 543.

⁵⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 281; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 380.

⁵⁵⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 164; Meydâni, *el-Lübâb*, 543.

⁵⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 284.

⁵⁶⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 284.

⁵⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 288.

İmam Muhammed'e göre ise; niyet olsa da, olmasa da yemininden dönmüş olur. Zira İmâmeyn'e göre, o binek me'zûn kölenin efendisinin mülküdür. Ancak bu mülkiyetin efendiye izafetinde Ebû Yusuf, niyete ihtiyaç vardır demiştir.⁵⁶²

2.3.4. Hîyn, Zaman ve Dehr Kelimeleriyle Yapılan Yemin

15. والأيام والشهور والسنون عشرة، وفي المنكر ثلاثة (سم)

“El-eyyam, eş-şühûr ve es-sinûn kelimeleri (ma'rife olarak kullanıldığında) on rakamını gösterirler. Nekre olarak kullanıldıklarında ise üç rakamını gösterirler.”⁵⁶³

İmâmeyn: الأَيَّام kelimesi yediye, الشُّهُور kelimesi ise on ikiye bu iki kelimenin dışındaki kullanılan ifadeler ise ömrün tamamına delalet eder. Çünkü bu kelimelerin başında bulunan *el* takısı ahd-i zihni içindir. Bu da الأَيَّام kelimesinin, haftanın günlerinin sayısı olan yediye, الشُّهُور kelimesinin senenin aylarının sayısı olan on ikiye delalet ettiğini, diğer kelimelerin de ömrün bütün günlerine delalet ettiğini göstermektedir.⁵⁶⁴

2.3.5. Yememek ve İçmemek Üzere Yemin Eden Kişi

16. حلف لا يأكل من هذه الحنطة لا يحنث ما لم يقضُها (سم)

“Şu buğdaydan yemeyeceğim diye yemin eden kimse o buğdayı çiğneyerek yemediği müddetçe yemininde hânis olmaz.”⁵⁶⁵

Zira buğdayın hakiki manasında kullanılmasına bir engel yoktur. Çünkü buğdayın kavurarak veya kaynatarak yenmesi de mümkündür. Buğday o haliyle de yenilebileceği için bu kelimeyi hakiki manasında kullanıp, mecazi manasına hamletmemek gerekir.

İmâmeyn'e göre; buğdayın yenmesi, hakiki manasına hamledilebileceği gibi, mecazen, örfen o buğdayın ekmeğine de delalet ettiği için, kişi o buğdaydan yapılan ekmeği de yerse yemininden dönmüş olur.⁵⁶⁶

17. والرُّطْبُ والعنب والرَّمان (سم) والخيار والقثاء ليس بفاكهة

⁵⁶² Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 363; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 289; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 397.

⁵⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 293.

⁵⁶⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 168; Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 371; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 293; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 421.

⁵⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 293.

⁵⁶⁶ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 365; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 293; Haddâdi, *Cevhere*, II, 482; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 405; Meydâni, *el-Lübâb*, 549.

“Taze hurma, üzüm, nar, hıyar ve acur meyve sınıfına girmez.” Meyve yemeyeceğim diye yemin eden kimse, bu sayılan şeyleri yerse, yemininden dönmüş olmaz.⁵⁶⁷

İmâmeyn’e göre; taze hurma, üzüm ve nar meyve sınıfındandır. Çünkü bunlar örfte meyve olarak tüketilmektedir. Bu yiyecekleri satan kişiye örfte meyveci denilmektedir. Meyve yemeyeceğim diye yemin eden kişi, örfte meyve olarak kullanılan bu yiyecekleri yerse, yemininden dönmüş olur.⁵⁶⁸

18. والإدام: ما يُصْطَبَغُ به (سم) كالخل والزيت والملح

“Katık: sirke, zeytinyağı ve tuz gibi kendisiyle katık yapılabilinen şeylerdir.”⁵⁶⁹

İmam Muhammed’e göre; âdeten ekmekle yenilebilen herşey katıktır.

Ebû Yusuf’a göre; kuru ceviz de katıktır. İmam Muhammed’in Ebû Yusuf’tan rivayet ettiğine göre, kuru hurma, ceviz, kuru üzüm, kavun, bakliyat ve diğer meyveler tek başlarına yenilebildiği için ve ekmeğe tâbi olmadıkları için katık olmazlar. Çünkü bir yiyeceğin katık olabilmesi için ekmekle beraber yenilebilmesi gerekmektedir. Ancak bu tür yiyecekler, herhangi bir yerin örfünde ekmekle beraber yenilen şeylerden ise o yöre için katık olurlar.⁵⁷⁰

19. والشرب من النهر: الكرع منه (سم)

“Nehirden su içmek, bizzat ağzını nehre dayayarak içmektir.” Bir kimse herhangi bir nehirden su içmemeye yemin ederse, o nehrin suyunu eliyle avuçlayarak veya bir kapla içse, yemininden dönmüş olmaz.⁵⁷¹

İmâmeyn’e göre; kişi herhangi bir nehirden su içmeyeceğine yemin ederse, o nehrin suyunu her ne şekilde içerse içsin yemininden dönmüş olur.⁵⁷²

İmamların bu ihtilafı, الكرع kelimesinin delaletinden kaynaklanmaktadır. Zira İmam-ı Âzam, من harfinin teb‘îz ifade etmesinden yola çıkarak, bu kelimeyi hakiki manasına haml etmiş ve direk su içmeye delalet ettiğini söylemiştir. Çünkü, bir

⁵⁶⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 295.

⁵⁶⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 366; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 295; Haddâdi, *Cevhere*, II, 492; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 408.

⁵⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 296.

⁵⁷⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 366; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 296.

⁵⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 297.

⁵⁷² Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 297; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 411.

kelimenin, zaruri bir durum yokken, mecazi manaya haml edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ama bir kimse “şu nehrin suyundan içmeyeceğim” diye yemin etse, o nehrin suyunu her ne şekilde içerse içsin, yemininden dönmüş olur. Çünkü bu durumda, yemin eden kişi nehri değil nehrin suyunu kasdederek yemin etmiştir.

İmâmeyn’e göre ise; bir kelimenin kullanıldığı örfе göre, hem hakiki, hem de mecâzi manada kullanılması mümkündür. الكرع kelimesini de, hem hakiki manası olan direk ağzını dayayarak içme manasında, hem de mecâzen el ile veya kap ile içme manasında kullanmamız mümkündür.⁵⁷³

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, içmemeye yemin ettiği nehirden ayrılan ırmak vs. akarsulardan içen kimse, bütün imamlara göre yemininden dönmüş olmaz. Çünkü o akarsuyun asıl nehre izafesi o ırmağın nehirden ayrılmasıyla ortadan kalkmıştır.⁵⁷⁴

2.3.6. Gökyüzüne Çıkmaya ve Benzeri Şekilde Yemin Eden Kişi

20. والعقد اللؤلؤ ليس بخليّ حتى يكون مُرَصَّغًا (سم)

“İnci gerdanlık, işlenmediği ve yaldızlanmadığı sürece ziynet değildir.”⁵⁷⁵ Bir kimse ziynet takmayacağım diye yemin etse de, işlenmemiş ve yaldızlanmamış gerdanlık taksa yemininde hânis olmaz.

İmâmeyn’e göre işlenmiş ve yaldızlanmış olmasa da, inciden yapılan gerdanlık ziynettir. Merğınâni ve Haddâdi, İmâmeyn’in görüşünün müftâ-bih olduğunu söylemektedir. Şeyh Zade Dâmad da örfümüze göre İmâmeyn’in görüşünün fetvaya yakın olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁶

21. حلف لا ينام على فراش فجعل عليه فراشا آخر ونام لم يحنث (س)

“Bir kimse bir yatak üzerinde uyumamaya yemin etse, o yatağın üzerine başka bir yatak serip uyusa yemininden dönmüş olmaz.”⁵⁷⁷

⁵⁷³ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 367; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 297; İbn-i Nüceym, *en-Nehru'l Faik*, III, 86; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 411.

⁵⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 297; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 411.

⁵⁷⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 302.

⁵⁷⁶ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 377; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 302; Haddâdi, *Cevhere*, II, 492; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 439.

⁵⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 302.

İmam Ebû Yusuf'dan gelen bir rivayete göre; kişi bir yatak üzerinde uyumayacağı diye yemin edip, üzerine başka bir yatak serip uyuduğunda yemininden dönmüş olur. Ebû Yusuf'dan gelen başka bir rivayete göre ise; O'nun da Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğu aktarılmaktadır.⁵⁷⁸

2.3.7. Nezir Babı

ولو نذر ذبح ولده أو نحره لزمه ذبح شاة (س). 22.

“Bir kimse oğlunu kesmeyi veya kurban etmeyi adasa, ona bir koyun kesmesi gerekir.”⁵⁷⁹

Ebû Yusuf'a göre; oğlunu kesmeyi veya kurban etmeyi adayan kişiye bir şey gerekmez. Çünkü bu tür bir nezir ma'siyettir. Ma'siyet üzere nezirde bulunmak ise sahih değildir. İmam Züfer de Ebû Yusuf'la aynı görüştedir.⁵⁸⁰

Bu hususta Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in gerekçesi, İbrahim (as) ve oğlu İsmail'i kurban etme hadisesidir. Kur'an-ı Kerim'de bu hadisenin anlatılması, çocuğunu kesmeyi adayan kişinin koyun kurban etmesi gerektiğine delildir.

Burada şu meseleleri de zikretmek yerinde olacaktır. Bir kimse kölesini veya kendi nefsinin kurban etmeyi nezr etse, İmam Ebû Hanife'ye göre bir şey lazım gelmez. İmam Muhammed'e göre ise, bir koyun kesmesi gerekir. İmam Muhammed, kişinin köle üzerindeki mülkiyetinin, oğlu üzerindeki mülkiyetinden daha kuvvetli olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla çocuğu için koyun kesmesi gereken, kölesi için evleviyetle kesmesi gerekir. Yine oğlunu kesmeyi adayan kişi için câiz olan koyun, kendi nefsinin kesmeyi adayan kişi için de câiz olur diyerek, kendi nefsinin kesmeyi nezr eden kişiye de koyun kesilmesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁸¹

Hulasa; çocuğunu, kendi nefsinin veya kölesini kesmeyi adayan kişi, İmam Muhammed'e göre her üçünde de koyun kurban eder. Ebû Hanife ye göre sadece

⁵⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 302; Haddâdi, *Cevhere*, II, 488; İbn-i Nüceym, *en-Nehru'l Fâik*, III, 114.

⁵⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 309.

⁵⁸⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 309.

⁵⁸¹ Haddâdi, *Cevhere*, II, 472.

çocuğunu kesmeyi adayan kişi koyun keser, diğerleri için birşey gerekmez. İmam Ebû Yusuf'a göre ise, hiçbirinde birşey lazım gelmez.⁵⁸²

2.4. HADLER KİTABI

2.4.1. Zina Eden Kişinin Haddi

23. وَيَضْرِبُ بِسَوْطٍ لَا ثَمَرَةَ لَهُ ضَرْبًا مُتَوَسِّطًا يَفْرَقُهُ عَلَى أَعْضَائِهِ إِلَّا رَأْسَهُ (س)

“(Zina sebebiyle hadd uygulanacak kişiye) Budağı ve dalı olmayan bir sopa ile orta bir vuruşla, başı, yüzü ve ferici hariç vücûdunun farklı yerlerine vurulur.”⁵⁸³

Ebû Yusuf'a göre; zina eden kişinin başına da bir sopa vurmak gerekir. Çünkü o kimsenin başına da bir sopa vurmakla telef olmasından korkulmaz.⁵⁸⁴

2.4.2. Çocuğunun veya Babasının Cârîyesiyle Cima' Eden Kişi

24. وَلَوْ اسْتَأْجَرَ امْرَأَةً لِيَزْنِيَ بِهَا وَزْنِي بِهَا، أَوْ وَطِئَ أجنبيةً فيما دون الفرج، أَوْ لَاطُ فُلَا حَدَّ عَلَيْهِ وَيُعْزَرُ (سم)

“Bir kimse, zina etmek için bir kadın kiralasa ve onunla zina yapsa veya yabancı bir kadınla tenâsül uzvunun haricinde bir yerden cimâ yapsa veya livata yapsa, hadd cezası değil tâzir cezası uygulanır.”⁵⁸⁵

İmâmeyn'e göre; bu fiillerin tamamında hadd cezası uygulanır. Çünkü kişinin kadını parayla kiralaması, işlediği fiili zina olmaktan çıkarmaz. Yine yabancı bir kadının cinsel organından değil de mak'atından cimâda bulunması ve livata yapması o fiili zina olmaktan çıkarmaz. Çünkü tüm bu durumlarda arzu edilen şehvet duygusu tamamıyla mevcuttur. Ancak cinsel organ ve mak'atın haricinde bir yerden yararlanmak ittifakla tâzir cezası gerektirir.⁵⁸⁶

⁵⁸² Haddâdi, *Cevhere*, II, 472.

⁵⁸³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 319.

⁵⁸⁴ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 384; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 319; Haddâdi, *Cevhere*, II, 382; İbn-ü Hümâm, *Şerh'u Fethu'l Kadir*, V, 232; İbn-i Nüceym, *en-Nehru'l-Faik*, III, 133; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 456.

⁵⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 325.

⁵⁸⁶ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 390; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 325; Haddâdi, *Cevhere*, II, 389; İbn-ü Hümâm, *Şerh'u Fethu'l Kadir*, V, 262; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 467.

Ebû Hanife, sahabenin, bu tür fiilleri yapanlara ne tür ceza verilmesi gerektiği hususunda ihtilafa düşmeleri sebebiyle bu fiillerin zina sınıfına girmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü bu fiiller zina fiiline girseydi, zinanın cezasının belli olmasından dolayı sahabe ihtilafa düşmemeleri gerekirdi. Yalnız bu fiilleri işleyen kişi ölünceye kadar veya tevbe edinceye kadar hapsedilir. Hatta Ebû Hanife, livata fiilini adet haline getiren kişiyi, siyaseten imamın öldüreceğini söylemektedir.⁵⁸⁷

Ebû Hanife bu fiilleri işleyenlere zina haddi değil, tâzir cezası uygulanır derken, bu suçları zina suçu olarak görmektedir. Buradan bu fiilleri zina suçundan daha hafif gördüğü anlaşılmamalıdır. Zira O kat'i nassla sabit olan cezanın zina olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmesi sebebiyle zanni olan bir meselede uygulanmayacağını söylemektedir. Aslında İmameyn, “bu suçlar zina hükmündedir” derken, bu suçların aslı zina değil hükmî zina olduğunu da i'tiraf etmektedirler. Bu yüzden Ebû Hanife'nin görüşü daha kuvvetli görünmektedir.⁵⁸⁸

25. وأكثر التعزير تسعة وثلاثون (س) سوطا

“Tâzir cezasının en fazlası otuz dokuz sopa vurmaktır.”⁵⁸⁹

Ebû Yusuf tâzirin en fazlasını, bir rivayete göre yetmiş beş sopa, diğer bir rivayete göre de yetmiş dokuz sopa olarak takdir etmiştir.⁵⁹⁰

Tâzir cezasının belirlenmesinde İmam Âzam ve İmam Muhammet, hadd cezalarının en azını dikkate almışlardır. Zira haddin en azı kölenin içki içme cezası olan kırk sopadır. Tâzir cezası hadd cezasından az olması gerektiği için, bu kırk sopanın bir eksiği olan otuz dokuz sopa vurulması gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Ebû Yusuf ise; hürlerin hadd cezalarının en azını baz almıştır. Şöyle ki; hürlerin hadd cezasının en azı seksen sopadır. Seksen sopadan, bir rivayete göre beş sopa eksilterek, başka bir rivayete göre de bir sopa eksilterek cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. İmam Züfer de tâzir cezasının yetmiş dokuz sopa olduğunu söylemiştir. Kıyas da bunu gerektirir. Çünkü seksenden bir sopa az vurmak ile

⁵⁸⁷ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 390; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 468; Meydâni, *el-Lübâb*, 508.

⁵⁸⁸ İbn-ü Hümâm, *Şerh'u Fethu'l Kadir*, V, 262.

⁵⁸⁹ Mevslî, *el-İhtiyar*, IV, 328.

⁵⁹⁰ Haddâdi, *Cevhere*, II, 401; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 496.

hakikaten hadd cezasından aşağı cezalandırılmış olur.⁵⁹¹ Nesefî İmam Züfer'le Ebû Yusuf'un birleştiği görüşü zikretmiştir.⁵⁹²

2.4.3. İçki İçme Haddi

26. وهو كحد الزنا كيفية وحدّ القذف كمية وثبوتاً (م)

“İçki içme haddi, keyfiyet bakımından zina haddi gibi, kemiyyet ve sübût bakımından da zina iftirası haddi gibidir.” Yani zina haddinde olduğu gibi kişinin üzerinden elbiseleri çıkarılır ve iftira haddindeki sayı (80 sopa) kadar sopalar vücudunun farklı yerlerine vurulur.⁵⁹³

İmam Muhammed'e göre içki içme suçu zina suçundan daha hafif bir suç olduğu için cezada da bir hafifletme olması gerekmektedir. Bu yüzden üzerinden elbiseler çıkarılmaz.⁵⁹⁴

Şeyhayn'ın gerekçesi ise içki içme suçu belirlenirken, sopa sayısı, zina haddinin sopa sayısından daha aşağı tutarak hafifletilmiştir. Ayrıca bir hafifletme gerekmemektedir. O yüzden şekil olarak zina haddi cezası gibi uygulanmalıdır.⁵⁹⁵

27. والتقاعد بذهاب السكر والرائحة (م)

“İçki içme de suçun, zaman aşımına uğraması, sarhoşluğun ve şarabın kokusunun gitmesiyle olur.”⁵⁹⁶

İçki içen kimse, sarhoşluk ve şarabın kokusu gittikten sonra içki içtiğini ikrar etse veya başkaları onun içki içtiğine şahitlik etse hadd uygulanmaz.⁵⁹⁷

İmam Muhammed, kokunun gitmesi veya sarhoşluğun geçmesinden sonra ikrar bulunursa, zina haddinde olduğu gibi, hadd uygulanacağını söylemektedir.⁵⁹⁸

28. والسكران من لا يعرف الرجل من المرأة، والأرض من السماء (سم)

⁵⁹¹ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 406; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 328; Haddâdi, *Cevhere*, II, 401; İbn-i Nüceym, *en-Nehr'ul-Faik*, III, 171; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 495; Meydâni, *el-Lübâb*, 513.

⁵⁹² Nesefî, *Kenzü-d Dekâik*, 59.

⁵⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 334.

⁵⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 334; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 480.

⁵⁹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 334.

⁵⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 334.

⁵⁹⁷ Kudûrî, *Muhtasar*, 156; Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 398.

⁵⁹⁸ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 399; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 334; Haddâdi, *Cevhere*, II, 391; İbn-ü Hümâm, *Şerh'u Fethu'l Kadir*, V, 303; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 480.

“Sarhoş; erkekle kadını, yerle göğü birbirinden ayırt edemeyen kişidir.”⁵⁹⁹

İmâmeyn’e göre sarhoş, konuşmasında kelimeleri birbirine karıştıran ve saçmalayan kişidir. Bir çok alimin görüşüne mutabık olan bu tarif, halk arasında sarhoş denilince akla gelen tariftir. Müftâ bih olan görüşte budur.⁶⁰⁰

Ebû Hanife’nin sarhoşu yukardaki şekilde tarif etmesinin sebebi, suçlulardan haddi düşürme çabasıdır.

2.4.4. İçecekler Babı

29. (سم) المحرَّم منها: الخمر وهي النِّئى من ماء العنب إذا غلا واشتدَّ وقنف بالزبد

“Haram olan içkilerden şarap: kendi kendine kaynayıp şiddetlenen ve köpüğünü atan üzüm suyudur.”⁶⁰¹

İmâmeyn’e göre; üzüm suyu kaynayıp şiddetlenince köpüğünü atmış olması şart değildir. Çünkü, köpüğünü atmadan da şarap adını alır ve şiddetlendiği zaman insanın aklını bozar.⁶⁰²

30. (سم) وحرمة هذه الأشربة دون حرمة الخمر فيجوز بيعها وتضمن بالإتلاف

“Bu son üç içkinin (a-tila: üzüm suyu kaynatılıp üçte birinden azının kaybolması, b- seker: kaynatılmadan kendi kendine kabarıp üçte birinden azı kaybolan hurma suyu, c-nakiü’z-zebib: kendi kendine kabarıp şiddetlenen kuru üzüm şırası) haramlığı şarabın haramlığından aşağıdır. Dolayısıyla bunların satılması câizdir. Telef edilmesiyle de tazmin gerekir.”⁶⁰³

İmâmeyn’e göre bunlar da şarap gibi haramdır ve satılması câiz değildir.

Ebû Yusuf’dan gelen bir rivayete göre bu içkiler kaynatıldıklarında ve üçte birinden fazlası gittiğinde satılması câizdir ve telef edildiğinde tazmin gerekir.

⁵⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 335.

⁶⁰⁰ Merğînâni, *el-Hidâye*, II, 400; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 335; Haddâdi, *Cevhere*, II, 392; İbn-ü Hümâm, *Şerh’u Fethu’l Kadir*, V, 312; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 481; Meydâni, *el-Lübâb*, 509.

⁶⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 336.

⁶⁰² Kâsâni, *Bedâyi’*, VI, 406; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 336; Haddâdi, *Cevhere*, II, 423; Meydâni, *el-Lübâb*, 523.

⁶⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 337.

Ebû Hanife'nin gerekçesi şudur. Bu içkiler şarabın aksine mütekavvim mallardır. Çünkü bunların değerinin düştüğüne dair bir delil yoktur. Telef edildiklerinde misliyle değil kıymetiyle ödenir.⁶⁰⁴

31. وَإِنْ اشْتَدَّ إِذَا شُرِبَ مَا لَمْ يَسْكُرْ مِنْ غَيْرِ لَهْوَ (م)

“Kuru hurma ve kuru üzüm şırası azıcık kaynatılırsa, şiddetlense bile, eğlence maksadıyla içilmediğinde, sarhoş etmediği müddetçe helâldir.”⁶⁰⁵

İmam Muhammed, bu içkilerin şaraba kıyas ederek haram olduğunu söylemektedir. Zira şarabın azı da, çoğu da, içen kişi sarhoş olsa da, olmasa da haramdır.⁶⁰⁶

Haddâdi'nin Cevheretü-n Neyyire'sinde, Ebû Yusuf'un, Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğu zikredilmiştir.⁶⁰⁷

32. وَنَبِيذُ الْعَسَلِ وَالنَّيْنِ وَالْحَنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالذَّرَّةِ حَلَالٌ طَبِخَ أَوْ لَا (م)

“Bal, incir, buğday, arpa ve darı şıraları ister kaynatılsın isterse kaynatılmasın helâldir.”⁶⁰⁸

İmam Muhammed'e göre; bu içkileri içmek haramdır. Bu içkileri içen kişiye hadd uygulanır ve sarhoş olup hanımını boşarsa talâkı geçerlidir.⁶⁰⁹

2.5. HIRSIZLIK KİTABI

33. فَإِنْ سَرَقَ الْفُسْطَاطَ وَالْجَوَالِقَ لَا يَقْطَعُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهَا حَافِظٌ، وَلِهَذَا قَالُوا: لَا يَقْطَعُ النَّبَاشَ (س)

“Bir kimse, başında bekçi bulunmayan çadırı ve çuvalı çalarsa eli kesilmez. Bu yüzden (fakihler), nebbaşın (kefen hırsızlarının) eli kesilmez demişlerdir.”⁶¹⁰

İmam Ebû Yusuf'a göre nebbaşın eli kesilir. Zira mezar, kefenin korunduğu yerdir. Hırsızın çaldığı şey de kıymeti olan bir maldır. Dolayısıyla hırsız, korunaklı bir yerden mal-ı mütekavvimi çaldığı için eli kesilmelidir.⁶¹¹

⁶⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 337.

⁶⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 338.

⁶⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 338.

⁶⁰⁷ Haddâdi, *Cevhere*, II, 425.

⁶⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 339.

⁶⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 339; Haddâdi, *Cevhere*, II, 427; Meydâni, *el-Lübâb*, 525.

⁶¹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 345.

2.5.1. Elin Kesilmediği ve Kesildiği şeyler

34. ولا في سرقة المصحف المحلى (س)

“Altın ile yaldızlanmış mushafın çalınmasında el kesilmez.”⁶¹²

Ebû Yusuf, eğer mushafın üzerindeki süs, nisap miktarına (1 dinar veya 10 dirhem) ulaşırsa, hırsızın elinin kesileceğini söylemektedir. Zira o yaldızları mushaftan bağımsız olarak değerlendirmek gerekir.⁶¹³

35. والصَّبِيَّ الحَرَّ المحلى (س)

“Üzerinde ziynet bulunan hür bir çocuğu çalan kimsenin eli kesilmez.”⁶¹⁴

Ebû Yusuf’a göre; yukarıdaki mushaf meselesinde olduğu gibi, ziynet, çocuktan ayrı değerlendirilmelidir. Dolayısıyla üzerindeki ziynet, hırsızın elinin kesilmesini gerektiren nisaba (1 dinar veya 10 dirhem) ulaşırsa hırsızın eli kesilmelidir. Buradaki çocuktan maksat konuşamayan yürüyemeyen çocuktur. Konuşabilen ve yürüyebilen çocuğun çalınmasında el kesme olmadığında icmâ vardır.⁶¹⁵

36. ولا في سرقة العبد (سم)

“Köleyi çalan kimsenin de eli kesilmez.”⁶¹⁶

Kitabımızın bu bölümündeki ibare Ebû Hanife’nin değil, Ebû Yusuf’un görüşüdür. Zira Ebû Yusuf, küçük olsun büyük olsun köleyi çalan kişinin elinin kesilmeyeceğini söylemektedir. İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed ise küçük köleyi çalanın elinin kesileceği görüşündedirler.⁶¹⁷

Kudûrî, ihtilaftan bahsetmeksizin büyük kölenin çalınmasında el kesmenin olmadığını küçük köleyi çalanın elinin kesileceğini söylemektedir.⁶¹⁸

37. ولا قطع على خائن، ولا نبأش (س)

⁶¹¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 412; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 349; Haddâdî, *Cevhere*, II, 410; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 507.

⁶¹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 347.

⁶¹³ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 410; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 347; Haddâdî, *Cevhere*, II, 408; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 506.

⁶¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 347.

⁶¹⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 411; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 347; Haddâdî, *Cevhere*, II, 409; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 506.

⁶¹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 348.

⁶¹⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 411; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 348; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 507.

⁶¹⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 158.

“Hâinin (elindeki emanete ihanet eden) ve nebbaşın eli kesilmez.”⁶¹⁹

İmam Ebû Yusuf’a göre; mezar, kefenin muhafaza edildiği yerdir ve nebbaş, koruma altındaki bir yerden, mal-ı mütekavvimi çaldığından eli kesilir.⁶²⁰

2.5.2. Elin Kesilme Yeri

38. وإن اشترى السارق المسروق أو وهب له أو ادّعه (س) لم يقطع

“Hırsız, çaldığı şeyi satın alırsa veya kendine hibe edilirse veya hırsız o malda hak iddia ederse eli kesilmez.”⁶²¹

Ebû Yusuf’a göre; hırsızın satın alması, kendisine hibe edilmesi veya hak iddia etmesi hâkim tarafından, elin kesilmesi hükmü verildikten sonra olursa, eli kesilir. İmam Züfer de bu görüştedir.⁶²²

2.6. SİYER KİTABI

2.6.1. Eman

39. ولا أمان عبدٍ محجورٍ عن القتال (سم)

“Savaşa katılmasına izin verilmemiş olan kölenin, eman vermesi geçersizdir.”⁶²³

İmam Muhammed, savaşa katılmasına izin verilmeyen kölenin verdiği emanın, izinli köleye kıyasla sahih olduğunu söylemiştir. Ebû Yusuf ise Kerhî’den gelen rivayete göre ve Kudûrî’ye göre, İmam Muhammed’le aynı görüşte, Tahâvî’ye göre de Ebû Hanife ile aynı görüştedir.⁶²⁴

40. ولا أمان للمراهق (م)

“Mürahikın verdiği eman da sahih değildir.”⁶²⁵

⁶¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 348.

⁶²⁰ Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 412; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 349; Haddâdi, *Cevhere*, II, 410.

⁶²¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 352.

⁶²² Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 419; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 352.

⁶²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 367.

⁶²⁴ Kudûrî, *Muhtasar*, 189; Merğınâni, *el-Hidâye*, II, 432; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 367; Haddâdi, *Cevhere*, II, 189; Dâmad, *Mecma’u-l Enhur*, II, 613.

⁶²⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 368.

İmam Muhammed'e göre; eğer mürahik, emanın ne demek olduğunu biliyorsa verdiği eman geçerlidir. Çünkü mürahik bizzat kendisi müslümandır. Ama islamın ne manaya geldiğini akledemeyecek derecede küçük olursa, anne babasına tebe'iyyetle müslüman olduğuna hükmedilir ve onun verdiği eman da geçerli değildir.⁶²⁶

2.6.2. Cizyenin Hükümleri

ولا جزية على صبي، ولا امرأة، ولا مجنون، ولا عبد، ولا مكاتب، ولا زمن، ولا أعمى، ولا مقعد، ولا شيخ كبير (س)

“Çocuğa, kadınlara, mecnûna, köleye, mükâtep köleye, müzmin hastaya, âmâya, kötürüm olana ve çok yaşlı olanlara cizye yoktur.” Bunlardan cizye alınmaz.⁶²⁷

Ebû Yusuf'a göre; malları olması durumunda müzmin hastadan, kör ve yaşlıdan cizye alınır. Çünkü çalışıp para kazanma imkanı olan fakirden cizye alınmaktadır. Halbuki mal sahibi olmak, malı kazanacak durumda olmaktan daha avantajlı bir durumdur. Ayrıca harp durumunda görüşleri ile askere yardım edebilecek durumda olanların öldürülmesi câiz olduğu gibi bunlardan cizye alınması da gerekir.⁶²⁸

2.7. KERAHİYYE KİTABI

ويكره أن يُقبلَ الرجلُ فمَ الرجلِ أو شيئاً منه أو يعانقه (س).

“Erkeğin, başka bir erkeğin ağzını veya o erkekten her hangi bir şeyi öpmesi veya onu kucaklaması mekruhtur.”⁶²⁹

Ebû Yusuf'tan rivayet edildiğine göre; erkeğin, erkeklerle kucaklaşmasında bir sakınca yoktur.⁶³⁰

Tahâvî'nin tercih ettiği görüş de Ebû Yusuf'un görüşüdür.⁶³¹

⁶²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 368.

⁶²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 386.

⁶²⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 405; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 386; Haddâdi, *Cevhere*, II, 604; Dâmad, *Mecma'u-l Enhur*, II, 657.

⁶²⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 409.

⁶³⁰ Tahâvî, *Muhtasar*, 438; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 425; Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 409.

⁶³¹ Tahâvî, *Muhtasar*, 439.

2.7.1. İhtikar

ويكره في أقوات (س) الأدميين والبهائم في موضع يضرب بأهله. 43.

“Halkın zararına olan yerlerde insanların ve hayvanların yiyeceklerinde ihtikâr yapmak mekruhtur.”

Ebû Yusuf’a göre; sadece yiyeceklerde değil altın ve elbise gibi şeyler bile olsa hapsedilmesi durumunda insanları mağdur edecek herşeyin depolanıp saklanması mekruhtur.⁶³²

Kudûrî, Ebû Hanife’nin görüşünü benimsemiştir.⁶³³

2.7.2. Muhtelif Meseleler

أو يقول في دعائه: أسألك بمقعد العز من عرشك (س). 44.

“Kişinin duasında, “(Allahım!) arşından izzetin makamı için senden istiyorum” demesi mekruhtur.”⁶³⁴

Ebû Yusuf’a göre; “Allahım! Arşından izzetin makamı için senden istiyorum” diye duâ etmek câizdir.⁶³⁵

2.8. ZEBAYİH KİTABI

منها والعروق في الذكاة: الحلقوم والمرئ والودجان، فإن قطعها حلّ الأكل، وكذلك إذا قُطِعَ ثلاثة (م). 45.

“Hayvanın kesiminde kesilmesi gereken şeyler; yemek borusu, nefes borusu ve iki şah damarıdır. Eğer kesen kişi bunları keserse bu hayvanın etini yemek helal olur. Aynı şekilde bunlardan üç tanesini keserse, yenmesi yine helal olur.”⁶³⁶

Bu konudaki İmam Muhammed’in görüşüne birinci bölümün 103 numaralı ihtilaf konusunda işaret edilmişti. Şöyle ki; İmam Muhammed, meşhur rivayetlere göre, kesilmesi gereken uzuvların herbirinin yarından fazlasının kesilmesi gerektiğini söylemektedir.⁶³⁷ Kudûrî’ye göre İmam Muhammed, Ebû Yusuf’la aynı görüştedir.

⁶³² Haddâdi, *Cevhere*, II, 623.

⁶³³ Kudûrî, *Muhtasar*, 197.

⁶³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 419.

⁶³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, IV, 419.

⁶³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 458.

⁶³⁷ Merğînâni, *el-Hidâye*, IV, 396; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 458; Haddâdi, *Cevhere*, II, 438.

Yani yemek ve nefes borularının yanında iki damardan en az birinin kesilmesi gerekmektedir.⁶³⁸

2.9. KURBAN KİTABI

46. وهي واجبة (سم) على كل مسلم حر مقيم موسر.

“Müslüman, hür, mukîm ve maddi durumu yerinde olan herkese, kurban kesmek vaciptir.”⁶³⁹

Kurban ibadeti hususundaki imamların ihtilafları muteber hanefî fıkıh kitaplarında farklı farklı geçmektedir. Hidaye’de İmam Âzam, İmam Muhammed, İmam Züfer, Hasan b. Ziyad ve Ebû Yusuf’dan gelen bir rivayete göre vacip, Ebû Yusuf’dan gelen başka bir rivayete göre de sünnet olduğu zikredilmektedir.⁶⁴⁰

Tahâvî’nin Muhtasar’ında ise; kurban ibadeti, Ebû Hanîfe’ye göre vacip, İmâmeyn’e göre ise sünnet olduğu zikredilmektedir.⁶⁴¹

2.10. DİYETLER KİTABI

2.10.1. Başdaki Yaralamalar ve Gerekleri

47. ومن شجّ رجلاً فذهب عقله أو شعر رأسه دخل فيه أرش الموضحة، وإن ذهب سمعه، أو بصره أو كلامه. (س) لم تدخل

“Bir kimse başka birinin başını yaralasa, bu sebeple de yaralanan kişinin akli veya saçı gitse, bu kimseye mudiha⁶⁴² diyeti de dahil olur. Ancak işitme duyusu, görme duyusu veya konuşma yeteneği giderse mudiha diyeti dahil olmaz.”⁶⁴³

Ebû Yusuf’a göre; işitme yeteneğini veya konuşma yeteneğini kaybederse mudiha diyeti dahil edilir. Çünkü bunlar batınî durumdur. Görme yeteneğinin kaybolması durumunda mudiha diyeti dahil edilmez. Zira görme meselesi zahirî bir durumdur.⁶⁴⁴

⁶³⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 162.

⁶³⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 465.

⁶⁴⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 403.

⁶⁴¹ Tahâvî, *Muhtasar*, 300.

⁶⁴² Mûdiha: kemik ortaya çıkıncaya kadar yaralamaktır. Bu tür yaralamada bilerek olursa kısas, hataen olursa diyetin yirmide biri gerekir.(bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 406)

⁶⁴³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 499.

Hidaye’de bu konu Muhtar’dakinden farklı anlatılmaktadır. Orada, eğer başından yaralanan kişinin işitme yetisi, görme yetisi veya konuşma yetisi giderse Ebû Hanife ve bir rivayete göre İmam Ebû Yusuf’a göre, diyetle beraber mudîha diyeti lazım gelir. Ebû Yusuf’dan gelen başka bir rivayete göre ise işitme ve konuşma yeteneğini kaybederse mudîha diyeti de dahil olur, görme yeteneğini kaybederse dahil olmaz, demektedir.⁶⁴⁵

Kudûrî’nin Muhtasar’ında ise herhangi bir ihtilaftan bahsetmeksizin “eğer mağdurun işitme yetisi, görme yetisi veya konuşma yetisi giderse cânîye diyetle beraber mûdîha diyeti de gerekir” demektedir.⁶⁴⁶

48. ولو شجّه فالتحمت ونبت الشعر سقط (م)

“Bir kimse başka birinin başını yaralasa, sonra o yara iyileşip yeniden saç çıksa, diyet düşer.”⁶⁴⁷

Bu konu birinci bölümün 118. Madesinde işlenmiştir. Aslında bu hususta hem Ebû Yusuf’un, hem de İmam Muhammed’in muhalefetleri olmasına rağmen, sadece Ebû Yusuf’a atıfta bulunulmuştur.

Ebû Yusuf, yaralayan kişi, yaraladığı kişiye çektirdiği acının, (bilirkişinin belirleyeceği) diyetini ödemesi gerekir derken; İmam Muhammed, mağdurun doktor masrafını ödemesi gerektiğini söylemektedir.⁶⁴⁸

2.10..2. Kasâme Babı

49. ومن أبى منهم حُبْسَ حتى يحلف (س)

“Maktûlün bulunduğu mahalleden yemin etmeye yanaşmayan olursa yemin edinceye kadar hapsedilir.”⁶⁴⁹

Ebû Yusuf’dan gelen bir rivayete göre; yemin etmekten imtina ederse hapsedilmez. Âkilenin diyeti ödemesi gerekir.⁶⁵⁰

⁶⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 499.

⁶⁴⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 531.

⁶⁴⁶ Kudûrî, *Muhtasar*, 149.

⁶⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 499.

⁶⁴⁸ Kudûrî, *Muhtasar*, 149; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 533; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 499.

⁶⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 512.

⁶⁵⁰ Kâsânî, *Bedâyi’*, X, 382; Mevsilî, *el-İhtiyar*, V, 513.

Tahâvî, ihtilaftan bahsetmemekte ve Ebû Hanife'nin görüşünü aktarmaktadır.⁶⁵¹

2.11. VASIYYETLER KİTABI

وللموصي أن يرجع عن الوصية بالقول والفعل، وفي الجحود خلاف (سم) 50.

“Vasıyyet edenin sözle veya fiille vasıyyetinden dönme hakkı vardır. Ancak vasıyyeti inkar etmesinde ise imamlar arasında ihtilaf vardır.”⁶⁵²

Ebû Yusuf'a göre; vasıyyet eden kimse, vasıyyetini inkar ederse, bu vasıyyetten dönmek demektir. Çünkü rücû, hâli nefy etmektir. İnkâr ise hem hâli hemde mâziyi nefy etmektir. Dolayısıyla rücû olması daha evlâdır.⁶⁵³

İmam Muhammed'e göre ise; vasıyyeti inkâr etmek mâziyi nefy etmektir. Hâlin nefyedilme durumu ise zarurete binâendir. Hâlde sabit olunca inkâr, rücû değil lağv olmuş olur. Yine rücû mâziyi isbat, hâli nefiydir. İnkâr ise hem hâli hemde mâziyi nefy etmektedir. Netice olarak hakiki rücû olmamaktadır.⁶⁵⁴ Kudûrî Muhtasar'ında İmam Muhammed'in görüşünü zikretmektedir.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Tahâvî, *Muhtasar*, 247.

⁶⁵² Mevsılî, *el-İhtiyar*, V, 525.

⁶⁵³ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 587; Mevsılî, *el-İhtiyar*, V, 525; Haddâdi, *Cevhere*, II, 643.

⁶⁵⁴ Merğınâni, *el-Hidâye*, IV, 587.

⁶⁵⁵ Kudûrî, *Muhtasar*, 199.

SONUÇ

Allah'ü Teâlâ insanlık tarihinin en mükemmel dînî sistemini, mensubu olmakla iftihar ettiğimiz islam dini ile göndermiştir. Zira daha önce gelen dinlerin tamamı tahrif edilmiş, islam dini, o kadar hile ve tuzaklara rağmen Allah'ın (cc) muhafazası sayesinde günümüze kadar bozulmadan gelmiştir. Bu dinin günümüze kadar ulaşmasında Allah'ın (cc) koruması yanında alimlerin de büyük payları vardır. Alimler, islamın her alandaki emir ve yasaklarını zamanımıza kadar ulaştırabilmek için bütün gayretlerini sarf etmişlerdir. Bu sayede islam dünyası çok değerli eserlere sahip olmuştur. Ancak bu eserlerin bir kısmı bizlere kadar ulaşmış olmakla beraber, bir kısmı da tarih sayfalarında yok olup gitmiştir.

Bu çalışmada Hanefi Mezhebi'nin önemli metinlerinden olan Muhtar kitabının "Nikah kitabı" bölümünden itibaren üç imamın ihtilaf ettikleri hususlar işlenmeye çalışılmıştır. Toplamda 191 mesele tahkik edilmiş, bunlardan 141'i müellifin isaret ettiği, 50 tanesinde bizim tespit ettiğimiz meselenin tahkikidir. Bu 191 meselenin 97'si Mevsilî'nin işaret ettiği bölümde, 20 tanesi de bizim tesbit ettiğimiz bölümde olmak üzere 117 meselede Ebû Yusuf ve İmam Muhammed birlikte muhalefet etmiş; 26'sı Mevsilî'nin işaret ettiği bölümde, 17'si de bizim tesbit ettiğimiz bölümde olmak üzere toplam 43 meselede Ebû Yusuf, Ebu Hanife'ye muhalefet etmiştir. Geri kalan meselelerde ise 18 tanesi Mevsilî'nin atfı yaptığı yerde 13 tanesi de Bizim tesbit ettiğimiz yerde olmak üzere toplam 31 meselede de İmam Muhammed'in muhalefet ettiği tesbit edilmiştir. Şunu belirtmekte fayda vardır ki; Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'in beraber Muhalefet ettikleri yerlerin tamamında İmameyn aynı görüşte değildir. Bir kısmında aynı görüşte oldukları gibi bir kısmında da farklı görüşte olabilmektedirler. Bu durumda da üç farklı görüş ortaya çıkmış olmaktadır.

Tezimizin birinci bölümünü oluşturan ve Mevsilî'nin isaret ettiği İmameyn'e ait 141 meselenin 140 tanesinin doğru olup, 1 meseleye dair bir bilgiye ise baktığımız kaynaklarda rastlanamamıştır.

Tezin ikinci bölümünü oluşturan ve İmameyn'in herbirerinin veya herhangi birisinin muhalefet ettiği ve rumuz konulması gereken, 50 mesele tarafımızca tespit edilmiş ve böylece Muhtar kitabının tamamlayıcısı olması bakımından bu çalışmanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

Aslında bu ihtilaflardan anlaşılmıştır ki: her bir müctehidin genel prensibi vardır. Bu genel prensip neticesinde de her bir imam farklı fetvalar ortaya koymuştur. Bu genel prensiplere bir-iki örnek verilecek olursa:

Mesela: Ebû Hanife'ye göre genel prensip, *“bir şeyin sabit olduğu kesin olarak bilinirse, aksi kesin olarak sabit olmadıkça o şey, olduğu hal üzere devam eder.”*⁶⁵⁶

Bu genel prensip neticesinde şu ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bir kimse karısına “*seni boşamadıkça sen boşsun*” gibi bir ifade kullandığında bu kişinin karısı, Ebû Hanife'ye göre ölümden az önceki vakte kadar boş olmazken, İmameyn'e göre hemen talak meydana gelmektedir. Yine hurma ve üzüm şırası az bir kaynatmayla ve köpük atmadığında Ebû Hanife'ye göre içilmesi helal iken, İmameyn'e göre helal değildir. Çünkü: Ebû Hanife'ye göre bir şeyin kesin olarak sabit olduğu durumda aksi kesinleşmedikçe, eski hali üzere devam etmesi gerekmektedir. Kesin bilgi, şüphe ile terk edilmez.

Yine Ebû Hanife'ye göre genel prensip; *“zimmîlerin inanç ve dinleri üzere terk olunmasıdır. İmameyn'e göre ise onlar, inanç ve ibadetleri üzere terk olunmazlar.”*⁶⁵⁷

Bu genel prensibe göre; zimmî bir erkek, zimmî bir kocanın iddetini bekleyen zimmî bir kadınla evlense; Ebû Hanife'ye göre onların evliliklerine müdahale edilmezken, İmameyn'e göre onların arası tefrik edilmelidir. Yine mehirsiz evlenen zimmîler, müslüman oldukları takdirde, Ebû Hanife'ye göre bir şey lazım değilken, İmameyn'e göre müslüman olduklarında erkeğin, karısına mehr-i misil vermesi gerekmektedir.

Bunlar gibi genel prensipler doğrultusunda, imamlar arasındaki ihtilafların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bu ihtilaflar diğer kaynaklardan araştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Neticede de her bir imamın kendilerince genel prensiplerinin, ayrı bir çalışma altında araştırılmasının faydalı olacağı kanaatine varılmıştır.

Temennimiz, İslamın Rasûlüllah (sav)'den bu güne kadar ulaşmasında emeği olan müctehidlerin görüşlerinin ortaya konması gayesiyle yapılan bu çalışmanın, ihtiyaç duyulan durumlarda ihtiyaç sahiplerinin isteklerine cevap verebilmesidir.

⁶⁵⁶ Debûsi, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, 81.

⁶⁵⁷ Debûsi, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, 99.

KAYNAKÇA

- Aliy b. Sultan Muhammed el-Kari (1014/1605), *el-Esmaru'l-Ceniyye fî Esmâi'l-Hanefiyye*, Bağdat 2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1971), *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul 1970.
- Debûsi, Ebû Zeyd, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi* (Ferhat Koca, Giriş ve Notlarla Tercüme), Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Ebû Davud (275), *Sünen-i Ebi Davud*, Beyrut 2015.
- Ebû'l Vefâ, Abdulkadir el-Kureşî, (775), *el-Cevâhiru'l Mudie fî Tabakâti'l Hanefiyye*, Beyrut 2005.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 5. Baskı, İstanbul (Ensar Yayınları), 2015.
- Haddâdî, Ebû Bekir b. Ali (800/1397), *el-Cevheretü'n-Neyyire Şerh-u Muhtasar-il Kudûrî*, Beyrut 2006.
- İbn-i Âbidin, Muhammed Emin, (1252/1836) *Reddû-l Muhtar ale-d Dürri-l Muhtar Şerhu Tenviru-l Ebsar*, Beyrut 1994.
- İbnü'l Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Şerh'u Fethu'l Kadir*, Beyrut (bty).
- İbn-i Nüceym, Siraceddin Ömer b. İbrahim, (1005/1596), *en-Nehru'l Faik Şerh'u Kenz'i d-Dekâik*, Beyrut 2002.
- Kâsânî, Alâüddin Ebi Bekr b. Mes'ud, (587/1191), *Bedâyi'u's Sanai' fî Tertibi's Şerai'*, Beyrut 1997.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul (Hikmetevi Yayınları), 2012
- Kudûrî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed (428/1037), *el- Muhtasar (el-Kitab)*, İstanbul (Fazilet Neşriyat), 1398.
- Kutluboğa, Kasım b. Kutluboğa, (879), *et-Tercih vet-Tashih alel-Kudûrî*, Beyrut 2005
- Merginânî, Burhâneddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, Beyrut 2010.

- Mevsılî, Abdullah b. Mahmud (683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lılî'l-Muhtâr*, Beyrut 1418.
- Meydânî, Abdülganî el-Guneymî ed-Dımaşki, (1298/1881), *el-Lübâb fî Şerhi-l Kitab*, Dimeşk, 2002.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin, (885/1480), *Dürerü-l Hukkam fî Şerh-i Ğureri-l Ahkâm*, İstanbul (Fazilet Neşriyat), (bty).
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Ebû'l Berakât Hâfızuddin, (710/1310) *Tefsir'un-Nesefî Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Beyrut, 2008
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Ebû'l Berakât Hâfızuddin, (710/1310) *Kenzu'd-Dekâik*, Beyrut, 2005
- Öğüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260.
- Özel, Ahmet, *Hanefî fıkıh Alimler ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara 2014.
- Serahsi, Şemsü-l Eimme Ebû Bekir Muhammed, (483/1090), *el-Mebsût*, (Daru-l Fiker), Beyrut 2000.
- Şeyhîzade Dâmad, Abdurrahman b. Mehmed b. Süleyman (1078/1667), *Mecma'ül Enhür fî Şerhi Mülteka-l Ebhur*, (Tereke Yayınevi), İstanbul 2015
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame, (321/933), *Muhtasar-ut Tahâvî*, Beyrut 1986.
- Taş, Aydın, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.
- Uzunpostalıcı, Mustafa, "Ebu Hanife", *DİA*, X
- Yaylalı, Davud, "Mevsılî", *DİA*, XXIX, 487.
- Zeydan, Abdulkirim, *el-Medhal li-Diraseti's-Şeri'ati'l-İslamiyye*, Beyrut 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdullah ERDEM
Doğum Yeri ve Tarihi	Konya – 15/09/1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Fırat Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	D.İ.B.
İletişim	
E-Posta Adresi	erdem_abd42@hotmail.com
Tarih	30/05/2017